

श्री २११६९ श्री १६१८२
Script: Devanagari
Metaxa

085

१
अश्वमेधिकाय

Script: Devanagari materials P.

॥ अथवैशाखमाहात्म्यप्रारंभः ॥

श्रीगणेशायनमः॥ ॥नारायणं नमस्कृत्य०॥ ॥सूत उवाच॥ ॥भूयोप्यंगमुवंराजा ब्राह्मणः परमेष्ठितः॥ पुण्यं माधवमाहात्म्यं नारदं प-
 र्यपृच्छत॥१॥ अंबरीष उवाच॥ ॥सर्वेषामपि मासानां त्वत्तो माहात्म्यमंजसा॥ श्रुतं मया पुरा ब्रह्मन् यदा चोक्तं तदा त्वया॥२॥ वैशाखः प्रवरो मासो
 मासेष्वेतेषु निश्चितः॥ इति तस्माद्विस्तरेण माहात्म्यं माधवस्य च॥३॥ श्रोतुं को तूहलं ब्रह्मन् कथं विष्णुप्रियो ह्यसौ॥ केच विष्णुप्रिया धर्मा मासे माधवव-
 ल्लभे॥४॥ तत्राप्यस्य तु कर्तव्यः केधर्मा विष्णुवल्लभाः॥ किं दानं किं फलं तस्य कमुद्दिश्याचरेदिमान्॥५॥ कैर्द्रव्यैः पूजनीयो सौ माधवो माधवागमे॥ एत-
 न्नारदविस्तार्य मह्यं श्रद्धावते वद॥६॥ ॥श्रीनारद उवाच॥ ॥मया पृष्ठः पुरा ब्रह्मा मासधर्मान् पुरातनान्॥ व्याजहार पुरा प्रोक्तं यच्छ्रिये परमात्मना
 ॥७॥ ततो मासा विशिष्टोक्ताः कार्तिको माघ एव च॥ माधवस्तेषु वैशाखं मासानामुत्तमं व्यधात्॥८॥ मातेव सर्वजीवानां सदैवैष्टप्रदायकः॥ दानय-
 ज्ञव्रतस्नानैः सर्वपापविनाशनः॥९॥ धर्मयज्ञः क्रियासारस्तपः सारः सारार्चितः॥ विद्यानां वेदविद्येवमंत्राणां प्रणवो यथा॥१०॥ भूरुहाणां सरतरुर्धनू-
 नां कामधेनुवत्॥ शेषवत्सर्वनागानां पक्षिणां गरुडो यथा॥११॥ देवानां तु यथा विष्णुर्वर्णानां ब्राह्मणो यथा॥ प्राणवत्प्रियवस्तूनां भार्यैव सहृदो य-
 था॥१२॥ आपगानां यथा गंगा तेजसां तुरविर्यथा॥ आयुधानां यथा चक्रं धातूनां कांचनं यथा॥१३॥ वैष्णवानां यथारुद्रो रत्नानां कौस्तुभो यथा॥ मासा-
 नां धर्महेतूनां वैशाखश्चोत्तमस्तथा॥१४॥ नानेन सह शो लोके विष्णुप्रीतिविधायकः॥ वैशाखस्नाननिरते मेघे प्रागर्घ्यमोदयात्॥१५॥ लक्ष्मीस-
 हायोगभगवान्प्रीतिं तस्मिन् करोत्यलम्॥ जंतूनां प्रीणनं यद्वदन्नेनैव हि जायते॥१६॥ तद्वद्वैशाखस्नानेन विष्णुः प्रीणात्यसंशयः॥ वैशाखस्नान-

वैशा०

१

निरतान् जनान् दृष्ट्वा नुमोदते ॥१७॥ तावतापि विमुक्तो धैर्विष्णुलोके महीयते ॥ सकृत्स्नात्वा मेषसंस्थे सूर्ये प्रातः कृताह्निकः ॥१८॥ महापापैर्विमुक्तो सौ-
विष्णोः सायुज्यमाप्नुयात् ॥ स्नानार्थं मासि वैशाखे पादमेकं चरेद्यदि ॥१९॥ सोऽश्वमेधायुतानां च फलं प्राप्नोत्यसंशयः ॥ अथवा कूरचित्तस्तु कुर्यात्सं-
त्यमात्रकं ॥२०॥ सोऽपि क्रतुशतं पुण्यं लभेदेव न संशयः ॥ योगच्छेद्ध नुराया मंस्नातुं मेषगते रवौ ॥२१॥ सर्वबंधविनिर्मुक्तो विष्णोः सायुज्यमाप्नुयात् ॥ त्रै-
लोक्येयानि तीर्थानि ब्रह्मांडांतर्गतानि च ॥२२॥ तानि सर्वाणि राजेन्द्रसंति बाह्येऽप्येके जले ॥ तावद्विषितपापानि गर्जंति यमशासने ॥२३॥ यावन्न कुरु-
रुते जंतुर्वैशाखे स्नानं भूमिप ॥ तीर्थाधिदेवताः सर्वा वैशाखे मासि भूमिप ॥२४॥ बहिर्जलं समाश्रित्य सदा सन्निहितानृप ॥ सूर्योदयं समाश्रय्य यावत्षट्-
घटिकावधि ॥२५॥ तिष्ठंति चाज्ञया विष्णोर्नराणां हितकाम्यया ॥ तावन्नागच्छतां पूसां शापं दत्त्वा सुदारुणं ॥ स्वस्थानं यांति राजेन्द्र तस्मात्स्नानं समाचरे-
त् ॥२६॥ ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे वैशाखमाहात्म्ये नारदांबरिषसंवादे नाम प्रथमोऽध्यायः ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ न माधव समो मासो न
कृतेन युगं समं ॥ न च वेदसमं शास्त्रं न तीर्थं गंगा समं ॥ १ ॥ न जले न समं दानं न स्तुतयः न धर्मः न भोजनं न जीवितं न मृत्युः ॥२॥ न तपो
न शान्तिरन्यं न दानात्परं न सुखं ॥ न धर्मस्तद्व्याप्त्यो न ज्योतिश्चक्षुषा समं ॥ ३ ॥ न तृप्तिरशान्तिरन्यथा न वापि ज्यैष्ठ्यं न वैः समं ॥
॥ न धर्मेण समं मित्रं न सत्येन समं यशः ॥४॥ नारोग्यं समं युत्थानं न चाताकेशवात्परः ॥ न माधवसमं लोके पवित्रं कवयो विदुः ॥५॥ मा-
धवः परमो मासो शेषशायिप्रियः सदा ॥ अत्र तेन क्षपेद्यस्तु मासं माधववल्लभं ॥६॥ तिर्ग्योनिं सयात्याशु सर्वधर्मबहिष्कृतः ॥ अत्र तेन गतो येषां मा-

सा० ७०

१

धर्मो मर्त्यधर्मिणां ॥ ७ ॥ इष्टापूर्ते वृथा तेषां धर्मो धर्मभृतां वर ॥ प्रवृत्तानां तु भक्ष्याणां माधवे नियमे कृते ॥ ८ ॥ अवश्यं विष्णुसायुज्यं प्राप्नोत्येव न संशयः ॥
 संतीह बहु वित्तानि व्रतानि विविधानि च ॥ ९ ॥ देहाया सकराण्येव पुनर्जन्म प्रदानि च ॥ वैशारवस्मान्मात्रेण न पुनर्जायते भुवि ॥ १० ॥ सर्वदानेषु
 यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यत्फलम् ॥ तत्फलं समवाप्नोति माधवे जलदानतः ॥ ११ ॥ जलदाना समर्थेन परस्यापि प्रबोधनम् ॥ कर्तव्यं भूति कामेन सर्वदाना
 दिकं हितम् ॥ १२ ॥ एकतः सर्वदानानि जलदानं हि चेकतः ॥ तुलामारोपितं पूर्वं जलदानं विशिष्यते ॥ १३ ॥ मार्गेऽध्वगानां यो मर्त्यः प्रपादानं करोति
 हि ॥ स को रिकुलमुत्प्लुत्य विष्णुलोके महीयते ॥ १४ ॥ देवानां च पितॄणां च ऋषीणां राजसत्तम ॥ अत्यंतप्रीतिदं सत्यं प्रपादानं न संशयः ॥ १५ ॥ प्रपादानेन
 संतुष्टा येनाध्वश्च मर्कषिताः ॥ तोषितास्ते ह्यदेवाश्च ब्रह्मविष्णुशिवादयः ॥ १६ ॥ सलिलं सलिलाकांक्षी छाया छाया मपीच्छता ॥ व्यजनं व्यजनाकांक्षी वैशा-
 खे मासि भूमिप ॥ १७ ॥ जलं च च व्यजनं दानं येषां विशिष्यते ॥ माधवे मासि संप्राप्ते ब्राह्मणाय कुटुंबिने ॥ १८ ॥ अदत्तो दककुंभं च चातको जाय
 ते भुवि ॥ यो दद्याच्छीतलं तोयं वृषा तायमहात्मने ॥ १९ ॥ तावन्मात्रेण राजेंद्र राजसूयायुतं लभेत् ॥ धर्मश्च मार्त विप्राय वीजयेद्यजनेन यः ॥ २० ॥ ताव-
 न्मात्रेण निःपापो विहगाधिपतिर्भवेत् ॥ अदत्त्वा व्यजनं भूषवैशारवे तु द्विजायते ॥ २१ ॥ वातरोगशताकीर्णो निरकाने वधिंदति ॥ यो वीजयेत्सठेनापि पथिभ्यां
 तं द्विजोत्तमं ॥ तावताथ विमुक्तो सौ विष्णुसायुज्यमाप्नुयात् ॥ २२ ॥ यस्तालव्यजनं वापि दत्त्वा शक्यं न चेतसा ॥ विधूय सर्वपापानि ब्रह्मलोकं स गच्छति ॥ २३ ॥
 सद्यः श्रमहरं पुण्यं न दद्याद्यजनेन नरः ॥ नारकीयातनां सुत्काकश्मलो जायते भुवि ॥ २४ ॥ अध्यात्मिकादिदुःखानां शांतये मनुजेश्वर ॥ छत्रं दद्यात्प्रथ-

वैशा०
२

त्नेन वैशारवे मासि वासं कृत ॥ २३ ॥ अलत्र दोनरोयस्तु वैशारवे माधवप्रिये ॥ जायाहीनो माहाकूरः पिशाचो भुवि जायते ॥ २४ ॥ यो दद्यात्पादुके दिव्ये माधवे माध-
 वप्रिये ॥ यमदूतान् निराकृत्य विष्णु लोके सगच्छति ॥ २५ ॥ पादत्राणं तु यो दद्याद् वैशारवे माधवागमे ॥ न तस्य नारको लोको न क्लेशो हि काश्चये ॥ २६ ॥ पाद-
 के वाचमानाय यो दद्याद् ब्राह्मणाय च ॥ स भूपालो भवेत् भूमौ को दिजन्मस्य संशयः ॥ २७ ॥ अनाथमंडपं मागेऽभि महारिकरोति यः ॥ तस्य पुण्यफलं वक्तुं ब्र-
 ह्मणापि न शक्यते ॥ २८ ॥ मध्याह्ने ब्राह्मणं प्रासमतिथिं भोजयेद्यदि ॥ न तस्य फलविश्रान्तिर्ब्रह्मणापि निरूपिता ॥ २९ ॥ सद्यस्त्वाध्यायनं नृणां मन्त्रदानं न
 दाधिप ॥ तस्मान्मानेन सदृशं दानं लोकेषु विधत्ते ॥ ३० ॥ मार्गश्चांताय विप्राय च भद्रं प्रददाति यः ॥ तस्य पुण्यफलं वक्तुं ब्रह्मणापि न शक्यते ॥ ३१ ॥ दा-
 शपत्य गृहादीनि वा सोलंकारभूषणम् ॥ असह्यं चानाश्नतः पुंसः सह्यं भुङ्क्तवतोऽश्रवं ॥ ३२ ॥ तस्मादन्नसमं दानं न भूतं न भविष्यति ॥ वैशारवे ये-
 न चादत्तं मार्गश्चांते च भूकरे ॥ ३३ ॥ स पिशाचो भवेत् भूमौ स्वमांसान्येवरवादति ॥ यथा विभूत्या दातव्यं तस्मादन्नं द्विजातये ॥ ३४ ॥ अन्नदो मातृपि-
 त्वादीन् विस्मारयति भूमिप ॥ तस्मादन्नं प्रशंसंति लोकास्ते लोक्यवर्तिनः ॥ ३५ ॥ मातरः पितरश्चापि केवलं जन्महेतवः ॥ अन्नदं पितरं लोके वदं-
 ति च मनीषिणः ॥ ३६ ॥ अन्नदे सर्व तीर्थानि अन्नदे सर्व देवता ॥ अन्नदे सर्व धर्माश्च तिष्ठंत्यरिधरा जया ॥ ३७ ॥ ॥ इति श्री स्कंद पुराणे वै-
 शारव माहात्म्ये नारदा वरीष संवादे दाननिरूपणं नाम द्वितीयोऽध्यायः ॥ २ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ यो मर्त्यो द्विजवर्याय पर्यंकं तु श्रमाप-
 हं ॥ यत्र स्वस्थः स्रवंशे ते शीतानिलनिषेवितः ॥ १ ॥ धर्मसाधनभूते हि देहो निरुजमासते ॥ तं दस्वासकलं तापं निरस्य गतकल्मषः ॥ २ ॥ अखंडपद-

२

वीयाति योगिनामपि दुर्लभां ॥ वैशारवे धर्मतत्तानां श्रान्तानां तु द्विजन्मनां ॥ ३ ॥ दत्त्वाश्च मापहं दिव्यं पर्यंकं मनुजेश्वर ॥ न जातु सीदते लोके जन्ममृत्यु
 जरादिभिः ॥ ४ ॥ गृहीत्वा ब्राह्मणो यत्र शेते चाजीवमास्थितः ॥ आसीने सकलं पापं ज्ञानतो ज्ञानतः कृतम् ॥ ५ ॥ विलयं याति राजेन्द्र कर्पूर इव चाग्निना
 शयने ब्रह्मनिर्वाणं स नरो याति निश्चितम् ॥ ६ ॥ यो दद्यात्कशिपुं मासे वैशारवे स्नानवच्छमे ॥ सर्वभोगसमायुक्तस्तस्मिन्नेव हि जन्मनि ॥ ७ ॥ सा
 न्वयो वर्तते नूनं रोगादिभिरनाहतः ॥ आयुष्यं परमारोग्यं यशोधैर्यंच विंदति ॥ ८ ॥ नाधर्मिकाः कुले तस्य जायते शतपौरुषम् ॥ शुक्ला तु सकलान् भोगां-
 स्ततः पंचस्य मागतः ॥ ९ ॥ निर्धूताखिलपापस्तु ब्रह्मनिर्वाणमृच्छति ॥ श्रोत्रियाय हि जेन्द्राय यो दद्यादुपवर्हणम् ॥ १० ॥ सूर्ये निद्राविना येन न नृणां जा-
 यते क्वचित् ॥ सर्वेषामाश्रयो भूत्वा भुविसाम्राज्यमश्नुते ॥ ११ ॥ पुनः सूर्यो पुनर्भोगी पुनर्धर्मपरायणः ॥ आसन्नजन्मराजेन्द्र जायते सर्वतो जयी ॥ १२ ॥ प-
 श्चात्सप्तकुलैर्युक्तो ब्रह्मभूयाय कल्पते ॥ तार्णिकं तु यो दद्यात्कटमन्यदथापि वा ॥ १३ ॥ तत्र शेते स्वयं विष्णुः पत्रस्थः परमेश्वरः ॥ यथा जलगता चो-
 णान्जले बध्यते क्वचित् ॥ १४ ॥ तथा संसारगोजंतुः संसारेन च बध्यते ॥ आसने शयने शक्तः कटदः सर्वतो सूर्यी ॥ १५ ॥ प्रअये शयनार्थाय यो दद्या-
 त्कटकं बले ॥ तावन्मात्रेण मुक्तः स्यान्मात्रकार्याविचारणा ॥ निद्रया हीयते दुःखं निद्रया हीयते अमः ॥ सानिद्रा कटसंस्थस्य सूर्यं संजायते ध्रुवं ॥ १६ ॥
 यो दद्यात्कंबलं राजन् वैशारवे माधवागमे ॥ अपमृत्योः कालमृत्योर्मुक्तो जीवति वैशतं ॥ १७ ॥ दद्याद्द्वयं सूक्ष्मतरं द्विजेन्द्रे धर्मकर्षिते ॥ पूर्णमायुः स-
 माप्नोति परत्र च परांगतिं ॥ १८ ॥ अंतस्तापहरं दिव्यं कर्पूरं तु द्विजातये ॥ दत्त्वा मोक्षमवाप्नोति दुःखशान्तिं च विंदति ॥ १९ ॥ कुसुमानि च यो दद्यात्कुसुम-

वैशा०

३

चद्विजायते ॥ सार्वभौमो भवेद्राजा सर्वलोकचशंकरः ॥ २१ ॥ पुत्रपोत्रादिभोगश्च भुक्ता मोक्षमाप्नुयात् ॥ स्वगस्थिगतसंतानपंसधो हरति चंदनं ॥ २२ ॥ ताप-
 त्रयविनिर्मुक्तस्तद्वत्सामोक्षमाप्नुयात् ॥ औशीरंचपकं कोशं यो दद्याज्जलवासितं ॥ २३ ॥ सर्वभोगेषु राजेन्द्रसतु देवसहायवान् ॥ पापाहानिंदुरवहानि प्राप्य-
 निर्वृतिमाप्नुयात् ॥ २४ ॥ गोरचंसृगनाभिंच दद्याद्द्वैशारवधर्मवित् ॥ तापत्रयविनिर्मुक्तः परं निर्वाणमृच्छति ॥ २५ ॥ तांबूलंच सकर्पूरं यो दद्यात्प्रेमगेरवौ
 सार्वभौमस्तु खं भक्त्या परं निर्वाणमृच्छति ॥ २६ ॥ शतपत्रींच पूथींच मेषमासे ददन्नरः ॥ स सार्वभौमो भवति पश्चान्मोक्षं च विंदति ॥ २७ ॥ कैतकीं मल्लिकां वा
 पियो दद्यान्माधवागमे ॥ स तु मोक्षमाप्नोति मधुशासनशासनात् ॥ २८ ॥ पूगीफलं तु यो दद्यात्सुगंधं तु द्विजातये ॥ नारिकेलफलं राजन् तस्य पुण्यफलं
 पु ॥ २९ ॥ सप्तजन्मभवेद्विप्रो धनाढ्यो वेदपारगः ॥ पश्चात्सप्तकुलैर्द्युक्तो विष्णुलोकं स गच्छति ॥ ३० ॥ विश्राममंडपं यस्तु प्रकुर्याद्विजमंदिरे ॥ तस्य पुण्यफ-
 लं वक्तुं नाहं शक्नोमि भूपते ॥ ३१ ॥ सुच्छायामंडपं यस्तु सिकताकीर्णमंजसा ॥ स प्रपंकारयेद्यस्तु स तु लोकाधिपो भवेत् ॥ ३२ ॥ मार्गोद्यानं तडागं वा कूपं मंडप-
 मेव च ॥ यः करोति स धर्मात्मा तस्य पुत्रैस्तु किं फलम् ॥ ३३ ॥ कूपस्तडागमुद्यानं मंडपं च प्रपातथा ॥ स हर्मकरणं पुत्रः संतानं सप्तधोच्यते ॥ ३४ ॥ एतेष्वन्यतमाभा-
 वे ज्ञोर्ध्वगच्छंति मानवाः ॥ सच्छास्त्रश्रवणं तीर्थयात्रासज्जनसंगतिः ॥ ३५ ॥ जलदानं चान्नदानं अश्वत्थारोपणं तथा ॥ पुत्रश्चेति च संतानसप्तधोति विदो विदुः ॥
 ॥ ३६ ॥ नासंततिर्लभे लोकान् कृत्वा धर्मशतान्यपि ॥ तस्मात्संतानमन्विच्छेत्संताने धेकतो व्रजेत् ॥ ३७ ॥ पशूनां पक्षिणां चैव सृगाणां चैव भूरुहां ॥ नोर्ध्वलोकस्त-
 रं याति मनुष्याणां तु का कथा ॥ ३८ ॥ पूगीफलसमायुक्तं नागवल्लीदलैर्युतम् ॥ कर्पूरागरुसंयुक्तं ददं स्तांबूलमुत्तमम् ॥ ३९ ॥ शरीरैः सकलैः पापैर्मुच्यते नात्र संशयः

मा० अ०

३

तंबूलदोयशोधैर्यश्चिमाप्नोति निश्चितम् ॥४०॥ रोगीदत्त्वा विरोगः स्यादरोगी मोक्षमाप्नुयात् ॥ वैशारवे मासियोदद्यात्तक्रं तापविनाशनम् ॥४१॥ विद्यावान् धनवान् भूमौ जायते नात्र संशयः ॥ न तत्र सदृशं दानं धर्मकालेषु विद्यते ॥४२॥ तस्मात्तक्रं प्रदाव्य मध्वश्चांतद्विजातये ॥ जं
 बीरकरसोपेतं लसल्लवणमिश्रितं ॥४३॥ यस्तक्रमरुचिमेतु दत्त्वा मोक्षमवाप्नुयात् ॥ यो दद्याद्दधिरवंदं तु वैशारवे धर्मशांतये ॥४४॥ तस्य पुण्यफलं वक्तुं ना
 हं शक्नोमि भूमिप ॥ यो दद्यात्तंडुलान् दिव्यान् मधुसूदनवल्लभे ॥४५॥ स लभेत्पूर्णमायुष्यं सर्वयज्ञफलं लभेत् ॥ यो दद्यात्तेजसोरूपं गव्यं दद्याद्विजातये ॥४६॥ सोऽश्वमेधफलं प्राप्य मोदते विष्णुमंदिरं ॥ उर्वारुगुहं संमिश्रं वैशारवे मेषगेरवौ ॥४७॥ सर्वपापविनिर्मुक्तः श्वेतद्वीपे वसेद्भुवम् ॥ यश्चेक्षुदंडं सा
 यान्हे दिवा तापोपशांतये ॥४८॥ ब्राह्मणाय च यो दद्यात्तस्य पुण्यमनंतकं ॥ वैशारवे पानकं दत्त्वा सायान्हेऽश्मशांतये ॥४९॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो विष्णोः सा-
 युज्यमाप्नुयात् ॥ सफलं पानकं मेषमासे सायं द्विजातये ॥५०॥ दद्यात्तेन पितृणां तु सुधापानं न संशयः ॥ वैशारवे पानकं चूतसूपकफलसंयुतम् ॥५१॥ त-
 स्य सर्वाणि पापानि विनाशं प्राप्तिनिश्चितम् ॥ यो दद्याच्चैत्रदर्शं तु कुंभं पूर्णं तु पानकैः ॥५२॥ गयाश्चाद्ध शतं तेन कृतमेव न संशयः ॥ कस्तूरी कर्पूरोपेतं महि-
 कोशीरसंयुतं ॥५३॥ कलशं पानकैः पूर्णं चैत्रदर्शं तु मानवः ॥ दद्यात्पितृन्समुद्दिश्य सपण्णवति दोभवेत् ॥५४॥ ॥ इति श्रीसंस्कृतपुराणे वैशारव्या-
 हात्म्ये नारदां वरीषसंवादे दाननिरूपणानाम तृतीयोऽध्यायः ॥३॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ तैलाभ्यंगो दिवा स्थापंतथा वैकांस्थ भोजनं ॥ रवद्वानिद्रां गृहे
 स्नानं निषिद्धं च भक्षणं ॥१॥ वैशारवे वर्जयेदष्टौ द्विभुक्तं नक्तभोजनं ॥ पद्मपत्रे तु यो भुंक्ते वैशारवे व्रतसंस्थितः ॥२॥ स तु पापविनिर्मुक्तो विष्णुलोकं

वैशाख

४

सगच्छति ॥ वैशाखे मासि मध्याह्ने श्रान्तानां तु द्विजन्मनां ॥ १ ॥ पादावने जनं कुर्यात्तद्व्रतं सुव्रतोत्तमं ॥ अध्वश्रान्तं द्विजं यस्तु मध्याह्ने स्वगृहागतम् ४३
 पवेश्यासने रम्ये कृत्वा पादावने जनं ॥ धृत्वा शिरसि ताश्यापो विध्वस्तखिलबंधनः ॥ २ ॥ गंगादिसर्वतीर्थेषु स्नातो भवति निश्चितं ॥ अस्नायी वाप्यपत्राशी
 वैशाखं तु न येद्यदि ॥ ३ ॥ रासर्भां योनिमासाद्य पश्चादश्वतरी भवेत् ॥ दृढां गोरोगहीनश्च तथा स्वस्थोऽपि मानवः ॥ ४ ॥ वैशाखे तु गृहे स्नात्वा चांडालीं योनि
 माप्नुयात् ॥ वैशाखे मासि राजेंद्रमेषसंस्थे दिवा करे ॥ ५ ॥ न करोति बहिः स्नानं श्वानयोनि शतं व्रजेत् ॥ अस्नात्वा चाप्यदत्त्वा च वैशाखे योने न नीयते ॥
 ॥ ६ ॥ स पिशाचो भवेन्नूनमवैशाखादधो व्रजेत् ॥ यो न दद्याज्जलं चान्नं वैशाखे लोभमानसः ॥ ७ ॥ पापहानिंदुःखहानिर्नैवाप्नोति न संशयः ॥ न दीस्ना
 नंतु यः कुर्याद्वैशाखे विष्णु तत्परः ॥ ८ ॥ जन्मत्रयार्चितात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥ समुद्रगानदीस्नानं कुर्यात्प्रातर्भगोदये ॥ ९ ॥ सप्तजन्मार्जितैः
 पापैस्तत्क्षणादेव मुच्यते ॥ कुर्यादुषसि यः स्नानं सप्तगंगासमानवः ॥ १० ॥ कोटिजन्मार्जितात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः ॥ जान्हवी वृद्धगंगा च कांलिंदी-
 च सरस्वती ॥ ११ ॥ कावेरी नर्मदा वेणी सप्तगंगाः प्रकीर्तिताः ॥ देवरातेषु यः कुर्यात्प्रातर्वैशाखमज्जनं ॥ १२ ॥ जन्मारभ्य कृतात्पापान्मुच्यते नात्र संशयः
 ॥ वैशाखे मासि संप्राप्ते यो वापीष्ववगाहनं ॥ १३ ॥ प्रातर्हति महाराज महापातकनाशनम् ॥ अपि गोष्पदमात्रेषु बहिस्थेषु जलेषु च ॥ १४ ॥ तिष्ठंतु
 सरितः सर्वा गंगाद्या इति निश्चयः ॥ इति जानन्समाप्नोति सर्वतीर्थाधिकं फलं ॥ १५ ॥ क्षीरं साधिकं क्षीरादधिकं दधि भूमिप ॥ दध्नाधिकं घृतं यद्व
 दूर्जमासाधिकं तथा ॥ १६ ॥ कार्तिकादधिको माघो माघाद्वैशाख उत्तमः ॥ तस्मिन्मासे कृतो धर्मो वर्धते वटबीजवत् ॥ १७ ॥ आरयो वा हरिद्रावा-

अ.

४

४

परतंत्रोयवानरः॥ यद्वस्तुलभतेतेन तद्वातव्यं द्विजातये॥ २१॥ कंदमूलफलं शाकं लवणं गुडमेव च॥ कोलं पत्रं जलं तक्रमानं त्यायोपकल्पते॥ २२॥ ना
 दत्तं लभते कापि ब्रह्माद्यैस्त्रिदशैरपि॥ दानेन हीनस्तु भवेदकिंचनो निष्किंचनत्वाच्च करोति पापं॥ २३॥ पापादवश्यं नरकं प्रयाति दातव्यमस्मात्स
 र्वमिच्छता सदा॥ यथा गृहं सर्वगुणोपपन्नं परिच्छदैर्हीनमशोभनं तथा॥ २४॥ मासेषु धर्मः सकलेष्वनुष्ठितो वैशारवहीनस्तद्वथेव याति॥ यथैव क
 न्यासकलेश्च लक्षणैर्युक्तापि जीवत्यतिलक्षणानि॥ २५॥ क्रियापिसांगा सकलापिराजन् वैशारवहीना तु वथेव तां विदुः॥ दयाविहीनास्तथा गु
 णावृथा वैशारवधर्मेण विना यथा क्रियाः॥ २६॥ शाकं तु यद्वल्लवणेन हीनं न रोचते सर्वगुणोपपन्नं॥ वैशारवहीनं तु तथैव पुण्यं न साधु सेव्यं न फला
 ति हेतुः॥ २७॥ यद्वद्विभूषासकृत्तान शोभते वस्त्रेण हीना ललनासुराजन्॥ क्रिया कलापः स कृतोऽपि पुंभिर्न भासते तन्मधुमासहीनं॥ २८॥ तस्मा
 त्सर्वप्रयत्नेन येन केनापि जंतुना॥ धर्मो वैशारवमासे तु कर्तव्य इति निश्चयः॥ २९॥ मधुसूदनमुद्दिश्य मेषसंस्थे दिवा करे॥ प्रातरन्नात्वार्ययेद्विष्णु
 मन्यथानरकं व्रजेत्॥ ३०॥ वैशारवः सफलो मासो मधुसूदनो देवतः॥ तीर्थयात्रातपो यज्ञदानहोमफलाधिकः॥ ३१॥ ॥ प्रार्थना मंत्रः॥ ॥
 मधुसूदन देवेश वैशारवे मेषगे रवौ॥ प्रातःस्नानं करिष्यामि निर्विघ्नं कुरु माधव॥ ३२॥ ॥ अर्घ्यमंत्रः॥ ॥ वैशारवे मेषगे भानौ प्रातःस्नानपरा
 यणः॥ अर्घ्यं ते हं प्रदास्यामि गृहाण मधुसूदन॥ ३३॥ गंगाद्याः सरितः सर्वास्तीर्थानि च हृदा श्रये॥ प्रगृह्य तु मया दत्तं मर्घ्यं सम्यक् प्रसीद
 थ॥ ३४॥ ऋषभः पापिनां शास्ता लं यमः समदर्शनः॥ गृहाणार्घ्यं मया दत्तं यथोक्तं फलदो भव॥ ३५॥ इति चार्घ्यं समर्प्यार्थपश्चात्स्नानं समाचरे

वैशा०

५

त् ॥ वाससी परिधायाथ कृत्वा कर्माणि सर्वशः ॥ ३६ ॥ मधुसूदनमभ्यर्च्य प्रसूनेर्माधवोद्भवैः ॥ श्रुत्वा विष्णु कथां दिव्यामेतन्मासप्रशंसिनीं ॥
 ॥ ३७ ॥ कोटिजन्मार्जितात्पापान्मुक्तो मोक्षमवाप्नुयात् ॥ न जातु खिद्यते भूमी न स्वर्गे न रसातले ॥ ३८ ॥ न गर्भे जायते कापि न भूयस्तनपो भवेत् ॥
 वैशाखे कांस्यभोजीय तथा चाश्रुतसत्कथः ॥ ३९ ॥ न स्नातो नापि दाता च न रक्षानेव गच्छति ॥ ब्रह्महत्यासहस्रस्य पापं शाम्येत्कथंचन ॥ ४० ॥
 वैशाखे येन न स्नातं तत्पापं नेव गच्छति ॥ स्वाधीनेन च कायेन ह्यप्स्वातं व्यवर्तिषु ॥ ४१ ॥ स्वाधीनजिह्वोच्चार्य हरिरित्यक्षरद्वयं ॥ न कुर्याद्यदि
 वैशाखे प्रातस्नानं न राधमः ॥ ४२ ॥ जीवन्नेव च पंचस्य मागतो नात्र संशयः ॥ येन केनाप्युपायेन माधवे मधुसूदनं ॥ ४३ ॥ नार्चयेद्यदि मूढात्मा
 सो करीं यो निमाप्नुयात् ॥ योर्चयेत्तुलसीपत्रैर्वैशाखे मधुसूदनं ॥ ४४ ॥ नृपो भूत्वा सार्वभौमः कोटिजन्मसु भोगवान् ॥ पश्चात्कोटि कुलैर्धु-
 क्तो विष्णोः सायुज्यमाप्नुयात् ॥ ४५ ॥ ॥ इति श्री स्कंदपुराणे वैशाखमाहात्म्ये नारदां वरीषसंवादे वैशाखधर्मप्रशंसनाम चतुर्थोऽध्यायः ॥ ४॥
 ॥ नारद उवाच ॥ ॥ वैशाखः सर्वधर्मेभ्यस्तपो धर्मभ्य एव च ॥ कथं स सर्वमासेभ्यो दानैर्भ्योऽप्यधिको भवत् ॥ १ ॥ तद्वक्ष्यामि महाप्राज्ञ
 शृणु चेकमना भव ॥ कल्पांते देवराडिष्णुः शेषशार्थी महाप्रभुः ॥ २ ॥ कुक्षिस्थलोकसंघोयं सशोते प्रलयार्णवे ॥ अनेकोद्येकतां प्राप्य भूति-
 भिर्योगमायया ॥ ३ ॥ निमेषस्यावसाने तु श्रुतिभिर्बोधितस्ततः ॥ कुक्षिस्थजीवसंघानां रक्षां च क्रेदयानिधिः ॥ ४ ॥ तत्तत्कर्मफलावाप्तैस्त-
 ज्यान्स्त्रष्टुं मनोदधे ॥ तस्य नाभेरभूत्पद्मं सौवर्णं भुवनाश्रयं ॥ ५ ॥ ब्रह्माणं जनयामास वैराजं पुरुषाव्हयम् ॥ तस्मिन् ससर्ज भगवान्भुवना

अ.

४

५

वैशा.

९

ललेष्व॥ देयं चान्नं द्विजवर्ये गुणाढ्यं सुक्तो यो नेर्यामिविष्णोः पदं च ॥ ३८ ॥ इत्थं चोक्तं त्वत्पुरस्ताद्वदेति दया चैषामकृतं तेनात्र शंका ॥ भद्रं भूयात्सर्वतो मंगलं
 तेषु त्वाचाहं भ्रापितं मे पितुश्च ॥ ३९ ॥ दुःखात्कार्यं दंडवत्पातयित्वा भृशतो हं पादयोर्भूरिकालं ॥ निन्दन्निन्दन् भूर्यहं वाप्यनेत्रः पुत्रो हं ते तात देवागतो हं ॥ ४० ॥
 कर्मभृष्टो भूस्तराणां विनिघोना भूयस्मात्क्लेशमोक्षः पितृणां ॥ आख्याहितं कर्मणा केन सुक्तो भविता वै तत् करोमि द्विजेंद्र ॥ ४१ ॥ ततः प्राह प्रीतसर्वतिरात्मा यात्रां कृ-
 त्वा शीघ्रमागत्य गेहं ॥ प्राप्तं मासे मेष संस्थं च भानौ निवेद्या न्नं विष्णवे त्वं गुणाढ्यं ॥ ४२ ॥ दानं देहि द्विजवर्ये महात्मन् तस्मान्मोक्षो भविता सान्वयस्य ॥ पित्रादिष्टः कृत-
 यात्रः स्वगेहे प्राप्या करं माधवे चान्नदानं ॥ ४३ ॥ तस्मान्मुक्तो मत्पिता मां समेत्य यानात्कृदो ह्यभिनं द्या शिषाच ॥ गतो लोकोऽश्रीपते दुर्विभ्रायं यस्मिन्नातान निवर्त-
 ति भूयः ॥ ४४ ॥ तस्माद्दानं सर्वशास्त्रेषु चोक्तं तुभ्यं प्रोक्तं धर्मसारं सधर्म्यं ॥ किमन्यत्ते श्रोतुमिच्छा वदस्व शुक्लसर्वतैव दमीति सत्यं ॥ ४५ ॥ ॥ इति श्रीस्कं-
 दपुराणे वैशाखमाहात्म्ये नारदा बरीषसंवादे पिशाचमोक्षप्राप्तिर्नाम सप्तमोऽध्यायः ॥ ७ ॥ ॥ मैथिल उवाच ॥ ब्रह्मनिष्ठा कुतन योजला दाना-
 च्चातकः ॥ विवारमभवत्पश्चान्महृहे गोधिका तथा ॥ १ ॥ कर्माजुगुणमेतद्विद्युक्तं तस्या कृतात्मनः ॥ सतामसे वनात्तस्य गृध्रत्वं सारमेयता ॥ २ ॥ सप्तवारमि-
 ति प्रोक्तं तन्मे भ्राति च नोचितं ॥ संतो न दूषितास्ते न त तथा कृपणमपि ॥ ३ ॥ तस्मादसे विनस्तस्य फलाभावो भवेत्युच्यते ॥ नानर्थकरणाभावादिदं हि परपीडनं ॥ ४ ॥ अ-
 निमित्तमिदं कस्मात्कुयो नित्यमवाप्तवान् ॥ तदेतत्संशयं छिंधि शिष्यस्यात्मप्रियस्य ते ॥ ५ ॥ इति राजा सुसंष्टः श्रुतदेवो महायशः ॥ साधुसाध्विति संभ्राय व-
 चो व्याहर्तुमादधे ॥ ६ ॥ ॥ शुद्धे उवाच ॥ शृणुराज न्यवक्ष्यामि यत्तद्वृत्तं त्वयानघ ॥ शिवायै च शिवे नोक्तं कैलासशिरवरेण ले ॥ ७ ॥ ॥ स एव मान-

मा० प्र०

७

९

रव्यातंमंदिरेवाग्रहेवा ॥ २३ ॥ पुत्रं सौरव्यं क्वापिनामोति हंतिचायुर्भर्तुस्वात्मनो वामहात्मन् ॥ २४ ॥ रमासहाये माधवे मासि विष्णो परीक्षायधमसतश्चजाना ॥
 ग्रहंयति मुनिभिर्देवतैश्चकालेषु येनर्चयेद्यस्तमूढः ॥ २५ ॥ समूढात्मारौरवं प्राप्य पश्चाद्यायाद्यो निराक्षसी पंचवारं ॥ जलं चान्नं सर्वदा देयमास्मिन्क्षधात्तानां
 प्राणिनां प्राणहेतुः ॥ २६ ॥ तिर्थं गजं तुर्जायते वार्यदानादन्नादानाज्जायते वै पिशाचः ॥ अन्नादाने चानुभूतां कथां ते मया वक्ष्ये चान्द्रुतां भूमिपाल ॥ २७ ॥ रेवाती
 रे मत्पिता भूतिपाचः स्वमांसांशीक्षत्तृषाभ्रांतगात्रः ॥ छायाहीने शात्मली वृक्षमूले ह्यन्नाभावान्नष्टचेतन्यएषः ॥ २८ ॥ क्षधातृषा कर्मपायस्य बह्वी सूक्ष्मं छि
 द्रं कंठनालस्य चासीत् ॥ मांसं चांतःकंठमध्ये निषण्णं कुर्यात्पीडां प्राणपर्यंतमेव ॥ २९ ॥ जलं दृष्ट्वा कालकूटप्रकल्पं कूशीतं वापीपकासारसंस्थं ॥ तस्यास्तीरे चागतं दे
 वयोगाद्गंगायात्राकारणान्मार्गमध्ये ॥ ३० ॥ दृष्ट्वा च तं शात्मली वृक्षमूले तद्वातृद्वाभक्षयंतं स्वमांसं ॥ क्रोशंतं तं बहुधा शोच्यमानं क्षधातृषा व्यथितं कर्मभिः स्वैः
 ॥ ३१ ॥ समाहंतुं प्राद्रवत्पापकर्ममत्तेजसानिहतो दुःखवेच ॥ तंचाब्रुवंकृपया किं नचितो मा भो हृत्स्वं ह्यभयं मे हि दत्तं ॥ ३२ ॥ कस्त्वं तात ब्रूहि सद्यो ब्रहेतुं कच्छाद
 स्मान्मोचये माविषीद ॥ इत्थं क्तो मां प्राह पुत्रत्यजानन्पुरानतं भूवरारव्येपुरेच ॥ ३३ ॥ नास्मांमित्रः संकृते गोत्रजो हंतपो विद्यादानयज्ञादिनिष्ठः ॥ मया धीता ध्यायि
 ताः सर्वविद्याः कृतो मया सर्वतीर्थावगाहः ॥ ३४ ॥ दत्तं नान्नं मासि वैशाखसंज्ञे लोभाद्धिक्षामात्रमप्यंगकाले ॥ शौचे चाहं प्राप्य पेशाचयोनिं नान्यौ हेतुः सत्यमेवो
 क्तमंग ॥ ३५ ॥ पुत्रो धुनावर्तते मद्गृहे च भूरिरव्यातिः श्रुतदेवाभिधानः ॥ वाच्यातस्मे मद्दृशा चात्मजाय वैशाखान्नादानतो भूतिपाचः ॥ ३६ ॥ दृष्ट्वा स्तीरे तं पितान
 मदायानोर्ध्वगतो वर्तते वृक्षमूले ॥ रवादन्मांसं स्वीयमेवानुरिचिद्यत्पितुमुत्तये मासि वैशाखसंज्ञे ॥ ३७ ॥ प्रातः स्नात्वा पूजयित्वा च विष्णुं निर्व्याजान्मां तर्पयित्वा

वैशा०

६

सम्यग्व्यवसिता बुद्धिस्तव राजर्षि सत्तम ॥ वासुदेवप्रिया न्धर्मान् श्रोतुं यस्मान्मतिस्तव ॥ ५॥ बहुजन्मार्जितं पुण्यं विना कस्यापि देहिनः ॥ वासुदेवकथा-
 लापे मतिर्नैवोपजायते ॥ ६॥ धूने राजाधिराजा यजाते यं मतिरीदृशी ॥ श्रद्धा भागवतं मन्ये तेन त्वासाधु सत्तमं ॥ ७॥ तस्मात्तुभ्यं प्रवेसौ स्वधर्मान् भागवतान्
 श्रुत्वा ॥ यान् ज्ञात्वा मुच्यते जंतुर्जन्मसंसारबंधनात् ॥ ८॥ यथा शौचं यथा स्नानं यथा संध्या च तर्पणं ॥ अग्निहोत्रं यथाश्वाहृतं यथा वैशारवसत्क्रियाः ॥ ९॥ वैशा-
 रवे माधवे धर्मान् कृत्वा नोर्ध्वगो भवेत् ॥ न वैशारवसमो धर्मो धर्मजातेषु विद्यते ॥ १०॥ संत्येव बहवो धर्माः प्रजाश्चाराजका इव ॥ उपद्रवैश्च लुप्यंति नात्र का-
 र्या विचारणा ॥ ११॥ कलभाः सकला धर्माः कर्तुं वैशारवचोदिताः ॥ उदकुंभं प्रपादानं पथिच्छायास्तु निर्मितं ॥ १२॥ उपानत्यादुकादानं छत्रव्यजनयोस्तथा
 तिलयुक्तमधोर्दानं गोरसानांश्च मापहं ॥ १३॥ वापीकूपतडागादिकरणं पथिकाश्रयं ॥ नारिकेलैश्च कर्पूरकस्तूरीदानमेव च ॥ १४॥ गंधानुलेपनं शय्यास-
 द्वादानं तथैव च ॥ तथा चूतफलं रम्यमुर्वारुकरसायनं ॥ १५॥ दानंदमनपुष्पाणां तथा सायंगुडोदकं ॥ चित्राण्यन्तानि पूर्णायां दध्यन् प्रत्यहं तथा ॥ १६॥ तां-
 बूलस्य सदा दानं चैत्रदर्शकरीरकं ॥ रवावनुदिते पूर्वभातेः स्नानं दिने दिने ॥ १७॥ मधुसूदनपूजा च कथायाः श्रवणं तथा ॥ अभ्यंगवर्जनं चैव तथा वैपत्रभोज-
 नं ॥ १८॥ मध्ये मध्ये मातृनिंवीजनं व्यजनेन च ॥ स्रगंधैः कोमलैः पुष्पैः प्रत्यहं पूजनं हरेः ॥ १९॥ फलं दध्यन्नैवेद्यं धूपदीपौ दिने दिने ॥ गोश्रासं वृषपत्नी-
 नां द्विजपादावनेजनं ॥ २०॥ गुडनागरदानं च धात्रीपिष्टप्रदापनं ॥ पथिकानां प्रश्रयं च दानं तदुलशाकयोः ॥ एते धर्माः प्रवस्ताहि वैशारवे माधवप्रिये ॥ २१॥
 तथा च विष्णोः कुसुमार्पणं हरेः पूजा च कालोचितपल्लवाद्यैः ॥ २२॥ दध्यन्नैवेद्यनिवेदनं च समस्तपापोपविनाशहेतुः ॥ नारीपुष्पैर्माधवं नार्चयेद्याद्विजा-

मा. अ०

७

८

सेवयाकापिसीदंतेतैःसुशिक्षिताः॥४०॥जन्ममृत्कजराद्यैर्वाक्कथयाध्यायितायथा॥नजलंतुत्वयादत्तंसाधवोवानसेविताः॥४१॥तेनतेदुर्गतिश्चे-
 यंश्राप्ताचेद्वाकुनंदन॥वैशारवेमत्कृतं पुण्यं तुभ्यंदास्यामिशांतये॥४२॥भूतंभवंभवेद्येनकर्मजातंविजेष्यसि॥इत्युक्त्वापुनःपुनश्चददौपुण्यमनु-
 त्तमं॥४३॥यदादत्तं ब्राह्मणेनरत्नानंचैकदिनैकृतं॥तेनध्वस्तारिविलासस्तत्कृतांगुहगोधिकां॥४४॥दिव्यंविमानमारुह्यदिव्यस्वर्गस्थभूषणः॥पश्य-
 तामेवभूतानांमैथिलस्यंगृहांतरे॥४५॥बद्धांजलिपुटोभूत्वापरिक्रम्यप्रणम्यच॥अनुज्ञातोययौराजास्त्वयमानोमरेर्दिवं॥४६॥तत्रभुक्त्वा महाभो-
 गान्चपायुतमतंद्रितः॥सएवचेद्वाकुकुलेकाकुत्स्याभून्महाप्रभुः॥४७॥सप्तद्वीपवतीपालो ब्रह्मण्यःसाधुसंमतः॥देवेंद्रस्यसखाविष्णोरंशएवम-
 हाप्रभुः॥४८॥बोधितस्तवसिष्ठेनवैशारवोक्तान्मनोरमान्॥अनुष्ठायाखिलान्धर्मान्तेनध्वस्तारिविलासकृतः॥४९॥दिव्यज्ञानं समासाद्यविष्णोःसाधु-
 ज्यमाप्नुयात्॥वैशारवःशुभदस्तस्मात्पुंभिःसर्वैरनुष्ठितः॥५०॥आयुर्दशःपुष्टिदोयंमहापापौघनाशनः॥पुमर्थानिनिदानंचविष्णुःप्रीणात्यनेनतु॥५१॥
 चातुर्वर्ण्यनरैःसर्वैश्चतुराश्रमवर्तिभिः॥अनुष्ठेयोमहाधर्मोवैशारवमाधवागमे॥५२॥॥इति श्रीस्कंदपुराणेवैशारवमाहात्म्येनारदांबरीषसंवादेसु-
 हगोधिकारव्यानंनामषष्ठोऽध्यायः॥६॥॥नारदउवाच॥॥राजातदद्भुतं दृष्ट्वा मे धिलो धर्मवित्तमः॥कृतांजलिःसरवासीनविस्मितोवाक्य-
 मब्रवीत्॥१॥॥मैथिलउवाच॥॥दृष्टमेतन्महाश्र्वर्यंसाधूनांचरितंतथा॥येनधर्मेणमुक्तोभूद्राजाचेद्वाकुनंदनः॥२॥तंधर्मविस्तरेणैवश्रोतुंकोतू-
 हलंहिमे॥मह्यंभद्ववतेविद्वन्कृपयावित्तराददः॥इतिराजासंप्रष्टःश्रुतदेवोमहामनाः॥साधुसाधितिसंभाष्यव्याजहारनृपोत्तमं॥३॥श्रुतदेवउवा-

पेशा०

७

हृमिस्वाकुलजो वेदशास्त्रविशारदः ॥ ३१ ॥ यावंत्यो भूमिकणिकायावंतस्तोयविंदवः ॥ यावंत्यडूनिगगनेतावतीरदं स्मगाः ॥ ३२ ॥ सर्वथिज्ञामयाचेष्टाः पूतान्याचरितानि मे
 दानान्यपि च दत्तानि धर्मराजं त्वनुष्ठितं ॥ ३३ ॥ तथापि दुर्गतिर्जाता मम चोर्ध्वगतिं विना ॥ त्रिवारं चातकत्वं मे गृध्रत्वं चैकजन्मनि ॥ ३४ ॥ सप्तजन्मसु श्वानत्वं प्राप्तं पूर्वमियाद्वि-
 ज ॥ सिंचतानेन भूपेन त्वपःपादावनेजनीः ॥ ३५ ॥ विंदवो दूरमुक्षितास्तैः क्षिसो हं कथंचन ॥ तेन जन्मस्मरं भूत्सर्वपाप्मा ह तश्च मे ॥ ३६ ॥ गोधाजन्मनि भाव्यानि स्याष्टानि-
 शतिमेद्विज ॥ दृश्यंते देवसृष्टानि विभ्येतैर्जन्मभिर्भृशं ॥ ३७ ॥ नकारणं प्रपश्यामि तन्मे विस्तरतो वद ॥ इत्युक्तः स दृशः ग्राह्यं ज्ञात्वा विज्ञानचक्षुषा ॥ ३८ ॥
 शृणु भूपप्रवक्ष्यामि तव दुर्गो निकारणम् ॥ न जलं तु त्वया दत्तं वै शारवे माधवप्रिये ॥ ३९ ॥ तज्जलं कलशं मत्साह्यमूल्यमिति निश्चितम् ॥ नाध्वगानां द्विजा-
 तीनां धर्मकालेऽप्यजानता ॥ ४० ॥ तथा पात्रं समुत्सृज्य त्वपात्रे प्रतिदत्तवान् ॥ ज्वलंतमग्निमुत्सृज्य न हि अस्मनि हूयते ॥ ४१ ॥ बहुधा वर्णितस्यापि सो-
 गंध्यादियुतस्य च ॥ कंदकान्वितं दृक्ष्य न कुर्वति समर्चनं ॥ ४२ ॥ विशिष्टानां पादपानामश्वत्थः सेव्यतांगतः ॥ तुलसी तु समुत्सृज्य बृहतीं पूज्यते नु किं-
 ॥ ४३ ॥ अनाथत्वं पूज्यतायां न प्रयोजकतामियात् ॥ पंग्वाद्यायेप्यनाथा हि दद्यात्पात्रं हि केवलं ॥ ४४ ॥ तपो निष्ठा ज्ञान निष्ठाः श्रुतिशास्त्रविशारदाः ॥ विष्णुरु-
 पाः सदा पूज्या न तरे तु कदाचन ॥ ४५ ॥ तत्रापि ज्ञानिनो त्यर्थप्रिया विष्णोः स देव हि ॥ ज्ञानिनामपि भूपालविष्णुरेव सदा प्रियः ॥ ४६ ॥ तस्मात् ज्ञानी सदा पू-
 ज्यः पूज्यात् पूज्यतरः स्मृतः ॥ अवज्ञासाधुवृत्तानामिहामुत्र च दुःखदा ॥ ४७ ॥ सेवावै महतां पुंसां पुमर्थानां हि कारणं ॥ कौटव्यं धजातीनां न पश्यंति य-
 थायथं ॥ ४८ ॥ एवं मंदायुतानां तु संगतिनर्थदा भवेत् ॥ न त्वमयानि तीर्थानि न देवास्तुच्छिला मयाः ॥ ४९ ॥ तेषु नं स्फुरुकालेन दर्शनादेव साधवः ॥ न साधु-

मा. भा. ०

६

७

शा०
६मा० अ०
५

कलानां महात्मनां ॥ २४ ॥ द्रव्याणि च सुलभ्यानि जलादीनि न संशयः ॥ द्रव्यैरेतैः स्वात्महितं धर्मं कुर्वन्ति मात्प्रियाः ॥ २५ ॥ पत्रैः पुष्पैः फले रन्यैः शाकैश्चापि
 प्रियोक्तिभिः ॥ स्वकृतां बूलैश्च दनाद्यैः पादप्रक्षालनादिभिः ॥ २६ ॥ प्रश्रयाद्यैरहं तेषां वरदो हं मीतीरयन् ॥ संचिंत्य भगवान् विष्णुः प्रतस्थे रमया सह ॥
 ॥ २७ ॥ वनानि सर्वतः पश्यन् विकसलकुसुमानि च हृष्टपुष्टजना कीर्णमत्तालि द्विजसेवितम् ॥ २८ ॥ आश्रमाणां महार्हाणां वनग्रामनिवासिनाम् ॥ प्रां
 गणादीनि रम्याणि ह्यद्यानानि स्थलानि च ॥ २९ ॥ रमायें दर्शयन् विष्णुः सहदेवैर्मुनीश्वरैः ॥ सिद्धचारणगंधर्वकिन्नरोगराक्षसैः ॥ ३० ॥ स्तूयमानो भूय
 गा द्वेहान् च आश्रमनिवासिनां ॥ मीनादिकर्कटां तं वै सतिष्ठन् रमया सरैः ॥ ३१ ॥ सार्द्धं प्रतीक्ष्य पुरुषान् कृताकृतसमर्पयान् ॥ तत्र धर्मवतां पुंसां ददाती
 ष्ठान् मनोरथान् ॥ ३२ ॥ मत्तान् सह ते पुंसो हरत्या युद्धनादिकं ॥ यदि कुर्वन्ति वै शारवे स पर्यापरमात्मनः ॥ ३३ ॥ तत्रापि चलमूर्तीनां साधूनां यत्र वे विभ्रः
 ॥ मासेष्वन्येषु यज्जातं कर्म लोपं सहिष्यति ॥ ३४ ॥ यथादेशागतं भूपं हस्वाजानपदाः प्रजाः ॥ यदि तंचोपतिष्ठन्ति प्रश्रयाद्यैर्महार्हणैः ॥ ३५ ॥ तदा करादि
 कं न्यूनं पूर्णं जानाति पार्थिवः ॥ पुनरप्यधिकं चेष्टतुष्टोदास्पतिनिश्चितम् ॥ ३६ ॥ तदा स्वकृतपूजानां दंडं तेषां करोति च ॥ तथा विष्णुः स्वकीयानां वैशा
 रवे माधवागमे ॥ ३७ ॥ स पर्याकुर्वतां पुंसां ददातीष्टान् मनोरथान् ॥ अकुर्वतां तथा पुंसां धनादीनि हरत्यलं ॥ ३८ ॥ धर्मगोस्तुर्महाविष्णोर्देवदेवस्य शार्ङ्गिणः ॥
 परीक्षाकाल एवायं तस्मान्मासोत्तमो ह्ययं ॥ ३९ ॥ ॥ इति श्री स्कंदपुराणे वैशारवमाहात्म्ये नारदांबरीषसंवादे वैशारवश्रेष्ठत्वनिरूपणं नाम पंचमो
 ध्यायः ॥ ५ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥ वैशारवे ध्वगतसानां तृषात्तानां महीपते ॥ जलदानमकुर्वाणस्तिर्यग्योनिमवाप्नुयात् ॥ १ ॥ अत्रैवोदाहरंती-

६

समितिहासं पुरातनम् ॥ विप्रस्य गृह गो धायाः संवादं परमाद्भुतम् ॥ २ ॥ पुराचेस्वाकुवंशे भूदे मांगइति भूमिपः ॥ ब्रह्मण्यश्च वदान्यश्च जितां मित्रोजितेन्द्रियः ॥ ३ ॥ यावंत्यो भूमिकणिका यावंतौ जलबिंदवः ॥ यावंत्युदुनिगगने तावती रददात्सगाः ॥ ४ ॥ येनेष्टं यज्ञदभैश्च भूमिर्बर्हिष्मती श्रुता ॥ गोभूतिलहिरण्याद्यैस्तो-
 पिता बहवो द्विजाः ॥ ५ ॥ तेनादत्तानि दानानि न विधत्त इति श्रुतं ॥ तेनादत्तं जलं चैकं सरवलभ्यधियानृप ॥ ६ ॥ बोधितो ब्रह्मपुत्रेण वसिष्ठेन महात्मना ॥ अ-
 मौल्यं सर्वतो लभ्यं तदा तुः किं फलं भवेत् ॥ ७ ॥ दुर्बुद्धिर्हेतुवादैश्च न जलं दत्तवान्निभुः ॥ अलभ्यदाने पुण्यं स्यादिति वाक्यं स्रुयुक्तिमत् ॥ ८ ॥ स आनर्वा द्विजान्व्यंगा-
 न्दरिद्रान् वृत्तिकर्षितान् ॥ नार्चयन् श्रोत्रियान् विप्रांस्तत्त्वज्ञान् ब्रह्मवादिनः ॥ ९ ॥ प्रख्यातान् पूजयिष्यंति सर्वे लोकामहार्हणाः ॥ अनाथानामपि दानां व्यंगानां च द्वि-
 जन्मना ॥ १० ॥ दरिद्राणां गतिः का वा तस्मात्ते मे दयास्पदाः ॥ इति दुर्धीनपात्रेषु दत्तवान् किमपि स्वयं ॥ ११ ॥ तेन दोषणमहता चातकत्वं विजन्मसु ॥ एकजन्मनि गृध्र-
 त्वं श्वाभवत्समजन्मसु ॥ १२ ॥ पश्चात्तृपगृहे जातो भूयो गृहगोधिका ॥ श्रतकीत्यरिष्य भूपस्य मिथिलाधिपते नृप ॥ १३ ॥ गृहद्वारप्रतोल्यां च वर्तते कीटकाश-
 ना ॥ समाशीतिषु वर्षेषु स्थितां तेन दुरात्मना ॥ १४ ॥ विदेहाधिपतेर्गेहे कदाचिदृषिसत्तमः ॥ श्रतदेव इतिख्यातोऽन्तो मध्यान्ह आगतः ॥ १५ ॥ तं दृत्वा सहसोत्था-
 य जातहर्षो नराधिपः ॥ मधुपर्कादिभिः पूज्यत स्य पादावनेजनीः ॥ १६ ॥ अपोमूर्ध्नि विहत्क्षिप्रं तदोत्सिक्तैश्च बिंदुभिः ॥ दैवोपदिष्टकालेन प्रोक्षिता गृहगोधि का ॥
 १७ ॥ सद्योजातस्मृतिरपूतमृतकर्मदिदुःखिता ॥ आहिवाहीति च्छोश ब्राह्मणं गृहमागतं ॥ १८ ॥ तिर्यग्जंतुरवक्त्रा ब्राह्मणो विस्मितो वदत् ॥ कुतः शोशसि गो-
 धेत्वं दशयंकेन कर्मणा ॥ १९ ॥ त्वंदेवः पुरुषः कश्चिन्मृपोथद्विजोयवा ॥ कस्त्वं ब्रूहि महाभाग त्वमाद्याहं समुद्धरे ॥ २० ॥ इत्युक्तः स नृपः प्राह श्रतदेवं महामतिं ॥ अ-

निचतुर्दश ॥ ६ ॥ भिन्नकर्माशयप्राणिसंघांश्चविविधान्बहून् ॥ त्रिगुणान्प्रकृतिलोके मर्यादाश्चाधिपांस्तथा ॥ ७ ॥ वर्णाश्रमविभागांश्च धर्मकृत्सिंचसो
 करोत् ॥ वेदेष्वचतुर्भिस्तत्रैश्वर्यसंहितास्मृतिभिस्तथा ॥ ८ ॥ पुराणैरितिहासेश्चस्वाज्ञारूपैर्महेश्वरः ॥ ऋषीन्प्रवर्तकांश्चक्रे धर्मगुह्यैर्महाप्रभुः ॥ ९ ॥ तैः
 प्रवर्तितधर्मास्तवर्णाश्रमविभागजाः ॥ प्रजाश्चदधिरे सर्वाः सोचिताम्विष्णुतोषदान् ॥ १० ॥ तांस्तु प्रवर्तमानांस्तुत्याश्रमान्द्रष्टुमीश्वरः ॥ हृदिस्थोऽप्यव्य
 यः साक्षाद्विभीषार्थं परीक्षया ॥ ११ ॥ अनूनान्कुशलान्यत्र धर्मान्कुर्वन्ति वै प्रजाः ॥ सकालः को भवेद्विद्वन्नितितं चिंतयन् प्रभुः ॥ १२ ॥ वर्षाकालो मया स
 ष्टः सीदं त्यस्ता इमाः प्रजाः ॥ तत्रानूनान्कुर्वन्ति धर्मान्यं का फपद्रुताः ॥ १३ ॥ तान् दृष्ट्वा कोप एव स्यात्तेषु तुष्टिर्न मे भवेत् ॥ मयेक्षितानसीदंतु तस्मात्ता-
 नवलोकये ॥ १४ ॥ शरद्यपि तथा पूर्तिः कर्षणान्नैव जायते ॥ केचित्पक्वफलासक्ताः केचिद्वृष्टिभिरार्दिताः ॥ १५ ॥ केचिच्छीतार्दिताराजन्तान् दृष्ट्वा रोष ए
 व मे ॥ वैगुण्यं पश्यमानस्य न मे तोषो भिजायते ॥ १६ ॥ उत्थापनं तु नेष्यन्ति प्रातर्हं मे न आगत ॥ कोपो मे नु स्थितान् दृष्ट्वा प्रातःसूर्योदये सति ॥ १७ ॥ शिशि-
 रेपितथैवार्ताः प्रातःकाले इमाः प्रजाः ॥ तथा पक्वफलादानसक्ता ह्यनिशमंजसा ॥ १८ ॥ पुनः शीतार्दिताः प्रातःस्नानार्थमिति चिंतिताः ॥ तेषां तु कर्मलो-
 पः स्यान्नैव पूर्तिः कथंचन ॥ १९ ॥ प्रोक्षायाः समयो नायमिति चिंतितकुलो विभुः ॥ वसंतसमयं मेने सर्वापत्तिनिवारकं ॥ २० ॥ स्नाने दाने तथा यागे क्रियायां
 भोग एव च ॥ नानाधर्मविधाने च ह्यनुकूलो ह्ययं क्रतुः ॥ २१ ॥ अप्रवासे न लभ्यानि द्रव्याण्यसुभृतां ध्रुवं ॥ येन केन च द्रव्येण तुष्टिस्तनुभृतां भवेत् ॥ २२ ॥ वि-
 ष्णोराधारभूतानां तद्रव्यं धर्मसाधनम् ॥ वसंते सकलं द्रव्यं प्राणिनां तु स्तुतवावहं ॥ २३ ॥ दानयोग्यं धर्मयोग्यं भोगयोग्यं तु सर्वशः ॥ निर्धनानां तु पंगवादि वि

लान् लोकान् पश्चात्तेषामवस्थितिं ॥ आमुष्मिकमिहि कांचद्वि विधां पर्यकल्पयत् ॥ ८ ॥ हेतुत्रयंच प्रत्येकं हेतुस्थित्यै महाप्रभुः ॥ जलसेवाचान्मसेवासेवाचेवोषध-
 स्थच ॥ ९ ॥ यत्र एते महाभाग ह्येहि कस्थितिहेतवः ॥ एवमामुष्मिके राजन्त्रय एवेरिताः श्रुतौ ॥ १० ॥ साधुसेवाविष्णुसेवासेवाधर्मपथस्थच ॥ पुरासंपादिता ह्येते परलो-
 कस्थ हेतवः ॥ ११ ॥ गृहे संपादितं यद्वत् पाथेयं पद्धतौ यथा ॥ ऐहिका हेतवो राजन्सद्यः संपादितार्थदाः ॥ १२ ॥ किंचेष्टमपि साधूनां मनसो यदिदुरसहं ॥ कुतश्चिक्का-
 रणाद्राजन्तश्चानर्थाय कल्पते ॥ १३ ॥ अप्रियं किमु वक्तव्यं दुःखं हेतुरिति स्फुटं ॥ अत्रैवोदाहरंतीममिति हासं पुरातनं ॥ १४ ॥ पापघ्नं महाश्वर्यं पृथ्वतां रोमह-
 र्षणं ॥ यज्ञदीक्षासुपगतः पुरादक्षः प्रजापतिः ॥ १५ ॥ आह्वानार्थं भूतपतेरगमद्रजताचलं ॥ तं दृष्ट्वानोत्थितः शंभुस्तस्यैव हितकाम्यया ॥ १६ ॥ सर्वामरगुरुश्चा-
 हं छंदोगम्यः सनातनः ॥ भृत्या हृते बलिहराश्च द्वे द्राघाः सुरेश्वराः ॥ १७ ॥ स्वामी भृत्या यनोत्तिष्ठे त्वभार्या यै पतिस्तथा ॥ गुरुः शिष्या यनोत्तिष्ठे दिति शास्त्रविदां
 मतम् ॥ १८ ॥ न संबन्धो गुरुत्वे च कारणं स्थितिर्वैश्रुतिः ॥ बलं ज्ञानं तपः शान्तिर्यत्र चैवाधिकं भवेत् ॥ १९ ॥ स गुरुश्चेतरेषां च नीचाईषु च प्रेष्यतां ॥ उत्तिष्ठति च स्वाभ्या-
 द्या भृत्या दीन्यदिचाग्रहात् ॥ २० ॥ आयुर्विन्तं यशस्तेषां सद्यो नश्यति संततिः ॥ तस्मादहं तु नोत्तिष्ठे प्रियो वंश्च शरमम ॥ २१ ॥ इति तस्य हितान्वेषी नोच्चचा-
 लासनाद्विभुः ॥ नोत्थितं तु मृडं दृष्ट्वा कुपितो भूत्प्रजापतिः ॥ २२ ॥ अनिदं ह्युधातस्मै पुरतो गिरिजापते ॥ अहो दर्पमहो दर्पं द्रिद्रस्याकृतात्मनः ॥ २३ ॥ यस्य वि-
 त्तं बहु वयो वृषश्च र्मा वशीषितः ॥ अत एव कपालास्थिधरः पारवटगोचरः ॥ २४ ॥ वृथाहं कारिणो देवं कुतो दास्यति मंगलं ॥ लोके ह्येतेषां च र्मापिशूचीनीतिविदो वि-
 दुः ॥ २५ ॥ धत्ते दरिद्रः शीतार्तो पवित्रं च गजाजिनं ॥ वेश्मश्मशानं यस्य स्याद्भुजंगः किल भूषणम् ॥ २६ ॥ न धीरतापि च ज्ञानं वृकात्तस्मात्पलायितः ॥ भूतप्रेतपि-

वैशा०

१०

शाचादिदुर्जनैः संगतो निशं ॥ २७ ॥ नकुलं श्रूयते कपिना सो वै साधुसंमतः ॥ वृथा विश्रंभितः पूर्व नारदेन दुरात्मना ॥ २८ ॥ येनाहं बोधितः प्रादां कन्यां चै तां सतीं म
 म ॥ पृथक् धर्मगता चैषां स्वरवं वसतु तद्गृहे ॥ २९ ॥ नास्माभिः श्लाघनीयो सो मत्सुतापि कथंचन ॥ यथा कुलाल कलशश्चांडालस्य वशंगतः ॥ इति दक्षो विमूढात्मा
 ल्युमां नाहूय तं मृडं ॥ बहुधा तं विनिर्भत्स्य तूष्णीमेव गृहं ययौ ॥ ३० ॥ यज्ञवाटं ततो गत्वा कुत्सिभिर्मुनिभिः सह ॥ ईजे यज्ञविधानेन निंदन्नेव महाप्रभुं ॥ ३१ ॥
 ब्रह्मविष्णुविहायैव सर्वदेवाः समागताः ॥ सिद्धचारणगंधर्वायक्षराक्षसकिंनराः ॥ ३२ ॥ तदा देवी सती पुण्यास्त्री चांचल्यात्यलोभिता ॥ उत्सकाचोत्सवं द्रष्टुं बंधूंस्तत्र
 समागतान् ॥ ३३ ॥ निवार्यमाणारुद्रेण तत्र लास्त्री स्वभावतः ॥ प्रकृतापि पुनश्चैव गंतव्यमिति निश्चिता ॥ ३४ ॥ सनिंदतिसभामध्ये सदा मां वरवर्णिनि ॥ तच्चासह्यं च त्वं शु-
 त्वाकायं सत्यं जहासि च ॥ ३५ ॥ असह्यमपि सोढव्यं मया पि गृहमिच्छता ॥ मया यथाकृतं देवि तथा त्वं नैव वर्तसे ॥ ३६ ॥ तस्मान्मागच्छ शालां चैनं शभं तु भवेत्पुत्रं ॥ इत्येवं बो-
 धिता देवी चापत्यं पुनरगमत् ॥ ३७ ॥ निश्चक्राम सती गेहादेका कीपादचारिणी ॥ तां हत्वा वृषभस्तूणं पृष्ठे देवीमुवाहसः ॥ ३८ ॥ को दिशो मृतसंघाश्च ह्यनुजग्मुः सतीं त-
 दा ॥ यज्ञवाटं तु सा गत्वा पत्नी शालां ययौ पुरा ॥ ३९ ॥ तूष्णीमास सतीं हत्वा रवेदं समाद्विनिर्गता ॥ पतिवाक्यं तु संस्मृत्य जगामोत्तरवेदिकां ॥ ४० ॥ पिता सभ्याश्च-
 तां हत्वा स्थितास्तूष्णीं हताशिषः ॥ सारुद्राहुतिपर्यंतं पश्यंती पितृचेष्टितं ॥ ४१ ॥ त्यक्त्वा रुद्रं च जुहंतमुवाचाश्च कुलेक्षणा ॥ ॥ देव्युवाच ॥ ॥ महदुल्लंघनं पुं-
 सां न प्रायः श्रेयसे भवेत् ॥ ४२ ॥ लोककर्ता लोकभर्ता सर्वेषां प्रभुरव्ययः ॥ एवं भूतस्य रुद्रस्य कथं नो दीयते हविः ॥ ४३ ॥ जातां न किंते दुर्बुद्धिं हरं त्यन्ये समाग-
 ताः ॥ न चेदृशमहात्मानः किमेषां विमुखो विधिः ॥ ४४ ॥ इत्येवं भाषमाणानां पुषा देवो जहास ह ॥ श्मश्रूणां चालनं च क्रेभ्युर्गुहं तं शभस्तथा ॥ ४५ ॥ भुजपादो-

मा० अ०

८

१०

रुक्क्षाणां स्फालनं च किरे परे ॥ बहुधानिंदनं च केतयिता ह तभाग्यवान् ॥ ४७ ॥ तच्छ्रुत्वा रुद्रभायसा कोपाकुलितमानसा ॥ प्रायश्चित्तं श्रुतेः कर्तुं देहं तत्प्राजसा-
 सती ॥ ४८ ॥ होमाग्नीवेदिकामध्ये सर्वेषामेव पश्यतां ॥ हाहाकारो महानासीद्बुधुः प्रमथाद्रुतं ॥ ४९ ॥ आचरय्युर्देवदेवाय वृत्तांतमखिलं तदा ॥ तच्छ्रुत्वा सह-
 सोत्थायरुद्रः कालांतकोपमः ॥ ५० ॥ जरा मुत्याद्यहस्तेन भूतले तामताडयत् ॥ ततो भवन्महाकायो वीरभद्रो महाबलः ॥ ५१ ॥ सहस्रबाहुरभवत्कालांतकस-
 मप्रभः ॥ बद्धांजलिपुरोभूत्वा व्याजहार हरं तदा ॥ ५२ ॥ मत्सृष्टिस्तदर्थं ते तदर्थं मां नियोजय ॥ इत्युक्तः प्राह तं क्रुद्धो धूर्जटिस्तं पुरुषं स्थितं ॥ ५३ ॥ हनत्वं निंद-
 कं दक्षं यदर्थं मत्प्रिया हता ॥ भूतसंघास्तगच्छंतु सहेतेन महाबलाः ॥ ५४ ॥ इत्यादिष्टा भगवता ययुर्यज्ञसमांतदा ॥ जघ्नुः स चन्महावीरान् देवास्तरनरादिक-
 न् ॥ ५५ ॥ पूष्णश्च हसतो दंतान् जराभूश्च बभञ्ज ह ॥ श्मश्रूण्युत्पाटयं च केभृगोस्तस्य दुरात्मनः ॥ ५६ ॥ यद्यदा स्फालितं पूर्वं तत्तच्चिच्छेद वीर्यवान् ॥ ततो दक्षा शिरो
 हर्तुं बहुद्योगं चकार ह ॥ ५७ ॥ मुनिमंत्रप्रगुप्तं तु चैव कृतं तत्तद्वलान् ॥ हरो ज्ञात्वा तु चिच्छेद स्वयमेव दुरात्मनः ॥ ५८ ॥ एवं मरुगता हत्वा सानुगः स्थालयं य-
 यौ ॥ हतावशिष्टाः केचित्तु ब्रह्माणां शरणं ययुः ॥ तैरन्वि तोययौ ब्रह्मा कैलासं तु शिवालयां ॥ ततोरुद्रं सांखयित्वा वचोभिर्विविधैरपि ॥ ५९ ॥ तेनैव सहितः प्रागाद्यज्ञवा-
 टं महाप्रभुः ॥ तेनैवोज्जीवयामास सर्वान्यज्ञसमागतान् ॥ ६० ॥ ख्यात्यै प्रादादजसुरवं दक्षस्य तु तदा शिवः ॥ अजस्य श्रूय दक्षं भुर्गवे तु महात्मने ॥ ६१ ॥ पूष्णश्च
 दंतान् प्रादात्पिष्टादं च चकार ह ॥ तदंगानां व्यतिकरं केषां चिदपि वै शिवः ॥ ६२ ॥ शिवमापुश्च ते सर्वे ब्रह्मणा च शिवेन च ॥ पुनः प्रवर्ति तोयज्ञो यथा पूर्वं महात्मनः
 ॥ ६३ ॥ यज्ञांते सर्वदेवाश्च जग्मुस्ते स्वस्वमालयां ॥ नैष्ठिकं ब्रह्म चर्यं तु कृत्वा रुद्रो महातपाः ॥ ६४ ॥ तैपे गंगा तटे रुद्रः पुन्नागत रुमूलगः ॥ दक्षात्मजा सती देवी त्यक्त

वैशा०

११

देहापतिव्रता ॥ ६६ ॥ जंशेहिमाद्रेर्मेनक्यां ववधेतस्यवेशमनि ॥ एतस्मिन्नेवकालेतु तारकारव्योमहासरः ॥ ६७ ॥ सतीव्रतपसाराध्यब्रह्माणं परमेष्ठिनं ॥ अ-
 वध्यत्वं वरं वव्रे देवास्करनरोरगैः ॥ ६८ ॥ आयुधैरस्त्रसंघैश्च सर्वैरेव महाबलैः ॥ रुद्रपुत्रं विना देवो ह्यवध्यः सकलैरपि ॥ ६९ ॥ इति तस्मै वरं प्रादाद्ब्रह्मालो-
 कपितामहः ॥ अस्त्रीकत्वादपुत्रत्वादुद्रस्येति तथास्त्विति ॥ ७० ॥ वरं गृहीत्वा स्वगृहं प्राप्य लोकान्बबाध ह ॥ दासा देवा मार्जनादौ दास्यो देव्यश्च तद्गृहे ॥ ७१ ॥ त-
 तस्तत्पीडिता देवा ब्रह्माणं शरणं ययुः ॥ तैः पीडां वर्णितां श्रुत्वा वेधाः प्राह सरानिदं ॥ ७२ ॥ वरप्रदानकाले हं रुद्रपुत्रं विना सराः ॥ नान्यैर्वध्य इति प्रादां वरं तस्मै-
 दुरात्मने ॥ ७३ ॥ पुरा सती रुद्रपत्नी स त्रेत्यक्तकलेवरा ॥ जाता हिमवतः पुत्री पार्वतीति च यां विदुः ॥ ७४ ॥ रुद्रो हिमवतः पृष्ठे तपश्चरति दुश्चरं ॥ योजयध्यं च
 पार्वत्या रुद्रं लोकेश्वरं प्रभुं ॥ ७५ ॥ पुनर्देवं द्रुसदने संगतैरमरेश्वरैः ॥ धिषणे नापि संमन्य देवं द्रुः पाकशासनः ॥ ७६ ॥ सस्मारचस्वकार्याथिनारदं स्मरमेव च ॥ त-
 त्रागतौ ततस्तौ तु बलिभिर्द्वाक्यमब्रवीत् ॥ ७७ ॥ हिमवतं भवान्गत्वा वचसा तन्निबोधय ॥ पुत्री तव प्राग्दक्षस्य हरपत्नी कृता सती ॥ ७८ ॥ तपश्चरति तेश्चंगे वि-
 युक्तो दशकन्यया ॥ मृडस्तस्य सपर्याये विनियोजय तत्त्रिधा ॥ ७९ ॥ तस्यैव पत्नी भविता स एव भविता पतिः ॥ इत्यादिष्टोमघोना च नारदो पेत्यतंगिरिं ॥ ८० ॥ त-
 थैव कारयामास देवं द्रेणोदितं यथा ॥ पश्चात्कामं समाहूय मघवानिदमाह च ॥ ८१ ॥ देवानां च हितार्थाय तथा मृडहिताय च ॥ वसन्ते न समाधुक्तो गत्वा रुद्रं तपो व-
 नं ॥ ८२ ॥ गुणान्विजृम्भयित्वा तु वासं तान् हृच्छया बहान् ॥ यदा स च हिता देवी पार्वती तु मृडस्य च ॥ ८३ ॥ तदा प्रयुज्यत्वं बाणान्मोहयत्यमहा प्रभुं ॥ तयोस्तु संगमे
 जाते कार्यं नोद्धा भविष्यति ॥ ८४ ॥ इत्यादि पुरस्मरस्तूर्णं प्रतस्थे बादमित्यथ ॥ सवसंतः सरतिकः सानुगस्तदनं ययौ ॥ ८५ ॥ अकाले तु वसंतं तु जृम्भयित्वा स्व-

मा.अ०

११

शक्तिः॥ तदनेसर्वतोरम्ये मंदानिलनिषेविते॥ ८६॥ कदाचिदेवदेवोपि पार्वत्याश्वसपर्यया॥ प्रीतः स्वांकं समारोप्य किंचिद्वाहर्तुमारभत्॥ ८७॥ प्राणप्रियां
 संगमस्य कालो यमिति निश्चितः॥ पेशलं धनुरादाय सतस्थौ हरपृष्ठतः॥ ८८॥ कृत्वा जवनिका वृक्षं बाणमेकं मुमोच ह॥ द्वितीयमपि संधाय चक्रे मोक्तुं महो
 द्यमं॥ ८९॥ अथ क्षब्धमना भूत्वा सृडश्चिंतामवाप ह॥ न मे मनश्चलेत्कापि केन वा कश्मली कृतं॥ ९०॥ इति चिंता कुलो वामे पार्श्वे कामंददर्श ह॥ क्रुद्धोन्मी
 ल्य ललाय क्षं स्वां काट्टे वीमपास्य च॥ ९१॥ तस्याक्षः समभूदग्निस्तीक्ष्णो लोकविभीषणः॥ तेन दग्धो भवत्सद्यो मन्मथः स शरासनः॥ ९२॥ कार्यसिद्धिं च
 पश्यंतो दुद्रुवुश्चामरादिवं॥ शंकमानो स्वदंडं च वसंतोरतिरेव च॥ ९३॥ निमील्य लोचने भीता देवी दूरं प्रदुद्रुवे॥ सन्निधानं स्त्रियो हर्तुं मृडोप्यंतरधीयत
 ॥ ९४॥ रुद्रस्येष्टं प्रकुर्वाणो देवश्च मनसो हितं॥ लेभे नर्यमनिर्वृत्तं विप्रियं कुर्वतस्तु किं॥ ९५॥ तस्मादिदं कुत नयः साधुनामप्रियः सदा॥ तस्मादा-
 त्महितांसेवां नाकरोन्मंदधीः सतां॥ ९६॥ अनुभूतं महद्दुःखं तस्मादुर्यो निरेव च॥ तस्मात्कुर्यात्तु साधूनां सेवा सर्वा धि साधिनी॥ ९७॥ रुद्रस्याप्रियकारित्वा
 त्मरोभावि निजन्मनि॥ दुःखं तु बहुलं लेभे जन्मकाले महाप्रभुः॥ ९८॥ इति हासमिमं पुण्यं ये शृण्वन्ति दिवानिशं॥ जन्ममृत्युजरादिभ्यो मुच्यन्ते नात्र संश-
 यः॥ ९९॥ ॥ इति श्री स्कंदपुराणे वैशाख माहात्म्ये नारदांबरिष संवादे कामदहनं नाम अष्टमोऽध्यायः॥ ८॥ ७७॥ मैथिल उवाच॥ ॥ तस्य द-
 ग्धस्य कामस्य कस्माज्जन्माभवद्विभो॥ किंदुःखमभवत्तस्मिन्कर्मणः सहलं धनात्॥ १॥ एतदा चक्ष्य मे ब्रह्मन् श्रोतुं कौतूहलं हि मे॥ ॥ श्रुतदेव उवा-
 च॥ ॥ कुमारजन्मवक्ष्यामि श्रवणात्पापनाशनं॥ २॥ यशस्यं पुत्रदं धर्म्यं सर्वरोगविनाशनम्॥ शंभुना तु हतं कमेतत्पत्नीरतिसंश्रिता॥ ३॥ मुमो ह पु-

वैशा०

१२

रतो ह स्थापति भस्मावशेषितं ॥ जातसंज्ञा मुहूर्तेन विललापहचित्रधा ॥ ४॥ चट्टिलापादनं वापि समदुःखमभूत्तदा ॥ तच्चिंतामौ स्वकायं तु त्यक्तुं कामाचमाधवे ॥
 ॥ ५॥ पत्युः सरवायं सस्मार कर्तुं तात्कालिकीं क्रियां ॥ स आगतश्चित्तिं कर्तुं वीरपत्न्या महाप्रभुः ॥ ६॥ स तु ब्रह्मः सरवीं ह स्थाक्षणमूर्च्छा परो भवत् ॥ रतितुसां त्वया
 माससां त्वेर्बहुविधैरपि ॥ ७॥ पुत्रतुल्योऽस्मिते भद्रे स्थिते मयि च नाहसि ॥ कायं त्यक्तुं धर्महेतु मित्याद्यैर्बहुधापि सा ॥ ८॥ नैव स्थातुं मनश्चक्रे तेन संस्तं भितार-
 तिः ॥ ह स्थादादर्यं वसंतोऽपि चित्तिं चक्रे सरित्तटे ॥ ९॥ सावगाद्यद्युनद्यां च कृत्वा कार्याणि सर्वशः ॥ सन्निधयेन्द्रियग्रामं निवेश्यात्मनि वै मनः ॥ १०॥ चित्तिमारी
 दुमारे भेततो जाता शरीरवाक् ॥ मा प्रवेशय कल्याणि बह्विं पति परायणा ॥ ११॥ भविष्यति च ते पत्युर्हराद्विष्णोश्च यादवात् ॥ जन्मद्वयं क्रमेणैव तत्र चोत्तरजन्म-
 नि ॥ १२॥ भेष्यां कृष्णान् महाविष्णोः प्रदक्ष्णारव्यो भविष्यति ॥ वरिष्यसि त्वं च शापाद्वृत्त्यः शंबरालये ॥ १३॥ प्रदक्ष्णारव्येन ते पत्या संगतिश्च भविष्यति ॥ इत्यु-
 त्काविररामाथ वापीचाकाशगोचरा ॥ १४॥ श्रुत्वा तां तु निवृत्ता भून्मरणे कृतनिश्चया ॥ ततो देवाः समाजगमुः स्वार्थे कामे ह ते हरात् ॥ १५॥ रत्यादष्टं प्रकुर्वाणां
 विद्वांसि पुरोगमाः ॥ तां ते निवर्तयामासुर्वरणमहतासतीं ॥ १६॥ अनंगोऽपि भवेत्सांगो मृत एवाक्षिगो भवेत् ॥ इति तां तु विनिर्हृत्य धर्मचोपदिदेशिरे ॥ १७॥ पूर्वक-
 ल्ये त्वपराजासं दरारव्यो महाप्रभुः ॥ त्वमेव पत्नी तत्रापि रजः संकरकारिणी ॥ १८॥ तेनेयं च दशाभूते कुर्विदानीं च निष्कृतिं ॥ मंदाकिन्यां तु वैशाखे प्रातः स्नानं
 तथा कुरु ॥ १९॥ मधुसूदनमभ्यर्च्य कथां दिव्यां तथा शृणु ॥ अशन्य वशनं नाम ब्रतमारभ भामिनि ॥ २०॥ धर्मेणानेन ते भद्रे ब्रतेनापि च माधवे ॥ नूनं ते भविता
 पत्युस्तु त्वधिर्न संशयः ॥ २१॥ इति तस्यै वरं दत्त्वा देवाजगुर्धथागताः ॥ ततः कृच्छ्रान् निवृत्ता सा देवी कामसती तथा ॥ २२॥ गंगावगाहनं च क्रमेण संप्रत्येदिवाक

मा. अ०

९

१२

रे ॥ अशून्यशयनं नाम व्रतं चापि महामनाः ॥ २३ ॥ तेन पुण्यप्रभावेन सद्यः कामोत्तिगोचरः ॥ अमृतस्यैमहाराजलोके चाचार्यवीर्यवान् ॥ २४ ॥ पूर्वकल्पेऽप्ययमपि
 राजा धर्मपरायणः ॥ वैशाखोक्ता नमहाधर्मान् चक्रे तेन वैस्मरः ॥ २५ ॥ देहहानिं प्रपेदे सोऽपुत्रोऽपि परमात्मनः ॥ वृथानीते तु वैशाखे मेघसंस्थे दिवाकरे ॥ २६ ॥
 अवस्थेयं च देवानां मनुष्याणां तु का कथा ॥ व्यंबकेन हिते पश्चान्निराशागिरि कन्यका ॥ २७ ॥ तूष्णीं स्थितां तदा भ्रातां तां दृष्ट्वा हिमवान् गिरिः ॥ चकितः स्वगृ
 हं निन्ये दोभ्यो तां परिरभ्य च ॥ २८ ॥ रूपौदार्यगुणान् दृष्ट्वा हरस्यैव महात्मनः ॥ स एव मे पतिर्भूयादिति तन्निष्ठमानसा ॥ २९ ॥ गंगोपकूलमापेदे तपस्तप्तुं धृत
 व्रता ॥ निवारितापि सा देवी पित्रा मात्रा स्वकैर्जनैः ॥ ३० ॥ अर्चयंती महालिंगं निराहारा जटाधरा ॥ दिव्यवर्षसहस्रांते प्रत्यक्षो भून्महेश्वरः ॥ ३१ ॥ भूत्वा वर्य-
 पि सा यान्हे पर्णशालामुखे विभुः ॥ स्वनिष्ठमनसो ददयं वाक्यैर्नानाविधैरपि ॥ ३२ ॥ ज्ञात्वा वरादरं भद्रे वरयेति महाप्रभुः ॥ सा वब्रूथ पतिं रुद्रं त्वं भवेति वरानना
 ॥ ३३ ॥ स तथैव वरं दत्त्वा ऋषीन् संस्मारय सप्त च ॥ आजन्मुस्तेऽपि मुनयः स्थिताः प्राञ्जलयः पुरः ॥ ३४ ॥ ऋषीनाज्ञापयामास कन्यां प्रपुं हिमालयं ॥ त आदिष्टा-
 भगवता कन्यार्थं हिमवद्गृहं ॥ ३५ ॥ प्रापुर्विहाय सा सर्वे द्योतयंतो दिशो दश ॥ प्रत्यङ्गामसगिरिः समेतान् ब्रह्मवित्तमान् ॥ ३६ ॥ संपूज्य विधिवत्सर्वचिह्न
 खासीनान दृच्छत ॥ धन्योऽस्मि कृतकृत्योऽस्मि यद्भवं तो गृहागताः ॥ ३७ ॥ भवदाममनं मन्ये मम जन्मफलं त्विति ॥ न कृत्यं विद्यते स्माभिः पूर्णार्थानां महात्मनां
 ॥ ३८ ॥ तथापि ब्रूत कार्यं वो वक्तुं व्यमयाधुना ॥ इत्युक्तास्ते तथा प्रोचुर्हिमवंतं महागिरि ॥ ३९ ॥ त्वया ते सदृशं वाक्यमुक्तं गिरिपते दृढं ॥ अस्मदागमने हेतुं
 वक्ष्यामस्ते महोदय ॥ ४० ॥ कन्या ते पार्वती नाम पूर्वदक्षात्मजा सती ॥ जाता तव कुमारी या यज्ञे त्यक्तकलेवरा ॥ ४१ ॥ अस्याः पाणिग्रहे दक्षः शंभुर्नान्योजग-

वैशा०
१३

अये ॥ देयासाशं भवेदेवीभवतानंतमिच्छता ॥ ४२ ॥ पूर्वजन्मसहस्रेषु भवता सकृत्कृतं ॥ इदानींतवदिह्यानुपरिपाकमुपागतं ॥ ४३ ॥ तेषांतद्वचनं शु-
 त्वासंहृष्टात्मा महागिरिः ॥ व्याजहार पुनर्वाक्यं पुत्रीवल्लुधारिणी ॥ ४४ ॥ गंगातीरे निराहारात्पत्तपतिदुश्चरं ॥ कांक्ष्यमाणापतिं शंभुं तस्याइष्टमिदं त्विति
 ॥ ४५ ॥ दत्ताकन्यामया तस्मै च कायमहात्मने ॥ शीघ्रं गत्वा भवं तस्तत्र शंभुर्महाप्रभुः ॥ ४६ ॥ प्रीत्या हि भवता दत्तांगुहाणेति निवेद्य च ॥ प्रवत एव कुर्वतु चेत्तद्वै-
 याहिकीं क्रियां ॥ ४७ ॥ इत्युक्तास्ते हि भवता तमामं च शिवं ययुः ॥ लक्ष्म्याद्यायोषितः सर्वा विषवाद्या देवता अपि ॥ ४८ ॥ षण्मातरोऽथ मुनयो द्रष्टुं जगुर्महोत्स-
 वं ॥ शिवः सर्वामरगणैर्मुनिभिर्मातृभिस्तथा ॥ ४९ ॥ अन्वितो वृषभारूढः प्रमथानांगणैर्वृतः ॥ श्रीशंखमृदंगाद्यैः कहलापटहादिकैः ॥ ५० ॥ ब्रह्मघोषैर्वादिभि-
 र्ब्रह्मविशद्विभक्त्युरीं समुहूर्ते शम्भो लये शम्भुग्रह निरीक्षिते ॥ ५१ ॥ विवाहमकरोच्छेलः प्रहृष्टेनांतरात्मना ॥ महोत्सवस्तदा चासीन्त्रिलोक्या प्राणिनां
 नृप ॥ ५२ ॥ महोत्सवे निवृत्ते तु शंकरो लोकशंकरः ॥ रमेस्वच्छंदया देव्या लोकधर्मानुव्रतः ॥ ५३ ॥ क्रद्धिमद्धिमवद्ग्रेहे देवेन्द्र भषनोपमे ॥ शर्वयनिदिनी
 तीरे वनराजिषु शंकरः ॥ ५४ ॥ मत्तालिद्विजसन्नादमधूररवमंडिते ॥ दिव्यवर्षसहस्राणि रमेस्वच्छंदया विभुः ॥ ५५ ॥ स्त्रीणामिंद्रवराभावात्तस्मिन् का-
 ले नृपोत्तम ॥ पुंसः सर्गात्पुनर्गर्भिनारीणां स्ववति ध्रुवं ॥ ५६ ॥ प्रत्याहरमणा देव्यानां भूद्गर्भो हिरादृत ॥ देवानामभवच्चिंता पुत्रालाभाद्दरादिभो ॥ ५७ ॥ स
 र्वसंगत्यसंमंथमिथ एवैवभाषिरे ॥ कमीवाभूद्रौ नित्यं सक्तो देव्या हरः स्वराट् ॥ ५८ ॥ नास्माकं सिध्यते कार्यं नित्यं गर्भस्य संस्रवात् ॥ पुनरतिर्यथाना-
 भूतथास्माभिर्विधीयतां ॥ ५९ ॥ मिथ एव तु संभाष्य विचिन्वन्क्षणमत्र ते ॥ अयिं कृत्ये विनिश्चित्य ह्युचुर्मानपुरःसरं ॥ ६० ॥ त्वं सुरषोऽग्रे हि देवानां त्वं बं-

मा. अ०
९

१३

धुर्गतिरेवच ॥ इदानीमपि गच्छ त्वं रमते यत्र वै हरः ॥ ६१ ॥ रत्यंते दर्शयात्मानं पुनारतियथानवे ॥ त्वां ह स्थाव्रीडिता देवी ततश्चापसरे त्थुवं ॥ ६२ ॥ शिष्यो भूत्वा तु
 रत्यंते पृच्छ तत्त्वं त्मरांतकं ॥ तत्त्वसंप्रश्नव्याजेन कालं बहु नय प्रभो ॥ ६३ ॥ बहु काले गते देवी कुमारं प्रसविष्यति ॥ देवैरेवं प्रार्थितो मिरोमित्युक्त्वा हरं य-
 यौ ॥ ६४ ॥ वीर्योत्सर्गात्पूर्वमेवगतो वहिरतांतरे ॥ तं ह स्थाव्रीडिता देवी विवश्वा विमना ययौ ॥ ६५ ॥ रतिं विहाय त्वरया त तोरु द्रोति कोपितः ॥ बन्धिं प्रा-
 ह गृहाणेदमविस्मृतं तु दुर्मते ॥ ६६ ॥ मदीर्यं दुःसहं पाप रतिविघ्नस्त्वया भवतु ॥ उत्सृजामि च मदीर्यं त्वन्मुखे हव्यवाहन ॥ ६७ ॥ इत्थं क्तोत्सृष्टवान् वीर्यं हव्य
 वाह मुखे हरः ॥ तद्धृत्या दह्यमानः सन्त्योदरे वीर्यमुत्बणं ॥ ६८ ॥ चिंतयानो ययौ धाम देवानां यज्ञपुरुषः ॥ कथंचित्प्राणतो मुक्तो देवभ्यस्तन्निवेदय-
 त् ॥ ६९ ॥ देवावन्हीरितं श्रुत्वा हर्षशोकौ समीययुः ॥ स्थितं वीर्यमिति ल्हादं कथं तु प्रसवो भवेत् ॥ ७० ॥ इति दुःखं तदा चासीद्वन्देः कुक्षौ तु शांभवं ॥ व-
 वृधे ते जसाक्षि सं दशमासा गतास्तदा ॥ ७१ ॥ नापश्यत्प्रसवो पायं बहु दुःखपरायणः ॥ देवान्यै शरणं प्राप गर्भमोचनहेतवे ॥ ७२ ॥ ते देवावन्हीना साकं
 प्रापुर्गंगां यशस्विनीं ॥ गंगां स्तोत्रेण ते स्तुत्वा प्रार्थयामासु रंजसा ॥ ७३ ॥ त्वं माता सर्वदेवानां त्वमेव जगतां पतिः ॥ देवतार्थं तु त्वं भद्रे धत्स्व ते जरतु शांभवं
 ॥ ७४ ॥ तद्वन्दे र्वर्धते गर्भे न स्त्रीत्या त्प्रसवोस्य च ॥ तस्मादेनं च नः सर्वा न्समुद्धर दयां कुरु ॥ ७५ ॥ इत्येवं प्रार्थिता देवी तथा स्त्विति वचो ब्रवीत् ॥ देवास्तु
 बन्धये प्राहुर्मंत्रे गर्भमोचनं ॥ ७६ ॥ तन्मंत्राद्गर्भमाकृष्य व्यसृजद्धव्यवाहनः ॥ गंगायां शांभवं तेजो भास्व ल्लोकं कुरु दुःसहं ॥ ७७ ॥ सावोढा कतिचिन्मा-
 सान् च शशाक ततः पुरं ॥ निर्जला तत्प्रभावेन स्फुरद्विक्त कलेवरा ॥ ७८ ॥ बहु दुःखाकुला देवी पातिघ्नस्य प्रभावतः ॥ उज्जहार स्वादरस्य गर्भं लोके कपावनी

वैशा०
१४

॥१॥ शरकांडे तु चिक्षेपद ह्यमानं समंततः ॥ शरकांडे स्तु संभेदो षोढाभि नो बभूव ह ॥ ६४ ॥ षट्कृत्तिकाः समाजमु ब्रह्मणा चोदितास्तदा ॥ शरकांडे विनिभि
नं षोढासंधायशां भवं ॥ ६५ ॥ षण्मुखं पुरुषं कृत्वा चेक देह मिति स्फुटं ॥ कृत्तिका विधिना ज्ञात्वा तं तथा चक्रिरे दृढं ॥ ६६ ॥ तद्देहं पुरुषाकारं षण्मुखं शरकांड-
गं ॥ अरक्ष्यमाणमैवासीच्छरकांडं पुनर्विचरं ॥ ६७ ॥ एकदा दृष्यमानं दौ पार्वती परमेश्वरो ॥ श्रीशैलंगंतु मनसो तत्स्थलं परिजग्मतुः ॥ ६८ ॥ तदा सीत्यार्वती
देवी सद्यः स्नुतपयोधरा ॥ विस्मिता वचनं रुद्रं स्नुतो कस्मात्प्रबोधरो ॥ ६९ ॥ कारणं ब्रूहि विश्वात्मनि ल्युक्तस्तु हरो ब्रवीत् ॥ शृणु देवि प्रवक्ष्यामि पुत्रो धो व-
र्तते तव ॥ ७० ॥ त्वयि वीर्यमनुत्सृष्टं प्रागेवागाद्विर्घटं ॥ तद्देहं ब्रूहि तत्त्वं वै प्रविष्टा च स्थलांतरं ॥ ७१ ॥ मया कोपाद्वह्निमुखे विस्फुटं वीर्यमुल्बणं ॥ देवा
नां च प्रसादेन गंगायां व्यसृजद्विभुः ॥ ७२ ॥ गंगा च दह्यमाना या विक्षेप च शरांतरे ॥ तत्र षोढा प्रभिचंतु मातृभिश्च दृढीकृतं ॥ पुरुषा कृत्तिमापेदे तं दृष्ट्वा
तेस्तनो स्नुतो ॥ पालनीयं महावीर्यं विष्णुना समविक्रमं ॥ ७३ ॥ अयमेवोरसः पुत्रस्तव भाषिणि निश्चितं ॥ तस्माद्गृहाण शीघ्रं त्वं तेनारव्यातिरतीवते ॥ ७४ ॥
इत्याज्ञाशंभुना सातमादापार्मकं द्रुतं ॥ अंकमारोप्य तं देवी पायवामास सास्तनौ ॥ ७५ ॥ देवेन मोहिता देवी पुत्रस्नेहपराभवत् ॥ पुनः केलासमगमत्य
भुण्णासहशां करी ॥ ७६ ॥ पुत्रं लालयती देवी संतोषं परमं ययौ ॥ एवं कुमारजननं वर्णितं ते मया श्रुतं ॥ ७७ ॥ य इदं शृणुयात् नित्यं कुमारजननं शतम् ॥ पु-
त्रोत्राभिदृष्टिं तुल्यतेनात्र संशयः ॥ ७८ ॥ महद्दुःखं तु जनने हरस्याप्रियतो भवत् ॥ प्रीत्यानुश्रुतवैशारवधर्मोप्यप्रतिमो भवत् ॥ ७९ ॥ तस्माद्द्वैशारवध-
र्मो हि सर्वाद्यो धविनाशनः ॥ अवैधव्यप्रदः पुण्यः सर्वसंपद्धिदायकः ॥ ८० ॥ अनंगोपि हि सांगत्यं त्वत्प्रभावात्समासवान् ॥ अस्नात्वा चाप्यदत्त्वा च वैशा

मा. अ.
९

१४

रवोयस्यवेगतः ॥ १८ ॥ अपि धर्मकृतो वापि भवेद्दुःखपरंपरा ॥ सर्वधर्मोहितः स्याच्च यद्येको यमनुष्ठितः ॥ यमदुता निराकृत्य सयाति परमांगतिं ॥ १९ ॥ इति श्री-
 स्कंदपुराणे वैशाखमाहात्म्ये नारदाक्षरीषसंवादे कुमारोत्पत्तिकथनं नाम नवमोऽध्यायः ॥ १ ॥ ७ ॥ ॥ मेथिल उवाच ॥ ॥ यत्कामपत्नीचरितमशु-
 न्यशयनव्रतं ॥ देवोपदिष्टं तस्यास्य विधानं ब्रूहि भूकर ॥ १ ॥ किं दानं को विधिस्तस्य पूजनं किं फलं तथा ॥ एतदाचक्ष्व भूदेव श्रोतुं कौतूहलं हि मे ॥ २ ॥
 ॥ श्रुतदेव उवाच ॥ ॥ शृणु भूय प्रवक्ष्यामि व्रतं पापप्रणाशनं ॥ अशून्यशयनं नाम रमाये हरिणोदितं ॥ ३ ॥ येन चोर्णेन देवेशो जीमूताभः प्रसीदति ॥ ल-
 क्ष्मी भक्तजिगन्नाथः समस्ताघोघनाशनः ॥ ४ ॥ अकृत्वा यस्त्विदं राजन् व्रतं पातकनाशनं ॥ गार्हस्थ्यमनुवर्त्तेत तस्येदं निष्फलं भवेत् ॥ ५ ॥ श्रावणो शुक्ल-
 पक्षे तु द्वितीयायां महीपते ॥ अशून्यशयनारव्यं तद्वाह्यं व्रतमनुत्तमम् ॥ ६ ॥ चातुर्मास्ये तु संप्राप्ते हविष्याशी भवेन्नरः ॥ चतुर्भिः पारणामासैः सम्यग् विधा-
 द्यते प्रभो ॥ ७ ॥ लक्ष्मीयुक्तो जगन्नाथः पूजनीयोजनार्दनः ॥ पारणोदिवसे प्राप्ते भक्ष्यं चैव चतुर्विधं ॥ ८ ॥ उपायनं च दातव्यं ब्राह्मणाय कुटुंबिने ॥ सौवर्ण्यं
 राजतीरापि मूर्तिकुर्यान्मनोरमां ॥ ९ ॥ पीतांबरधरां दिव्यां वनमालाविभूषितां ॥ शृङ्गपुष्पैः स्रगंधैश्च पूजयेत्पुरुषोत्तमम् ॥ १० ॥ शय्यादानैर्वस्त्रदानैर्विप्रा-
 णां भोजनैस्तथा ॥ दंपत्यो भोजनैश्चैव दक्षिणाभिः प्रपूजयेत् ॥ ११ ॥ एवं तु चतुरो मासान् पूजयित्वा जनार्दनम् ॥ मार्गशीर्षादिमासेषु पूजयेत्पुनर्वचद्वारिम्
 ॥ १२ ॥ रक्तवर्णं हरिं ध्यायेद्भुविषी सहितं तथा ॥ चैत्रादिचतुरो मासानेवं संपूजयेत्ततः ॥ १३ ॥ भूम्या सह स्थितं देवमर्चयेद्भक्तिपूर्वकम् ॥ सनंदनाद्यैर्मुनिभिः
 स्तूयमानमकल्पम् ॥ १४ ॥ आषाढस्य च मासस्य द्वितीयायां समापयेत् ॥ अष्टाक्षरेण मंत्रेण जुहुयादनलेश्वरम् ॥ १५ ॥ मार्गशीर्षादिमासानां पारणे भूमिपाल

वैशा.
१५

क॥ जुहुयाद्विष्णुगायत्र्या चैत्रादीनां निबोधया ॥ १६ ॥ पौरुषेण च मंत्रेण जुहुयादनलेश्वरमे ॥ पंचामृतं पायसं च अपूर्णं घृतपाचितम् ॥ १७ ॥ एवं क्रमेण
द्रव्याणि प्रतिमास्तु निबोधय ॥ स्नानं तु प्रथमं दद्यात्क्ष्मीनारायणस्य च ॥ १८ ॥ सौवर्णीमिधमेदद्यात्कृष्णस्य परमात्मनः ॥ राजतीर्त्वं निमेदद्याद्ब्राह्मणस्य-
महात्मनः ॥ १९ ॥ ब्राह्मणान् भोजयेत्पश्चान्नामभिः केशवादिभिः ॥ वस्त्रयुग्मे रत्नं कारैश्च ध्यायित्वा नुसारतः ॥ २० ॥ अर्चयित्वा ततो दद्यात्पूषान् घृतपाचिता-
न् ॥ उपायनार्थं विप्रेभ्यो द्वादशेभ्यो निवेदयेत् ॥ २१ ॥ आचार्याय ततो दद्यात्प्रतिमां पूर्वकल्पितां ॥ शय्यां संकल्पितां पूर्णां सर्वालंकारभूषिताम् ॥ २२ ॥ तस्य
मध्यस्थं विधिवत्क्ष्मीनारायणं परम् ॥ कांस्यपात्रेण सहितां मृदूषैर्बहुभिस्तथा ॥ २३ ॥ वस्त्रालंकारसहितां दक्षिणाभिस्तथैव च ॥ ब्राह्मणाय विशिष्टाय वेष्ट्या
वायकुटुंबिने ॥ २४ ॥ दातव्या विधिवत्पूज्य ब्राह्मणांश्चापि भोजयेत् ॥ ॥ दानमंत्रः ॥ ॥ लक्ष्म्या अशून्यशयनं यथा तव जनार्दन ॥ शय्याममाप्यशू-
न्यास्याद्दानेनानेन केशव ॥ एवं संप्रार्थ्य देवेशं स्वयं भोजनमाचरेत् ॥ २५ ॥ पुरुषो वासती वापि विधवा वा समाचरेत् ॥ अशून्यशयनार्थं च कर्तव्यं ब्रह्ममुत्तमं ॥
॥ २६ ॥ एवं तव मयाख्यातं विस्तरान्मुपसत्तम ॥ कृपयन्नेजगन्नाथे भवेद्युर्विविधाः प्रजाः ॥ २७ ॥ तस्मिंस्तुष्टे तु देवेशे देवानामपि दुर्लभाः ॥ तस्मात्सर्वत्र
यत्नेन ब्रतमेतत्समाचरेत् ॥ २८ ॥ अवश्यं गंतुं कामेन तद्विष्णोः परमं पदम् ॥ एवमुक्तं मया सर्वे किमन्यच्छ्रेतुमर्हसि ॥ २९ ॥ इत्थं कृत्वा तेन राजर्षिः पुनरप्या-
ह तं मुनिम् ॥ वैशारदे च दानस्य माहात्म्यं विस्तराद्ब्रूत ॥ ३० ॥ शृण्वतोऽपि न तृप्तिर्मे वैशारदोक्तान् श्रुत्वा ब्रूत ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा यशस्यं पुण्यवर्द्धनम्
॥ ३१ ॥ प्रत्युपाचमहाभाग श्रुतं देवो महायशः ॥ ॥ श्रुतदेव उवाच ॥ ॥ वैशारदे धर्मतप्तानां मानवानां महात्मनाम् ॥ ३२ ॥ येषु ब्रह्मा तपत्राणां तेषां

मा. अ.
१०

१५

पुण्यमनंतकं ॥ अत्रैवोदाहरंतीममिति हासं पुरातनम् ॥ ३४ ॥ वैशाखधर्ममुद्दिश्य पुराकृतयुगेकृतम् ॥ वीगदेशे पुराकश्चिद्धे मकांत इति श्रुतः ॥ ३५ ॥ कुशके
 तोः सुतो धीमान् राजा शस्त्रभृतांवरः ॥ एकदा मृगयासक्तो गहनं वनमाविशत् ॥ ३६ ॥ तत्र नानाविधान् हत्वा मृगान् क्रोडादिकान् बहून् ॥ श्रान्तो मध्याह्नवेला-
 यां मुनीनामश्रमं ययौ ॥ ३७ ॥ तदा शतर्चिनो नाम ऋषयः शंसितव्रताः ॥ समाधिस्थानजानंति बाह्यकृत्यं च किंचन ॥ ३८ ॥ तान् दृष्ट्वा निश्चलान् विप्रान् कु-
 द्रोहं तु मनोदधे ॥ भूपं निवारयामास शिष्याणामथुतं तदा ॥ ३९ ॥ दुर्बुद्धे श्रेणु नौवाक्यं गुरवस्तु समाधिगाः ॥ नौ जानंति बहिः कृत्यं तस्मात्क्रोधं न चार्हति ॥ ४० ॥ त-
 तः शिष्यानुवाचे दं वचनं क्रोधविह्वलः ॥ यूयं कुरुध्वमातिथ्यमध्वश्रान्तस्य मे द्विजाः ॥ ४१ ॥ एवमुक्तश्च भूपेन शिष्या उच्यते दानृपं ॥ नास्मत्सगुरुभिर्भूषयं भिक्षा-
 शिनः कथं ॥ ४२ ॥ गुरुतंत्रकथं कर्तुमातिथ्यं न वयं क्षमाः ॥ प्रत्यारव्यातो नृपः शिष्ये तत्तुं धनुराददे ॥ ४३ ॥ मृगदस्युभयादिभ्यो बहुधारक्षिता मया ॥ ते मा-
 मेवोपशिक्षंति मया दत्तप्रतियहाः ॥ ४४ ॥ ऐते मां न विजानंति कृतघ्ना भूरिमानिनः ॥ प्रतोपि मे न दोषः स्यादेतान्यैत्याततायिनः ॥ ४५ ॥ एवं विक्रुद्धमानः स-
 न् शरान्मुंचन् शरासनात् ॥ बान् विद्रुताननुद्रुत्य जमे शिष्यशतत्रयं ॥ ४६ ॥ दुद्रुवुर्भयतः सर्वे विहाया श्रममंजसा ॥ विद्रावितेषु शिष्येषु बलादाश्रमसंस्थितान्
 ॥ ४७ ॥ संभारान् जगृहुः शीघ्रं सैनिकाः पापबुद्धयः ॥ यथेष्टं भोजनं च कुर्वन् पणैवानुमोदिताः ॥ ४८ ॥ ततः सैनारुतोर राजापुरीमागादिना त्वये ॥ कुशके तुस्ततः शु-
 त्वा तनयस्य विचेष्टितं ॥ ४९ ॥ पुरा निर्यातयामास गर्हयन् गर्हयन् सुतम् ॥ राज्या नर्हक्षमाहीनं स्वदेशादपि भूमिप ॥ ५० ॥ पित्रा त्यक्तस्ततो राजा हेमकांतोति-
 विह्वलः ॥ वनं विवेश गहनं हत्वा भिक्षुसंपीडितः ॥ ५१ ॥ बहुकालमवासी च गह्वरे निर्जने वने ॥ आहारं कल्पयामास व्याधधर्ममुपाश्रितः ॥ ५२ ॥ नक्षत्रपि स्थिति

वैशाख
१६

आपेदेहत्वयाभिद्रु तोभृशं ॥ अष्टविंशतिवर्षाणिगतान्यस्यदुरात्मनः ॥ ५३ ॥ तीर्थयात्राप्रसंगेनचित्तोनाममहामुनिः ॥ तस्मिन्नस्पृष्टेवैशारवेरवौमध्यंदि-
नेगते ॥ ५४ ॥ गच्छन्नातप्रविक्षुतस्तृषयाचातिपीडितः ॥ क्वचिद्दृष्टविहीनेतुप्रदेशेसूच्छितोभवत् ॥ ५५ ॥ देवाद्दृष्ट्वाहेमकांतस्त्रितनाममहामुनिम् ॥ तृषा-
र्तसूच्छितंशांतंरूपांचक्रेनृपाधमः ॥ ५६ ॥ ब्रह्मपत्रैस्तदाछत्रंरूपाचातपवारणं ॥ मुनेर्जग्राहशिरसित्वलाबुस्थंजलंददौ ॥ ५७ ॥ लब्धसंज्ञोभवत्तेनह-
पचारैणवैमुनिः ॥ पत्रच्छत्रंक्षत्रदत्तंरूहीत्यागतविक्रमः ॥ ५८ ॥ ग्रामं कंचिच्छनैः प्राप्य किंचिदाप्यायतेंद्रियः ॥ तेनपुण्यप्रभावेनब्रह्महत्याशतत्रयं ॥ ५९ ॥
विनष्टमभवत्तस्यक्षणादेवमहात्मनः ॥ ततोविस्मयमापन्नोहेमकांतोमहारथः ॥ ६० ॥ बहुधापीडयमानस्यब्रह्महत्याः कथंगताः ॥ केनापनिष्कृतास्येताः
कगताः केनहेतुना ॥ ६१ ॥ इत्येवंचितयामासब्रह्महत्याविमोचनं ॥ एवंचाक्षरितेराश्रियमदूताअथागमत् ॥ ६२ ॥ नेतुमेनंमहात्मानंहेमकांतंघनेस्थि-
तम् ॥ गृहणीजनयामासुः प्राणान्हर्तुमहात्मनः ॥ ६३ ॥ तथाप्राणविद्योगार्तः पुरुषांस्त्रीन्ददर्शह ॥ यमदूतान्महाघोरानूर्ध्वकेशान्भयंकरान् ॥ ६४ ॥ चिं-
तयानस्वकर्माणितूष्णीमासीत्तदानृपः ॥ छत्रदानप्रभावेनजाताविष्णुस्मृतिर्नृपः ॥ ६५ ॥ तेनस्मृतोमहाविष्णुर्विष्वक्सेनंस्वमांत्रिणम् ॥ उवाचतूर्णं
त्वंगच्छयमदूतान्निवारय ॥ ६६ ॥ वैशारवधर्मनिरतंहेमकांतंतुपालय ॥ निष्पापमेनंमन्दक्तंपित्रेदेहिपुरंगतः ॥ ६७ ॥ मदीरितेनवाक्येनकुशकेतुंच-
बोधय ॥ सर्वधर्मोक्षितोवापिब्रह्मचर्यादिवर्जितः ॥ वैशारवधर्मनिरतोमस्त्रियःस्यान्नसंशयः ॥ कृतागाध्यापित्वत्पुत्रोमुनित्राणपरायणः ॥ ६८ ॥ वै-
शारवेछत्रदानेननिःपापोनात्रसंशयः ॥ तेनपुण्यप्रभावेनशांतोदांतश्चिरायुषः ॥ ६९ ॥ शौर्यैर्दार्यगुणोपेतस्त्वत्समोयंगुणैरपि ॥ तस्मादेनंराज्यभारिसं-

मा-३७
१०

१६

स्थापय महाबलम् ॥ ७१ ॥ विष्णुनेवंसमाज्ञप्तमित्यादिश्यान्मृपोत्तमम् ॥ पितुर्पशोहेमकांतस्थाप्यायाहिचमांपुनः ॥ ७२ ॥ इत्यादिष्टोभगवताविष्वक्से
 नोमहाबलः ॥ हेमकांतसमासाद्ययमदूतान्निवार्यच ॥ ७३ ॥ पाणिनाशं तमेनैवपस्पशंगेषुभूमिपम् ॥ भगवद्भक्तसंस्पर्शद्वित्याधिः क्षणादभूत् ॥
 ॥ ७४ ॥ विष्वक्सेनस्ततस्तेन सह तस्यपुरींययौ ॥ तं दृष्ट्वाविस्मितो भूत्वाकुशकेतुर्महाप्रभुः ॥ ७५ ॥ ननामशिरसाभक्त्यादंडवत्पतितोभुवि ॥ गृहं प्रवेश-
 यामासपार्षदं परमात्मनः ॥ ७६ ॥ स्तुत्याचविविधैस्तोत्रैः पूजयामासवैभवेः ॥ तस्मैप्रीतमनाः प्राहविष्वक्सेनोमहाबलः ॥ ७७ ॥ हेमकांतसमुद्दिश्ययदु-
 क्तं विष्णुनापुरा ॥ तच्छ्रुत्वाकुशकेतुश्च पुत्रं राज्ये निवेश्यच ॥ ७८ ॥ विष्वक्सेनाभ्यनुज्ञातः सभार्यो वनमाविशत् ॥ विष्वक्सेनो हेमकांतमनुमत्या-
 मिपूजितः ॥ ७९ ॥ श्वेतदीपययौ धीमान् विष्णुपार्श्वे महामनाः ॥ हेमकांतस्ततो राजा वैशाखोक्तान्शुभावहान् ॥ ८० ॥ विष्णुप्रीतिकरान् धर्मान् प्रतिवर्षं चकार ह ॥
 ब्रह्मण्यो धर्ममार्गस्थः शांतो दांतो जितेंद्रियः ॥ ८१ ॥ दयालुः सर्वभूतेषु सर्वयज्ञेषु दीक्षितः ॥ प्रवृद्धः सर्वसंपद्भिः पुत्रपौत्रादिभिर्हृतः ॥ ८२ ॥ भुक्त्वा भोगान्सम-
 स्तांश्च विष्णुलोकं गतवान् ॥ नेक्षेतु वैशारवसमांश्च धर्मान् सुखप्रयत्नान् बहु पुण्यहेतून् ॥ पापे धनाद्यभिनिभास्तुलभ्यान् धर्मादिमोक्षांतपुमर्थहेतून्
 ॥ ८३ ॥ इति श्री स्कंदपुराणे वैशाख माहात्म्ये नारदांबरिषसंवादे छत्रदानप्रशंसने हेमकांतस्य ब्रह्महत्यादिपशमननाम दशमोऽध्यायः ॥ १० ॥ ॥ ॥
 ॥ मैथिल उवाच ॥ ॥ वैशाखधर्मास्तुलभाः पुण्यराशिर्विधायकाः ॥ विष्णुप्रीतिकराः सद्यः पुमर्थानां तु हेतवः ॥ न प्रख्याताः कथं लोके शा-
 श्वताः श्रुतिचोदिताः ॥ प्रख्याताराजसाधर्मास्तामसा अपि भूरिशः ॥ २ ॥ दुर्घटा बहु यलाश्च बहुद्रव्यव्यावहाः ॥ केचिन्माघं प्रशंसन्ति चातुर्मास्यान्परेज

वैशा.

१७

गुः॥३॥ व्यतीपातादिधर्मोश्चवर्णयंतीह भूरिशः॥ एतद्विवेकं विस्तार्य श्रोतुं कामायमेवद॥४॥ ॥युतदेवउवाच॥ ॥शृणुभूपप्रवक्ष्यामि न प्रख्या-
 ता इमे कथम्॥ इतरेषां च धर्माणां कथं रच्यति श्वभूतले॥५॥ राजसास्तामसा भूमौ बहवः कामुकाजनाः॥ इच्छंत्यैहिक भोगां स्ते पुत्रपौत्रादिसंपदः॥६॥
 क्वचित्कथंचन द्वापि जनेष्वेकोति कच्छतः॥ स्वर्गाय यतते लीके तस्माद्यज्ञादिसत्क्रियाः॥७॥ कुरुतेति प्रयत्नेन मोक्षं नोपासते नरः॥ क्षुद्राशा भूरि-
 कर्माणो जनाः काम्यानुपासते॥८॥ प्रख्याताराजसा धर्मास्तामसा अपि वै ततः॥ न रच्यताः सात्त्विका धर्मा हरिप्रीति करा इमे॥९॥ निष्कामिका इमे धर्मा ए-
 हि कामुषिकप्रदाः॥ न जानंति जना मूढा मोहिता देवमायया॥१०॥ यथा धिपत्ये संप्राप्ते सर्वः सिद्धो मनोरथः॥ मोहनार्थं स्थलं प्राप्तमा धिपत्यं न हीयते
 ॥११॥ कारणं च प्रवक्ष्यामि गोपने भूतले जसा॥ यद्वै शारवोक्तधर्माणां सात्त्विकानां नृणामिह॥१२॥ सार्वभौमः पुरा काश्यामि द्वाकु कुलभूषणः॥ की-
 र्तिमानिति विख्यातो नृगपुत्रो महायशाः॥१३॥ जिते द्वियोजितक्रोधो ब्रह्मण्यो राजसत्तमः॥ एकदा मृगयासक्तो वसिष्ठश्च समाययौ॥१४॥ गच्छन्मा-
 र्गे ददर्शा सो वै शारवे धर्मनिष्ठुरे॥ भूयो भूयः कार्यमाणान् शिष्यैस्तस्य महात्मनः॥१५॥ क्वचित्पपां प्रकुर्वंति छाया मंडपमेव च॥ तदप्रयातं निस्तीर्य वा-
 पी कुर्वंति निर्मलां॥१६॥ सूपविष्टान् क्वचिद्दृक्षे व्यजने र्वाजयंति च॥ क्वचिद्दुर्हीक्षदंडान् क्वचिद्गंधान् क्वचित्फलम्॥१७॥ मध्याह्ने छत्रदानं च सायान्हे-
 पानकस्य च॥ क्वचिद्यच्छंति तांबूलं नेत्रे कर्पूरलेपनम्॥१८॥ क्वच्छाये च वने केचित्संसृष्टांगणेषु च॥ केचिदास्तरयं त्यक्त्वा लुकानि हितानि च॥
 ॥१९॥ कुर्वंत्यां दोलिकां राजन् दृक्षे शारवा वलंबिनीं॥ केयूयमिति पप्रच्छ वासिष्ठा इति नेब्रुवन्॥२०॥ किमेतदिति पप्रच्छ धर्मवैशारव्यो दिताः॥

पुमर्थहेतवइमेक्रियंतेस्माभिरंजसा ॥ २१ ॥ वसिष्ठस्याज्ञयाचेति तेब्रुवन्पुंसत्तमं ॥ एतदाचरणेषु सांकिं फलं कस्तुष्यति ॥ २२ ॥ एतद्विस्ता-
 र्यमेब्रूतपूयंसम्यग्यथाश्रुतं ॥ इतिराज्ञातुसंष्टाः प्रत्युचुस्तंमहीपतिं ॥ २३ ॥ गुरोराज्ञाक्रमेणैवकुर्वतां पथिसत्क्रियाः ॥ नास्माकमवकाशोत्र
 गुरुं पृच्छयथोचितं ॥ २४ ॥ सवेचितत्वतो नूनं धर्माने तान्महायशाः ॥ इतिशिष्यैर्वसिष्ठस्य प्रत्यक्तस्तद्गुतंययौ ॥ २५ ॥ वसिष्ठस्याश्रमं पुण्यं वि-
 द्यायोषोपचंहितं ॥ समायांतं नृपं वीक्ष्य वसिष्ठः प्रीतमानसः ॥ २६ ॥ आतिथ्यं विधिवच्चक्रे सानुगस्य महात्मनः ॥ सूपविष्टः कृतातिथ्यः प्रीतः पप्रच्छ
 तंगुरुं ॥ २७ ॥ ॥ राजोवाच ॥ ॥ मार्गे दृष्टं महाश्वर्यं त्वच्छिष्यैश्च कृतं श्रमं ॥ मया पृष्टं च तेनेति किं क्रियमाणं शतभावहम् ॥ २८ ॥ नास्माकमवकाशो
 त्र ह्येतद्धर्मप्रशंसने ॥ कर्तव्याचक्रियास्माभिर्गुरुणा याच्योदिता ॥ २९ ॥ गुरुं गच्छेति ते रुक्त आगतो हं तवांकितं ॥ घृगया सक्तचित्तेन श्रान्तेनातिथ्यमि-
 च्छता ॥ ३० ॥ दृष्टं मार्गे त्विदं पुण्यं तव शिष्यैश्चकारितं ॥ जिज्ञासासीत्ततः श्रोतुं धर्माने तान्मुनीश्वर ॥ ३१ ॥ त्वमादिरादिमान् धर्मास्माचरसि वैवतः ॥ तान् धर्मा-
 न् श्रोतुकामाय शिष्याय व्रणताय च ॥ ३२ ॥ श्रद्धा नान्यमेब्रूहि विस्तरात्सु निपुंगव ॥ इतीक्ष्वाकु कुर्त्तानेन राजा पृष्टो महायशाः ॥ ३३ ॥ मनसा तोषमापे-
 दे सम्यक् पृष्टो धुना मुना ॥ अहो व्यवसिता बुद्धी राजंस्ते घृगशिक्षिता ॥ ३४ ॥ यस्माद्विष्णुकथायां च तद्धर्मचरणोपि च ॥ मतिरात्यंति कीज्जातास्त-
 कृतं फलितं तव ॥ ३५ ॥ इति संभाष्य राजानं जातहर्षस्तमब्रवीत् ॥ शृणु भूपप्रवक्ष्यामि यत्पृष्टो हं त्वया धुना ॥ ३६ ॥ यस्य श्रवणमात्रेण सुच्यते सर्वकि-
 ल्विषैः ॥ सर्वधर्मान् परित्यज्य वर्तते विषयात्मकः ॥ ३७ ॥ वैशारदस्मान्निरतः सप्रियो मधुविद्विषः ॥ सांगान् धर्मान्नुद्यय वैशारदो येन नादृतः ॥

वैशा.

१८

॥ १८ ॥ स्नानदानार्चनेः पुण्येस्तस्य दूरतरो हरिः ॥ अस्नात्वा चाप्यदत्त्वा च वैशारव्येन नीयते ॥ १९ ॥ कर्मणास्तु चांडालो नात्र कार्या विचारणा ॥ वैशारव्यो
 कर्महा धर्मैर्न चाराधि नो हरिः ॥ २० ॥ तैश्च तोषं समायाति प्रददाति समीहितं ॥ लक्ष्मी भर्ता जिगन्नाथो ह्यशेषाधौ धनाशनः ॥ २१ ॥ धर्मैः सुदमैश्च प्री
 णाति न प्रयासे धनेरपि ॥ भक्त्या संपूजितो विष्णुः प्रददाति समीहितं ॥ २२ ॥ तस्माद्वा जन्म सदा भक्तिः कर्तव्या मधुविद्विषः ॥ जलेनापि जगन्नाथः पू
 जितः क्लेशहा हरिः ॥ २३ ॥ परितोषं व्रजत्याश्रतृषार्तः सलिलैर्यथा ॥ महदप्यल्पदं कर्म तथा स्यात्प्रादिभूरिदं ॥ २४ ॥ कर्मणो भूरिहेतुत्वेन हेतू मह
 दल्पके ॥ किंतु कर्मस्वरूपं च गहना कर्मणो गतिः ॥ २५ ॥ वैशारव्योक्ता इमे धर्माः स्वल्पाया सकृता अपि ॥ बहुव्ययविहीनाश्च विष्णोः प्रीतिकराः शृभाः ॥
 ॥ २६ ॥ तस्मात्स्वमपि भूपाल वैशारव्योक्तान् समाचर ॥ स्वद्राष्ट्रीयेर्जनैः सर्वैः कारयेमान् शृभावहान् ॥ २७ ॥ न करोति च यो धर्मान् वैशारव्योक्तान् नराध
 मः ॥ बहुधा शिष्यमापोपि स दंड्यस्तव भूपते ॥ २८ ॥ इत्यावश्यं कर्तां सम्यक् शस्त्रैर्व्युत्पाद्य तस्य च ॥ पश्चाद् वैशारव्यनिर्दिष्टान् धर्मान् श्रोवाच सर्वशः ॥ २९
 श्रुत्वा तान् सकलान् धर्मान् गुरुं संपूज्य भक्तिः ॥ सराजाग्रहमापन्न सर्वांश्च धर्मांश्च कारह ॥ ३० ॥ भक्तिमान् केशवराजन् देवदेवे निरंजने ॥ नान्यं पश्यति
 देवेशात्पद्मनाभान्महीपतिः ॥ ३१ ॥ भोरी सुहाव्यमातंगे स्वराष्ट्रे घोषयद्भटैः ॥ अष्टवर्षाधिको मर्त्यो ह्यशीतिर्न हि पूर्यते ॥ ३२ ॥ प्रातर्न स्नाति मेघस्थे
 सूर्ये सर्वोपियोजनः ॥ समेदंड्यश्च वध्यश्च निर्यास्या विषया लुपं ॥ ३३ ॥ पिता वा यदि वा पुत्रो भार्या वाथ स हृज्जनः ॥ वैशारव्यधर्महीनश्च निरास्योदस्य
 वन्मया ॥ ३४ ॥ दातव्यं विप्रमुख्येभ्यो स्नात्वा प्रातर्जलेश्रमे ॥ प्रपादनादि धर्मांश्च कुरु ध्वंशं शक्तितो न घाः ॥ ३५ ॥ विप्रश्च धर्मवक्ता रं ग्रामे ग्रामे न्यवेश

मा. ७.

१५

१८

यत् ॥ पंचानामपि ग्रामाणां मकरोदधिकारिणं ॥ ५६ ॥ दंडार्थं त्यक्तधर्माणां दशवाजीनिषेवितं ॥ एवं प्रवृत्तः सर्वत्र सार्वभौमस्य शासनात् ॥ ५७ ॥ प्रवृद्धो
 धर्मवृक्षो यस्य सर्वदेशेषु विस्तरात् ॥ ये केचिन्निधनं यांति भूपालविषये नराः ॥ ५८ ॥ प्रमादाच्च नृपस्यैष ते यांति हरिर्मंदिरम् ॥ अवश्यं वैष्णवलोकः प्राप्य
 ते मानवेर्दुतम् ॥ ५९ ॥ व्याजेनापि सल्ललनातः प्रातर्मेषगते रवौ ॥ सर्वपापविनिर्मुक्तो याति विष्णोः परंपदं ॥ ६० ॥ न प्राप्नोति यमं धर्मसकृद्वेशारवस्य
 नतः ॥ वैलेख्यमगमद्राजारविस्तृतस्तदानृप ॥ ६१ ॥ लेख्यकर्माणि विश्रान्तश्चित्रगुप्तो भवत्तदा ॥ मार्जितानि च लेख्यानि पुरापापोद्भवानि च ॥ ६२ ॥ ग-
 च्छद्भिर्वैष्णवं लोकं स्वकर्मस्थेजैः क्षणात् ॥ शून्यास्तनरकाः सर्वपापप्राणिविवर्जिताः ॥ ६३ ॥ भगवानो भवन्मागो वैशारवस्य प्रभावतः ॥ सर्वोपिविम-
 लाकाराजनायांति हरेः पदम् ॥ ६४ ॥ द्विषौ कसांतु ये लोकाः शून्याः सर्वे तथा भवन् ॥ शून्ये विविष्टे जाते शून्येषु नरकेषु च ॥ ६५ ॥ नारदो धर्मराजानंग
 ताचेदमुवाच ह ॥ नाकंदः श्रूयते राजन् प्राकृष्टुतो नरके यथा ॥ ६६ ॥ तथानक्रियते लेख्यं किंचिदुद्धृतकर्मणाम् ॥ चित्रगुप्तो मुनिरिव स्थितो यं मुनिर्से-
 स्थितः ॥ ६७ ॥ कारणं ब्रूहि राजे न यांति तव मंदिरम् ॥ मनुष्याः पापकर्माणां मायादं भविवर्धिताः ॥ ६८ ॥ एवमुक्ते तु यचने नारदेन महात्मना ॥ आह वै वस्य
 तो राजा किंचिद्वै न्यसमन्वितः ॥ ६९ ॥ यो यं नारद भूपालः पृथिव्यां संप्रतं स्थितः ॥ सोति भक्तो हृषीकेशो पुराणपुरुषोत्तमः ॥ ७० ॥ प्रबोधयति वैशारवधर्मभे-
 रीत्स्वनेन च ॥ अष्टवर्षाधिको मर्त्यो ह्यशीतिर्न हि पूर्यते ॥ ७१ ॥ यो वै त्यक्तवैशारवः समेदं ज्योत्संशयः ॥ तद्दयाद्विजनाः सर्वे नो ह्यंघंति कदाचन ॥
 ॥ ७२ ॥ गच्छन्ति वैष्णवं नाम कर्मणा तेन नारद ॥ वैशारवसेवनाल्लोकायास्तंति हरिर्मंदिरम् ॥ ७३ ॥ तेन राजा मुनिश्चैष्ठमागोस्तु तो ममाधुना ॥ कृताहि-

वैशा.
१९

नरकाः शून्यालोकाश्चापि दिवौकसां ॥ ७५ ॥ विश्रान्तो लेखको लेख्ये लिखितं मार्जितं जनैः ॥ वैशारवमासधर्मस्य माहात्म्यं त्रीदशं सुने ॥ ७५ ॥ ब्रह्महत्या-
दिपापानि विमुक्तानि जनैर्द्विज ॥ कृत्वा वैशारवकृत्या नियाति विष्णोः परंपदं ॥ ७६ ॥ सोहं काष्ठसमोजा तोनकश्चिन्मगोचरः ॥ युद्धं कृत्वा तु तं हन्मि सर्वथा
द्य महाबलं ॥ ७७ ॥ अकृत्वा स्वामिकार्यं तु निर्व्यापारो यदि स्थितः ॥ तस्य वित्तं समश्नाति सयाति नरकं ध्रुवम् ॥ ७८ ॥ यदि देवादवध्यो हं तदा ब्रह्माणमे-
त्यच ॥ निवेद्य तस्मै तत्सर्वं पश्चात् स्वस्थ स्थितिर्भवम् ॥ ७९ ॥ इत्युक्त्वा द्विजमामं च सानुगः प्रययौ भुवं ॥ सकालो महिषारूढो दंडमुद्यमभीषणं ॥ ८० ॥ मृ-
त्युरोगजराद्यैश्च पार्षदैश्च महोत्कटैः ॥ पंचाशत्कोटि संख्या कैर्यमदूतैर्वृतस्ततः ॥ ८१ ॥ स तूर्णं तस्य राजर्षे रुरोध सकलां पुरीं ॥ शंखं दध्मो महाघोरं सर्वलो-
कभयं करम् ॥ ८२ ॥ तच्छ्रुत्वा स तुराजर्षिर्ज्ञात्वा वैवस्वतं यमम् ॥ स सज्जीकृत रवस्वः पत्तनान् निर्ययौ रुषा ॥ ८३ ॥ तयोर्युद्धमभूत्तत्र भीषणं रोमहर्षणं ॥
मृत्युं कालं तथारोगं यमदूतपतितं तथा ॥ ८४ ॥ जित्वा क्षणेन राजर्षिर्द्राव्यामासरोषतः ॥ ततः क्रुद्धो यमो राजा स्वयमभ्येत्य तं रुषा ॥ ८५ ॥ युयोधबहुभि-
र्बाणैः सिंहनादं चकार ह ॥ चकर्तराजा तस्यापि कार्मुकं विशिखैस्त्रिभिः ॥ ८६ ॥ पुनश्च मांसिमादाय यमो हंतुमथागमत् ॥ तं दृष्ट्वा तु नृपः क्रुद्धः पुनश्चि-
त्वासिचर्मणी ॥ ८७ ॥ निचरानललाटे च शरं कालोरगप्रभं ॥ यमस्तेनाहतः क्रुद्धस्ततो दंडमुपाददे ॥ ८८ ॥ ब्रह्मास्त्रेण च संमंथ्य दंडं तस्मै सुमोच ह ॥ हाहा
कारो महानासीज्जनानां पश्यतां तदा ॥ ८९ ॥ तदा विष्णुः स्वभक्तस्य रक्षायै प्राहिणोद रिं ॥ विष्णुमुक्तं तदा चक्रं शीघ्रमागत्य तद्रणे ॥ ९० ॥ यमदंडेन संयुज्य
तद्ब्रह्मास्त्रं निवार्य च ॥ यमं हंतुमथारेभे सहस्रारं महान्द्रुतम् ॥ ९१ ॥ देवभक्तस्ततो भीतस्तदा सौचक्रमंजसा ॥ सहस्रारं नमस्ते स्तु विष्णुपाणि विभूषण

मा. अ.
१९

१९

॥१२॥ त्वंसर्वलोकस्त्रायै हरिणा च धृतं पुरा ॥ त्वां चाचेद्यमं चातुं विष्णु भक्तं महाबलम् ॥१३॥ चृणां देवद्रुहां कालस्त्वमेव हिनचापरः ॥ तस्मादेन-
 यमं रक्षकृपां कुरु जगत्पते ॥१४॥ नृपेणैवं स्तुतं चक्रं यमं हित्वा नृपांतिकम् ॥ पुनर्ययौ महाराज देवानां पश्यतां दिवि ॥१५॥ ततो यमोति निर्वि-
 ण्णो ब्रह्मणः सदनं ययौ ॥ सददर्शसमासीनं सूर्तासूर्तजनैर्वृतं ॥१६॥ देवाश्च यं जगद्दीजं सर्वलोकपितामहम् ॥ उपास्यमानं विबुधैर्लोकपालैर्दिगी-
 श्वरैः ॥१७॥ इति हासपुराणाद्यैर्वैदेर्विग्रहसंस्थितैः ॥ सूर्तिमद्भिः समुद्रैश्च नदीभिश्च सरोवरैः ॥१८॥ देहवद्भिस्तथा वृक्षैरश्वत्थाद्यैरशोपितैः ॥ वा-
 पीकूपतडागैश्च सूर्तिमद्भिश्च पर्वतैः ॥१९॥ अहोरात्रैस्तथा पक्षैर्मसैः संवत्सरैस्तथा ॥ कलाकाष्ठानि मेघैश्च क्रतुभिश्चायनैर्युगैः ॥२०॥ संकल्पै-
 श्च विकल्पैश्च निमेषोन्मेषणैस्तथा ॥ ऋक्षैर्योगैश्च करणैः पूर्णिमासींदुसंक्षयैः ॥२१॥ सूर्यवेदुःखैर्मयैश्चैवलाभालाभैर्जयाजयैः ॥ सत्त्वनरजसाचै-
 व तमसा च समन्वितम् ॥२२॥ शांतमूढातिघोरैश्च विकारैः प्राकृतैरपि ॥ वायुना देवदेवेन श्लेष्मपित्तादिभिर्वृतं ॥२३॥ तेषां मध्ये विशत्सोरिः स ग्रीडा च-
 वधूर्यथा ॥ विलोक्य न्यराष्ट्रं स्नानवक्त्रं व्यदर्शयत् ॥२४॥ संप्रविष्टं यमं दृष्ट्वा सकाशस्थं सहानुगम् ॥ विस्मितास्ते मिथः प्रोचुः किमयं भास्करिस्त्वि-
 ह ॥२५॥ संप्राप्तो लोककर्तारिं द्रष्टुं देवपितामहम् ॥ निर्व्यापारैः क्षणमपि योयं नास्ते रवेः स्तुतः ॥२६॥ सोयमभ्यागतः कस्मात् कच्चित्स्ते मंदिवौ कसां ॥
 आश्चर्यातिशयोच्यं समाजितपटस्त्वयं ॥२७॥ लेशवक्त्रं मनु प्राप्तो दैन्येन महतान्वितः ॥ न कदाचित्पटो ह्यस्य मार्जितो धर्मभीरुणा ॥२८॥ यच्च
 दृष्टं श्रुतं वापि तदिहाद्यप्रपद्यते ॥ एवमुच्चरतां तेषां भूतानां भूतशासनः ॥२९॥ निष्पपाताग्रतो भूमौ ब्रह्मणोरविनंदनः ॥ कृतमूलो यथा शारदात्रा-

म. ३०

यतेनरः ॥ ६ ॥ सोहं देवतया देशात्प्रजाधर्मेण साधये ॥ पुण्येन पुण्यकर्तारं पापं पापेन कर्मणा ॥ ७ ॥ सम्यग्विचार्य मुनिभिर्धर्मशास्त्रान्वितैः प्रभो ॥ कल्या-
 दौ वर्तमानस्य यातनादाय नमः ॥ ८ ॥ कर्तुं नियोगमेवं हित्व दीयेनैव शङ्कुयां ॥ राज्ञा कीर्तिमता भग्नौ नियोगस्तव वैक्षितो ॥ ९ ॥ भयादस्य जगन्नाथ
 पृथिवीं सागरां वरां ॥ वैशारवधर्मसहितां पालयन् वर्तते क्वचित् ॥ १० ॥ विहाय सर्वधर्मांश्च विहाय पितृपूजनं ॥ विहायाग्निसपर्यांतु तीर्थयात्रादिसक्ति-
 या ॥ ११ ॥ योगसारव्यावृत्तौ त्यक्त्वा त्यक्त्वा प्राणनिरोधनम् ॥ त्यक्त्वा होमं स्वाध्यायं तु कृत्वा पापानि भूरिशः ॥ १२ ॥ प्रयांति वेष्णा बलोकं कृत्वा वैशारवसक्ति-
 याः ॥ मनुजाः पितृभिः सार्द्धं तथैव च पितामहैः ॥ १३ ॥ तेषामतीतपितरः पितृणां पितरस्तथा ॥ तथा मातामहायांति तेषां वैजनकादयः ॥ १४ ॥ तेषामपि
 चनेतारो जनित्रीणां हि पूर्वजाः ॥ एतद्दुःखं पुनर्देवममस्तकमेदनम् ॥ १५ ॥ प्रियायाः पितरो यांति मार्जयित्वा लिपिमम ॥ पितृणां बीजजोयस्तथा-
 न्याकुक्षौ धृतो विभो ॥ १६ ॥ यदेकेन कृतं कर्म तदेकेनैव भुज्यते ॥ तन्निरस्य कृतं सर्वजानं स्वेकः कुले तु यः ॥ १७ ॥ तारयेत्तावुभौ पक्षौ षड्विंशोपर्यलं विभो
 ॥ प्रियायाश्चापि वेता तसर्वे वैकुक्षिसंभवाः ॥ १८ ॥ तेपि सर्वे जगन्नाथ यांति विष्णोः परंपदं ॥ न मे प्रयोजनं देव नियोगेनैव न वै ॥ १९ ॥ वैशारवधर्मनिरतः स-
 मात्यक्त्वा ब्रजेद्धरिं ॥ त्रिःसप्तकुलमुद्धृत्य त्यक्त्वा पापोतिशोभनः ॥ २० ॥ सत्यत्काममार्गं हि प्रयाति हरिमंदिरं ॥ नयते स्तादृशं देवगतिं प्राप्नोति मानवः ॥
 ॥ २१ ॥ सर्वतीर्थैर्न दानाद्यैर्न तपोभिश्च न ब्रतैः ॥ अपि वा सकलैर्धर्मैर्युक्तो नाप्नोति तां गतिं ॥ २२ ॥ प्रयागपाताद्रणमध्यपाताद्दृगोश्च पातान्मरणाच्च
 काश्यां ॥ न तां गतिं यांति जनाश्च सर्वे वैशारवनिष्ठेन च यां प्रपद्यते ॥ २३ ॥ प्रातः स्नात्वा देवपूजां च कृत्वा शुक्ला कथां मासमाहात्म्यसंज्ञां ॥ धर्मान् कृत्वा

वैशा.
२१

चोचिताचैष्णवांश्चसर्वे भवेद्विष्णुलोकेकनाथः ॥ २४ ॥ अप्रमाणमहं मन्ये लोकं विष्णोर्जगत्पतेः ॥ योनिर्येतकोटयोधैः सर्वतः कमलासन ॥ २५ ॥
माधवावसथेनेह समस्तेन पितामहं ॥ विकर्मस्था विकर्मस्थाः शूचयो शूचयस्तथा ॥ २६ ॥ कृत्वा वैशारव कृत्यानि लोकांति नृपाक्षया ॥ योस्माकं हि-
महच्छुभ्रवतांच विशेषतः ॥ २७ ॥ निग्रह्यो जगतां नाथ भवता सोमही पतिः ॥ हित्वा हि सकलान् धर्मान् सकृद्वै शारवराननतः ॥ २८ ॥ असंस्क-
तजनायांति वैकुण्ठं हरि मंदिरं ॥ अस्माभिस्तु कृतोपेक्षो विष्णुपादेकसंश्रयः ॥ २९ ॥ समस्तं नेष्यते लोकं पार्थिवो नात्र संशयः ॥ षष्ठदंडः पटो ह्येषस्तव
पद्भ्यां निवेदितः ॥ ३० ॥ लोकपालत्वमतुलं मार्जितं तेन भूभुजा ॥ किमपत्येन जातेन मातुः क्लेशकरेण वै ॥ ३१ ॥ योनतापयते शत्रुं ज्येष्ठमासीव भा-
स्करः ॥ वृथा कृता हि युवतिर्जाता देवकुपुत्रिणी ॥ ३२ ॥ न तस्याः स्फुरते कीर्तिर्धनस्येव शतहृदा ॥ यः पितुर्नोद्विरेत्पापाद्विद्यया वा बलेन वा ॥ ३३ ॥
मातुर्जठरजो रोगः स प्रसूतो धरातले ॥ धर्मं चार्थं च कामे च यः प्रतीपो भवेत्कृतः ॥ ३४ ॥ मातृहात्युच्यते स हिः स पुत्रः पुरुषाधमः ॥ तन्माता नृपप-
त्नी च लोकविरह्या तस्य क्रिया ॥ ३५ ॥ एकेव वीरसूले किं विरंचेनात्र संशयः ॥ यथा वै कीर्तिमान् जातो मल्लिपे मार्जिनाय वै ॥ ३६ ॥ नेदं व्यवसितं देवकेन-
चित्क्षत्रिजेन हि ॥ पुराणेषु जगन्नाथनश्चुतं पटमार्जनं ॥ ३७ ॥ सोहं न जानामि जगत्पती शक्रतेक्षिती शंहरितत्परंतं ॥ प्रचोदयंतं पटहं स्रग्धोषं विलो-
पमानं समवेशममार्गं ॥ ३८ ॥ ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे वैशारवमाहात्म्ये नारदावरीषसंवादे यमदुःखनिरूपणं नाम द्वादशोऽध्यायः ॥ १२ ॥
॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ किमाश्चर्यं त्वया दृष्टं किमर्थं विद्यते भवान् ॥ सद्गुणेषु कृतस्तापः सतापो मरणान्तिकः ॥ १ ॥ यस्योच्चारणमात्रेण प्राप्यते परमं पदं ॥ नग-

सा. भ.
१२

२५

ज्जति हरेर्लोकं कथं भूपस्य शासनात् ॥ १ ॥ एकोपि गोविंदकृतः प्रणामः शताश्च मेधावश्रुथेन तुल्यः ॥ यज्ञस्य कर्तुं पुनरेति जन्म हरेः प्रणामो न पुनर्भ-
 वाय ॥ २ ॥ कुरुक्षेत्रेण किंतस्य सरस्वत्या च किंतथा ॥ जिह्वा येव तं तस्य हरिरित्यक्षरद्वयं ॥ ३ ॥ ब्राह्मणः श्वपचीं भुंजन्विशेषेण रजस्वलो ॥ स यदि मरणे
 विष्णुं स्मरन्नामोति तत्पदं ॥ ४ ॥ अक्षभक्षणाज्जातं विहाया धस्य संचयं ॥ प्रयाति विष्णुसायुज्यं यतो विष्णुप्रिया स्मृतिः ॥ ५ ॥ एवं विष्णुप्रियो मासो
 वै शारयो नाम वै यम ॥ यद्धर्मश्च वणादेव सुच्यते सर्वकिल्बिषैः ॥ ६ ॥ यातीति किमु वक्तव्यं तस्यानुष्ठानतत्परः ॥ यस्मिन् संगीयते यो हि प्रियते पुरुषोत्त-
 मः ॥ ७ ॥ कथं न याति च गतिं तस्यानुष्ठानतत्परः ॥ अस्माकं जगतां नाथो जनिता पुरुषोत्तमः ॥ ८ ॥ तस्य ह्यन्नाधवे मासि धर्माने तान् करोत्ययं ॥ तस्य विष्णुः
 प्रसन्नात्मा सहाये सर्वदा स्थितः ॥ ९ ॥ न तस्य भूपतेः सौरे प्रजातममशिक्षणे ॥ न चास्मदेव भक्तानामश्रुभं विद्यते क्वचित् ॥ १० ॥ जन्ममृत्युजरा व्याधि-
 भयं याप्युपजायते ॥ न योगी स्वामिकार्येषु यावच्छक्तिः समीहते ॥ ११ ॥ तावता सकृत्तार्थः स्यान्न रकान्नेव गच्छति ॥ कार्ये शक्तिविनिष्क्रान्ते स्वामिने च नि-
 वेदयेत् ॥ १२ ॥ अनृणस्त्वापताभृत्यो न योगी क्लृप्तमश्नुते ॥ तस्मान्निवेदितार्थस्य न कृपणं न च पातकं ॥ १३ ॥ यत्ने कृते स्वकर्तव्ये नापराधोऽस्ति देहिनः ॥ त-
 स्मादशक्यकार्ये स्मिन्नेव शोचि तु मर्हसि ॥ १४ ॥ इत्युक्तो ब्रह्मणा सौरिः पुनरत्यंतस्विन्नधीः ॥ उवाच दीनया वाचा गलद्वाप्याकुलेक्षणः ॥ १५ ॥ प्राप्तता तम-
 या सर्वं त्वदंघ्रिभजनेन वै ॥ नाहं यास्ये पुनः कर्तुं न योगं पद्मसंभव ॥ १६ ॥ प्रशासति महावीर्ये भूपेऽस्मिन् भूमिमंडले ॥ चालयित्वा स्वधर्मं च तमेकं भूपतिं
 विभो ॥ १७ ॥ कृतकृत्योऽस्मि तनयोगयायां पिंडदोयथा ॥ कृपालो तदिदं कार्यं साधयस्व ममाव्ययं ॥ १८ ॥ विज्वरस्तततो भूयः शासनं ते करोम्यहं ॥ भुत्वा-

वैशा.

२२

ब्रह्मायमेनोक्तं पुनश्चिन्तापरायणः ॥ २० ॥ तमुवाच पुनर्ब्रह्मा सांख्यं च बहुधा प्यमुं ॥ ॥ ब्रह्मोवाच ॥ ॥ न निधास्योत्तरा राजा विष्णुधर्मपरायणः ॥ २१ ॥ य
 दिच्छल्यते कोपाद्गच्छामो ह्यंतिकं हरिः ॥ निषेधसकलं तस्मै कुर्मपश्चात्तदीरितं ॥ २२ ॥ स एव कर्त्ता लोकस्य धर्मस्य परिपालनः ॥ स च दंडधरोऽस्माकं शास्ता
 कर्त्ता नियामकः ॥ २३ ॥ न तदुक्तेऽस्ति प्रत्युक्तिरस्माकं विहिता वृष ॥ न राजोक्तेस्तत्र त्यक्तिर्दृश्यते क्वापि भूतले ॥ २४ ॥ इत्याश्वासय स तेन साकं क्षीरांबुधि य-
 यौ ॥ ब्रह्मा तु द्वाय चिन्मात्रं निर्गुणं परमेश्वरं ॥ २५ ॥ सांख्ययोगैरद्वितीयमेकं तं पुरुषोत्तमं ॥ आविरासीत्तदा विष्णुर्ब्रह्मणा सक्तो हरिः ॥ २६ ॥ प्रणामं च
 कतुस्तस्मै यमो ब्रह्मा च सत्वरं ॥ तावुवाच महाविष्णुर्मिधगं भीरया गिरा ॥ २७ ॥ कस्माद्यवामिहा यातौ किंदुःखं दनुजैरभूत् ॥ म्लानं यमसुरं कस्मात्के-
 नवानतकंधरः ॥ २८ ॥ एतद्वदस्व मे ब्रह्मन्निष्कृतः प्रारु कंजजः ॥ त्वद्वा सवर्षे भूपाले भूमिशासति वै नराः ॥ २९ ॥ वैशाखधर्मनिरतां यांति ते परमव्ययं ॥
 ततो यमपुरीं शून्या तेन चातीव दुःखितः ॥ ३० ॥ तेन युद्धं च कारासौ हंतुं दंडमथा ददे ॥ त्वच्चक्रेण पराभूतो यथा वद्यममांतिकं ॥ ३१ ॥ न च शक्ता वयं दंडं त्व-
 द्दत्तानां महात्मनां ॥ तस्मात्त्वा मेव शरणं वयं प्राप्ता महाविभो ॥ ३२ ॥ तस्माद्भूतं दंडं यित्वा पालयेन्नयमं स्वकं ॥ इत्थं कृतः प्रहसन्प्राह ब्रह्माणं यममेव च ॥ ३३ ॥
 लक्ष्मीं चापि परित्यक्षे प्राणान् देहमथापि वा ॥ श्रीवत्सं कौस्तुभं मालां वैजयंतीं मथापि वा ॥ ३४ ॥ श्वेतद्वीपं च वैकुण्ठं क्षीरसागरमेव च ॥ शेषं च गरुडं चैव-
 नभक्तं त्यक्तुमुत्तमे ॥ ३५ ॥ विस्मृज्य सकलान् भोगान् मदर्थे त्यक्तजीवितान् ॥ मदात्मकान् महाभागां कथं तांस्त्यक्तुमत्सहे ॥ ३६ ॥ तस्मात्त्वदुरवशम
 नेत्यपायं कल्पयाम्यहं ॥ तस्य चायुर्मया दत्तमयुतं भूपते भुवि ॥ ३७ ॥ गतान्यक्षौ सहस्राणि तत्रेदानीं नरांतक ॥ आयुःशेषे तेन नीते मत्सायुज्यं गतेपि

२३

२२

च ॥ ३८ ॥ भविष्यति ततो राजा वेनो नाम दुरात्मवान् ॥ स लुपति महाधर्मान् सर्वानेतान् श्रुती रितान् ॥ ३९ ॥ तदा वै शारवधर्मं श्रिविच्छिन्नास्थुर्न संशयः ॥
 स्वकृतेनैव पापेन वेनो दग्धो भविष्यति ॥ ४० ॥ पश्चादहं पृथुर्भूत्वा पुनर्धर्मान् प्रवर्तयेत् ॥ तदा जनेषु प्रख्यातान् वै शारवोक्तान् करोम्यहं ॥ ४१ ॥ मन्द-
 क्तो मद्गत प्राणो यस्तु विन्यस्त संयहः ॥ एकः सहस्रे भविता तस्य प्रख्यातयेति मान् ॥ ४२ ॥ कश्चिदेव हि जानातु धर्मानेतान् क्षितौ मम ॥ ततस्ते भविता कार-
 यं मां विषीद नरांतक ॥ ४३ ॥ दापयिष्यामि ते भागं मासेस्मिन्माधवेपि च ॥ नरैः सर्वैश्च वै शारवधर्मनिष्ठैर्महात्मभिः ॥ ४४ ॥ भूषेनापि च काले नरवेदं श-
 मयते न च ॥ धीर्यशक्नुते भागं शत्रोर्भुंक्ते बलाधिकात् ॥ ४५ ॥ गृहं गृहं गृहं स्वकं भागं न भागी दुःखमर्हति ॥ त्वमुद्दिश्य न कुर्वति प्रत्यहं ये नरा भू-
 वि ॥ ४६ ॥ स्नानं चार्घ्यं सोदकुंभं दध्यन्नं चांतिमेदिने ॥ वै शारवे सकलं कर्म ते पांचविफलं भवेत् ॥ ४७ ॥ तस्मात्क्रोधं त्यज नृपे भागदेव त्वरायणे ॥ ये केचापि-
 न कुर्वन्ति लोके ते भागदानराः ॥ ४८ ॥ वै शारवोक्ते महाधर्मे ते पांचविघ्नं च माकुरु ॥ सामेव ये यजत्यद्वा त्वां हित्वा धर्मपालकं ॥ ४९ ॥ न दाज्ञयामहाभाग तदा वदं-
 च त्वं कुरु ॥ नृपाद्भागं दापयितुं स्नानं दं प्रेषयामि च ॥ ५० ॥ मच्छासनात्स वै गत्या भागं ते दापयिष्यति ॥ तिष्ठत्येवं यमस्त्वस्य सन्निधौ गरुडासनः ॥ ५१ ॥ स्नानं
 दं प्रेषयामास नृपं बोधयितुं विभुः ॥ सोऽपि गत्वा बोधयित्वा पार्श्वे च पुनरागमत् ॥ ५२ ॥ इत्याश्वास्य यमं विष्णुस्तत्रैवांतरधीयत ॥ यमं स्वयं शांतयित्वा तम-
 नुज्ञाप्य वै ततः ॥ ५३ ॥ अतिविस्मयमापन्नो ययो धामसहानुगैः ॥ यमोऽपि स्वपुरीं प्रायात्किंचित्संहृष्टमानसः ॥ ५४ ॥ पश्चाद्विष्णोर्निर्देशेन स्नानं दपरिवो-
 धितः ॥ भागदाः सकललोका ये वै शारवपरायणाः ॥ ५५ ॥ धर्मराजं पुरस्कृत्य येन कुर्वन्ति मानवाः ॥ तेषां हि स्वयमादर्शं पुण्यं वै शारवसंभवम् ॥ ५६ ॥ कुप्याच्चि-

वैशा.

२३

प्रत्यहं स्नानं दद्यात्पुण्यं यमाय वै ॥ वैशारवे सकलं पुण्यमन्यथा विफलं भवेत् ॥ ५७ ॥ सोदकुंभं च दध्यन्तं पौर्णमास्यां च माधवे ॥ धर्मराजं समुद्दिश्य दा-
 तव्यं प्रथमं जनैः ॥ ५८ ॥ पश्चात्पितृन् समुद्दिश्य गुरुमुद्दिश्य वै नरः ॥ मधुसूदनमुद्दिश्य पश्चाद्देवं जनार्दनं ॥ ५९ ॥ सीतलोदकदध्यन्तं तांबूलं च सद-
 क्षिणं ॥ सफलं कांस्यपात्रस्थं ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ ६० ॥ दद्याच्च प्रतिमां दिव्यां मधुसूदनदेवतां ॥ मासधर्मप्रवक्त्रे च दद्याद्दिवाय सीदते ॥ ६१ ॥ तमेव धर्म-
 वक्तारं पूजयेद्दिग्भवैः स्वकैः ॥ इत्यादिष्टः स्नानं देवतथाराजाचकार ह ॥ ६२ ॥ सनीत्याचायुषः शेषं भक्त्या भोगान्यथेप्सितान् ॥ पुत्रपौत्रादिभिर्भुक्तो जगाम ह-
 रिमंदिरं ॥ ६३ ॥ वैकुण्ठस्थे नृपे तस्मिन् येनो राजा धर्मो भवत् ॥ सर्वे धर्माश्च वैशारवधर्मा अपि विशेषतः ॥ ६४ ॥ दुरात्मना च तेनैव लुप्तं एतेन भूविरे ॥ न प्रख्या-
 ता पुनर्भूमौ भूरिशोभोक्षहेतवः ॥ ६५ ॥ यः कश्चिन्नेव जानाति वैशारवोक्ता निमान् शतमान् ॥ बहुजन्मा जिते पुण्यं परिपक्वे उपागते ॥ ६६ ॥ वैशारवोक्तेषु धर्मे-
 शु मतिराख्यं तिकी भवेत् ॥ ॥ वैथिल उवाच ॥ ॥ पूर्वमन्वन्तरस्थो हि वेनो राजा दुरात्मवान् ॥ ॥ अयं वैवस्वतस्थो हिराजा च दद्यात्कुनंदनः ॥ इति श्रुतं म-
 या पूर्वमिदानीं चोच्यते त्वया ॥ ६८ ॥ अयं वैकुण्ठगः पश्चाद्देनो राजा भविष्यति ॥ इत्येतं संशयं छिंधि श्रुतदेव महामते ॥ ६९ ॥ ॥ श्रुतदेव उवाच ॥ ॥ पुराणे
 पुत्रवैषम्यं युगकल्पव्यवस्थया ॥ न चाप्रामाण्यं शंकाते कथाया व्यत्यये क्वचित् ॥ ७० ॥ गतं देनं दिने कल्पे यथैषा शाश्वती शप्ता ॥ मार्कंडेयेन मे प्रोक्ता सा चो-
 क्ता तव भूपते ॥ ७१ ॥ तस्मान्न रव्यातिमायांति धर्मा वैशारवसंभवाः ॥ कश्चिदेव हि जानाति विरक्तो विष्णु तत्परः ॥ ७२ ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे वैशारवमाहात्म्ये नार-
 दंबरीषसंवादे यमदुरवसां स्नानं नाम त्रयोदशोऽध्यायः ॥ १३ ॥ ॥ ७३ ॥ ॥ श्रुतदेव उवाच ॥ ॥ यः प्रातः स्नाति वैशारवे मेषसंस्थे दिवा करैः ॥ मधुसू-

सा.अ.

१३

२३

दनमभ्यर्च्य कथां श्रुत्वा हरेरिमां ॥ १॥ स तु पापविनिर्मुक्तो याति विष्णोः परं पदं ॥ वाच्यमानं कथां हित्वा यो न्यासे वेतसूदधीः ॥ २॥ रौरवं नरकं प्राप्य पेशा-
 चीं यो निमाप्नुयात् ॥ अत्रैवोदाहरंती ममिति हासं पुरातनं ॥ ३॥ पापघ्नं पावनं धर्मसद्यो बंधं पुरातनं ॥ पुरा गोदावरी तीरे स्तेत्रे ब्रह्मेश्वरेश्वरमे ॥ ४॥ दुर्वा-
 सशिष्यो परमहंसो ब्रह्मेकनिष्ठितो ॥ सदैवोपनिषद्दिद्यानिष्ठितो निरपेक्षितो ॥ ५॥ शिक्षामाश्रितो पुण्यो भृगुहावासिनावुभौ ॥ सत्यनिष्ठस्तपोनि-
 ष्ठा वितिरव्यातो जगन्त्रये ॥ ६॥ तयोर्मध्ये सत्यनिष्ठः सदा विष्णुकथापरः ॥ श्रोतृणां मध्यभावे च व्याख्यातृणां तथानृप ॥ ७॥ तदा कर्म कलानित्याकरोत् स-
 द्वासुनीश्वरः ॥ श्रोता चेदस्ति यः कश्चित् तस्मै व्याख्यात्य हर्निशं ॥ ८॥ यदि व्याख्यात कश्चिद्वा पुण्यां विष्णुकथां श्रुत्वा ॥ तदा संकुच्य कर्माणि शृणोति श्र-
 वणे रतः ॥ ९॥ अतिदूरस्थ तीर्थानि देवताय तनानि च ॥ हित्वा कथाविरोधी नीतथा कर्माणि भूरिशः ॥ १०॥ शृणोति च कथां दिव्यां श्रोतृभ्यो वक्तृवे-
 स्वयं ॥ विना कथां न जानाति सेव्यमन्नं नरेश्वर ॥ ११॥ व्याख्याति च गृहे स्वस्य वक्ता रोगाद्यप्यदुतः ॥ कूपस्नानपरो भूत्वा शृणोत्येव कथां मुनिः ॥ १२॥
 कथायाश्च विरामे तु स्वस्वत्वं साधयत्यलं ॥ कथावैश्वर्यवतः पुंसो जन्मबंधो न विद्यते ॥ १३॥ सत्यश्रद्धिस्ततो विष्णावरतिश्चैव गच्छति ॥ रतिश्च जायते धि-
 ष्णो सो हृदं चैव साधुषु ॥ १४॥ निरंजनिगुणं ब्रह्म सद्यो ह्यवबुध्यते ॥ ज्ञानहीनस्य वै पुंसः कर्मवै निष्फलं भवेत् ॥ १५॥ बहुधा चरितं चापि यथैवांध-
 कं दर्पणं ॥ कर्माणि क्रियमाणानि बहुधा शोचितात्मभिः ॥ १६॥ सत्यश्रद्धयै प्रवर्त्ये सत्यश्रद्ध्या श्रुतिं व्रजेत् ॥ श्रुतेस्तु ज्ञानमासाद्य ज्ञानाध्यानाय क-
 ल्यते ॥ १७॥ बहुधा श्रवणं ध्यानं मननं श्रुतिचोदितं ॥ यत्र विष्णुकथानास्ति यत्र साधुजनानि हि ॥ १८॥ साक्षाद्गता तदवापि त्यज्य मेव न संशयः ॥ यद्देशो तुल-

वैशा०
२४

सीनास्तिवैष्णवं धाम वा शम्भं ॥ ११ ॥ यत्र विष्णु कथानास्ति सृतस्तत्र तमो व्रजेत् ॥ यद्गमेवैष्णवं धाम नास्ति कृष्णामृगोपि वा ॥ १२ ॥ यत्र विष्णु कथाना-
स्ति साधवो वातदाश्च याः ॥ सृतस्तत्र पुमान्निप्रं श्वानयोनिशतं व्रजेत् ॥ १३ ॥ विचार्योपनिषद्द्विद्यामिति निश्चित्य वैमुनिः ॥ सदा विष्णु कथासक्तो विष्णुस्तु-
तिपरायणः ॥ १४ ॥ न किंचिदधिकं जातु मन्यते श्रवणात्परं ॥ इतरक्तनपो निष्ठः कर्मनिष्ठो दुराग्रही ॥ १५ ॥ न व्याख्याति स्वयं वापि न शृणोति च सकथां ॥
वाच्यमानां कथां हित्वा तीर्थस्नानाद्यगच्छति ॥ १६ ॥ तीर्थे विचरन् प्रवृत्तायां कथायां भूमिपालकः ॥ कर्मलोपभयाद्दूरं याति चांचल्यशंकितः ॥ १७ ॥ न-
जंति गृह कृत्यार्थसंगमात्परतोजनाः ॥ न श्रोतारो न वक्ता रस्तस्य पार्श्वे तु कर्मिणः ॥ १८ ॥ दुरात्मनस्तु दुर्बुद्धेः काल एव क्षयं गते ॥ जिह्वां श्रुतिं च न द्वा-
पिन प्राप्नाहि कथाविभो ॥ १९ ॥ अश्रोतृत्वादवकृत्वा दुर्बुद्धित्वा दुराग्रहात् ॥ पश्चात्संचत्वमासाद्य सद्यो धर्मेण वैमुनिः ॥ २० ॥ पिशाचो भूच्छमी वृक्षे छि-
न्नकर्णो ह्येव बलः ॥ निराश्रयो निराहारः शृङ्गकण्ठोष्ठतालुकः ॥ २१ ॥ एवं वैरिद्यमानस्य समादिव्यायुतागताः ॥ नापश्यत्वस्य त्रातारं निराहारोति दुः-
खितः ॥ २२ ॥ स्वकृतं चिंतयानस्य मत्तोन्मत्त इवाश्रमत् ॥ क्षुधया पर्यटन्वापि निवृत्तिनापमूदधीः ॥ २३ ॥ कृशानुसदृशो वायुरंगं स्पृष्ट्वा कृतात्मनः ॥ काला-
ग्रितुल्या आपश्च फलपुष्पादिकं विषं ॥ २४ ॥ न क्वापि स्मरवमापेदे कर्मठो दीनधीरयं ॥ एवं व्यसिते तस्मिन् रणये जनवर्जिते ॥ २५ ॥ कथयारहिते क्षेत्रे स्वा-
श्रये साधुवर्जिते ॥ देवादायास्तस्य निष्ठस्तदापेठिनसीपुरी ॥ २६ ॥ गच्छन्मार्गे ददृशोऽसौ छिन्नकर्णो बहुव्यथं ॥ दृष्ट्वात्मानं द्रावयंतं रुदंतं क्षुधयानुरं ॥
॥ २७ ॥ मा भेषीति समाभाष्य कोसीत्याह मुनीश्वरः ॥ दृशेदृशी च कस्मात्ते न ते दुःखमतः परं ॥ २८ ॥ इत्याश्वस्तो मुनाच्छिन्नकर्णः प्राहाति विह्वलः ॥

तपोनिष्ठोयतिरहं शिष्योदुर्वससः प्रभो ॥ १७ ॥ ब्रह्मेश्वरक्षेत्रवासी कर्मनिष्ठोदुराग्रही ॥ कर्मलोपप्रयान्मोदयान्मयादुर्बुद्धिना मुने ॥ १८ ॥ साधुभिर्विच्यमा-
 नापि नादृता विष्णुसक्तया ॥ न व्याख्याता च श्रोतृभ्यो कथा कर्मनिष्ठं तनी ॥ १९ ॥ तेन कर्मविपाकेन महताहं मृतिगतः ॥ छिन्नकर्पो भवन्नास्मापि शाचो
 दुःखविह्वलः ॥ २० ॥ न पश्यामि च त्रातारं दुःखादस्मात्कथंचन ॥ तव दृष्टिपथं यातो दिष्ट्या हंगत कल्मषः ॥ २१ ॥ अद्य मे देवतास्तुष्टा गुरवः साधवश्च
 ये ॥ हरिश्च मे प्रसन्नो भूद्यतस्ते दर्शनं मम ॥ २२ ॥ पपात पादयोर्भूमौ त्राहि त्राहीति वैरुदन् ॥ ततस्तत्कृपया विष्टः सत्यनिष्ठो महाप्रशाः ॥ २३ ॥ दोष्यमु-
 क्षापयामास शान्तमाभ्यां मुनीश्वरः ॥ ततस्त्वपउपस्पृश्य ददौ पुण्यामनुत्तमं ॥ २४ ॥ वैशारवमासमाहात्म्यश्च वणस्य मुहूर्तजं ॥ तेन पुण्यप्रभावेन सद्यो ध्य-
 स्तारिवलाश्रुभः ॥ २५ ॥ पिशाचदेहान्निर्मुक्तो दिव्यदेहधरो भवत् ॥ दिव्यं विमानमारुह्य तं प्रणम्य महामुनिं ॥ २६ ॥ आसंभ्य च परिक्रम्य ययो विष्णोः परं-
 पदं ॥ सत्यनिष्ठस्ततो धीमान् ययो पैठिनसीं पुरीं ॥ २७ ॥ महात्म्यश्च वणस्यैवं चिंतयान् पुनः पुनः ॥ २८ ॥ श्रुतदेव उवाच ॥ २९ ॥ यत्र विष्णुकथा पुण्याश्रमा
 लोकमलापहा ॥ ३० ॥ तत्र सर्वाणि तीर्थानि क्षेत्राणि विविधानि च ॥ यत्र प्रवहते पुण्याश्रमा विष्णुकथापगा ॥ ३१ ॥ तद्देशे वासिनां सुक्तिः करसंस्थानसंशयः
 ॥ ३२ ॥ ॥ इति श्री स्कंदपुराणे वैशारवमाहात्म्ये नारदांबरीषसंवादे कथाप्रशंसायां पिशाचमुक्तिप्रतिनामि चतुर्दशोऽध्यायः ॥ ३३ ॥ ३४ ॥ ३५ ॥
 ॥ श्रुतदेव उवाच ॥ ३६ ॥ भूयः शृणुष्व भूपाल माहात्म्यं पापनाशनं ॥ वैशारवस्य च मासस्य वल्लभस्य मधुद्विषः ॥ ३७ ॥ पुरा पांचालदेशे तुराजा पुरुषशाम्भ
 पत् ॥ तनयो भूरियशसः पुण्यशीलस्य धीमतः ॥ ३८ ॥ पितर्युपरते भूपराज्यस्थो धर्मलालसः ॥ शौर्यैर्दार्यगुणोपेतो धनुर्विद्याविशारदः ॥ ३९ ॥ शशासपृथि

वैशा०

२५

वीं सर्वस्वधर्मेण महामतिः ॥ पूर्वजन्मजलादानात् दोषेण महतावृतः ॥ १॥ संपद्दनिमवापासौ कालेन कियतानय ॥ हयागजामृतिं याता महद्रोगेण पीडि-
 ताः ॥ २॥ दुर्भिक्षमतुलं चासीन्निर्मानुष्यविधायकं ॥ राज्यं कोशं तदा चासीद्भजभक्तकपित्थवत् ॥ ३॥ बलहीननृपं ज्ञात्वा कोशराष्ट्रविवर्जितं ॥ तं जे-
 षु मेषसमय इति निश्चितमानसाः ॥ ४॥ आजगमुः शतशो भूपरिपवस्तस्य भूपतेः ॥ जिग्युर्गुह्येन तं भूपं पांचालविषयाधिपं ॥ ५॥ पराजितस्ततो राजा-
 विवेश गिरिगह्वरे ॥ शिखिन्याभार्य यासाकंधाभ्यादिगणसंयुता ॥ ६॥ अज्ञातपद्धतिः स्वान्यैर्बहुदुःखसमाकुलः ॥ त्रिपंचाशत्समाश्वेव नीतास्तेन वि-
 लीयता ॥ ७॥ चिंतयामास भूपालः किमेतदिति भूरिशः ॥ कर्मणा जन्मशुद्धो हं मातृपितृहितैरतः ॥ ८॥ गुरुभक्तः सदा क्षिण्यो ब्रह्मण्यो धर्मतत्परः ॥ द-
 यावान्सर्वभूतेषु देवभक्तोजितेन्द्रियः ॥ ९॥ न भ्राता मे न पुत्रो मे न च मे सहृदो हिताः ॥ दयापौरुषविरह्याताः कुलीनस्यापि मे कुतः ॥ १०॥ केन वा कर्मणा-
 चासंदारिद्र्यं भूरिदुःखदं ॥ केन वा पजयो मे द्य केन वा वनवासिता ॥ ११॥ इति चिंता कुलो राजा गुरुं सस्मार खिन्धीः ॥ याजोपयाजको नाम सर्वज्ञो
 मुनिसत्तमो ॥ १२॥ आजगम तु मुनीन्द्रो तौ राजा हूतो महामती ॥ तौ दृष्ट्वा सहसोत्थाय राजा पांचालवल्लभः ॥ १३॥ ननाम शिरसा भक्त्या प्रवासेना-
 तिपीडितः ॥ राजचिह्नविहीनश्च केनाप्यज्ञातपद्धतिः ॥ १४॥ तूष्णीं तस्थौ मुहूर्ते हि पतित्या भुवि पादयोः ॥ दोर्भ्यामुत्थापितस्ताभ्यां परिमृष्टाश्रुलो-
 चनः ॥ १५॥ विधिवत् पूजयामास वन्यैरेवार्हणैः शर्मैः ॥ सूपविष्टो नु तौ विप्रौ पप्रच्छानतकंधरः ॥ १६॥ ब्राह्मणो वदतं दुःखं कारणं च क्षितीशतुः ॥ कर्मणा
 जन्मशुद्धस्य पितृदेवप्रियस्य च ॥ १७॥ पापभीरोः कृपालोश्च गुरुभक्तस्य मे कुतः ॥ दारिद्र्यकोशहानिश्च रिपुभिश्च पराभवः ॥ १८॥ कस्मादरण्य-

मा. अ.

१५

२५

वासश्चकुतएकाकितामम॥ नपुत्रोनचमेभ्रातानहिताःसहृदश्चमे॥ २३॥ दुर्भिक्षंवाकुतश्चासीद्देशेमत्पालितेनघौ॥ एतद्विस्तार्यमेवृतां
 कारणंमुनिपुंगवौ॥ २४॥ इत्यक्तौतौमुनिश्रेष्ठौभूपेनात्यंतदुःखिना॥ प्रत्यूचतुर्महात्मानौकिंचिश्चानपरायणौ॥ २५॥ ॥ यजोपयाजावृ-
 चतुः॥ ॥ शृणुभूपप्रवक्ष्यावस्तदुःखस्यकारणं॥ पुराभूपमहापापीव्याधस्त्वंदशजन्मभू॥ २६॥ निष्ठुरःसर्वलोकानांसदाहिंसापरायणः
 ॥ धर्मलेशाकरःक्वापिनदमोनचवैशमः॥ २७॥ नजिह्वावक्तिनामानिविष्णोर्वापिकथंचन॥ चेतःस्मरतिगोविंदचरणंबुरुहद्वयं॥ २८॥ नप्रणा-
 मःकृतःक्वापिशिरसापरमात्मने॥ नवजन्मानितेभूपगतान्येवंदुरात्मनः॥ २९॥ दशमेजन्मनिप्राप्तेव्याधस्त्वंसह्यभूधरे॥ निष्ठुरःसर्वलोकानां
 नराणांत्वंनरांतकः॥ ३०॥ दयाहीनःशस्त्रजीवीसदाहिंसापरायणः॥ निर्गुणःसकलत्रस्त्वंमार्गपीडाकरःशठः॥ ३१॥ प्रजानांगोडदेश्यानांराक्ष-
 सोमानुषासनः॥ एवंचाब्दान्यतीतानिनेजंहितमजानतः॥ ३२॥ बालापत्यमृगाणांचपक्षिणांचवधात्तव॥ दयाहीनस्यदुर्बुद्धेर्जन्मन्यस्मिन्न-
 पुत्रता॥ ३३॥ विश्वासघातकत्वेनभ्रातरोनैवसोदराः॥ मार्गपीडाकरत्वेनसहृज्जनविषजितः॥ ३४॥ साधूनांचतिरस्काराच्छत्रुभिस्तेपराज-
 यः॥ कदाप्यदत्तदोषेणदारिद्र्यपतितंगृहे॥ ३५॥ सदैवोद्वेगकारित्वात्प्रवासस्तेदुरासदः॥ सर्वेषामप्रियत्वाच्चदुःखमत्यंतदुःसहं॥ ३६॥
 निराहारोयतःपूर्वसदाक्रूरेणकर्मणा॥ तस्माद्राज्यापहारस्तेजन्मन्यस्मिन्महामते॥ ३७॥ अथतेसकुलीनत्वेहेतुंश्चापिब्रवीम्यहं॥ य-
 दभूर्गोडिदशीयोत्थंतिमेव्याधजन्मनि॥ ३८॥ स्वकर्मनिरतेक्रूरविपिनेकंठकाविले॥ तिष्ठत्येवंदयाहीनेसर्वभूतांतकेपथि॥ ३९॥ वैश्या

वैशा.
२६

वाजसमृतुर्देव्या धनाढ्यो धर्मपीडितो ॥ मुनिश्च कर्षणो नाम वेदवेदांगपारगः ॥ ३९ ॥ जटाचीरधरः पुण्यः कमंडलुपरिग्रहः ॥ तान् दृष्ट्वा धनुरादाय मार्गं
रुद्ध्वा व्यवस्थितः ॥ ४० ॥ अनुद्रुत्य शरीरं शय्यो कृत्वा च्छिन्नशरीरको ॥ तयोरेकं च त्वं हत्वा गृहीत्वा स्थित तत्पणं ॥ ४१ ॥ अपरं हंतुमुद्यत्ते सदुद्रावभ-
यात् द्रुतं ॥ पणंगुल्मे विनिक्षिप्य भीतः प्राणपरीक्षकः ॥ ४२ ॥ कर्षणोऽपि मुनिः शीघ्रं व्याधान्मृतिविशंकया ॥ आतपेधावमानः सन् तृषापर्मप्रपीडि-
तः ॥ ४३ ॥ मूर्च्छामापगलत्स्येदः संज्ञामात्रावशेषितः ॥ विहायेनं दुद्रुवे च वै शयोजीवनतत्परः ॥ ४४ ॥ त्वं तावच्चुद्रुतो दृष्ट्वा मूर्च्छितं पतिधूसरं ॥ पणंकु-
त्रविनिक्षिप्तं किञ्च दूरं गतो वणिकः ॥ ४५ ॥ इति पृष्टं द्विजं श्रान्तमुज्जीवयतुमुद्यतः ॥ फूत्कृत्वा कर्षणोऽस्तस्य नागरं स्मृतिकारणं ॥ ४६ ॥ पल्लवस्थो द-
केनेव कर्मिकर्दमसंयुजा ॥ नेत्रे संमृज्य श्रान्तस्य पर्णेऽसंयोज्यतन्मुरवे ॥ ४७ ॥ स संज्ञं च मुनिं कृत्वा त्वमास्थस्य स्थमानसः ॥ माशंकाते सुने कार्यामतः शस्य-
भृतो वने ॥ ४८ ॥ निष्किंचनः स्रवीलोकैकुतस्तेभ्यमुत्बणं ॥ भिन्नपात्रेण चीर्णेन न मे किञ्चिद्दविष्यति ॥ ४९ ॥ एतावद्दमे विद्वन्पाणि कुत्र पलायितः
॥ कुत्र गुल्मे धनं क्षिप्तं तेन शीघ्रं पलायता ॥ ५० ॥ अन्यथा त्वां ह निष्यामि यदि मिथ्या वदिष्यसि ॥ ॥ कर्षण उवाच ॥ ॥ धनं गुल्मे विनिक्षिप्तं मा-
गदस्मात्पलायितः ॥ ५१ ॥ इति शहभयात् सोऽपि एष्टः प्राणपरीक्षया ॥ गच्छ विप्रसरवं मार्गं मत्तोऽभीतिं विहाय च ॥ ५२ ॥ इतोऽपि दूरे सलिलं तडागे व-
र्तते शम्भं ॥ तत्पीत्वा सलिलं पुण्यं गच्छ ग्रामं गतश्चमः ॥ ५३ ॥ अधुने वागमिष्यंति राजकीयाः पथाजनाः ॥ मत्पदान्वेषणे सक्ताः श्रुत्वा राववणिक्पते ॥ ५४ ॥
तृषार्तमनुगंतुं मे न शक्यं त्वां ततो द्विज ॥ विजयानेन पर्णेन धर्मः किञ्चिद्भूमिष्यति ॥ ५५ ॥ तस्मै दत्त्वा पलाशं च त्वमागाहि पिनं पुनः ॥ तेन पुण्यप्रभावेन वै

मा-अ.
१५

२६

शाखेपर्मपधरे ॥ ५६ ॥ सुकार्यार्थिं कृतेनापि मुनेनाणाय पद्धतौ ॥ जन्मासीत्ते महापुण्ये राजवंशीति विस्तृते ॥ ५७ ॥ यदिच्छामि सखं राज्यं धनधा-
 न्यादिसंपदः ॥ स्वर्गापवर्गौ यदि वा सायुज्यं वा हरेः पदं ॥ ५८ ॥ कुरु वैशाख धर्मास्त्वं सर्वसौख्यमवाप्स्यसि ॥ मासोयं माधवो नाम तृतीयाक्षाया-
 कृत्या ॥ ५९ ॥ गांच सकृत्सूनारव्यां देहि विप्राय सीदते ॥ तेन ते कोशपूर्तिः स्याच्छ्रद्ध्यां देहि सखं भवेत् ॥ ६० ॥ कुरु च त्वं प्रदानं च साम्राज्यं ते भवि-
 ष्यति ॥ स्नानं कुरु यथा न्याय्यं तथैवार्चय माधवं ॥ ६१ ॥ देहित्वं प्रतिमां दिव्यां कृत्वा तेन जयो भवेत् ॥ आत्मतुल्यं गुणात्पुत्रान् यदि कामयसे नृप-
 ॥ ६२ ॥ सर्वभूतहितार्थाय प्रपादानं च त्वं कुरु ॥ वैशाखोक्तानि मान् धर्मान् सम्यगाचर भूमिप ॥ ६३ ॥ तेन ते सकललोका वशांति न संशयः ॥ निष्का-
 मकेनचित्तेन यदि धर्मान् करिष्यसि ॥ ६४ ॥ वैशाखे पुण्यमासे स्मिन् प्रीतये मधुघातिनः ॥ प्रत्यक्षो भविता विष्णुस्तव निर्मलचेतसः ॥ ६५ ॥ येन चाचरि-
 ताः पुंसां धर्मास्ते ते शभावहाः ॥ तेषां च द्वादशालोकाः पुराणे कथयौ विदुः ॥ ६६ ॥ एतत्सर्वं तव प्रोक्तं यथा दृष्टं यथा श्रुतं ॥ इति राजानमामंश्च ब्राह्मणो-
 च पुरोधसौ ॥ ६७ ॥ याजापयाजको नाम जग्मनुस्तोयथागतौ ॥ ततो राजा महावीर्यः पुरोधोभ्यां च बोधितः ॥ ६८ ॥ वैशाख धर्मान् सकलांश्च कारयद्वा-
 न्वितः ॥ यथोपदिष्टं तथा मधुसूदनमर्चयत् ॥ ६९ ॥ ततो लब्धं प्रभावः सन् बंधुभिः सकलैर्वृतः ॥ पांचालनगरीं प्राप हतशेषबलान्वितः ॥ ७० ॥ ततस्तु-
 शत्रवो भूपतश्चुल्लङ्घ्य च भूपते ॥ प्रवेशं च पुरस्थाथ पुनराजमु रूढताः ॥ ७१ ॥ तदा पांचालभूपेन नृपाणामभवत्प्रणं ॥ जित्ये सर्वान्महाबाहूने कएव-
 महारथः ॥ ७२ ॥ पलायितेषु भूपेषु नानादेशपथि यपि ॥ राज्ञा कोशं गजानं श्वान् स्वयं जग्राह वीर्यवान् ॥ ७३ ॥ प्रश्वानां निर्वुदं चैव गजानां च त्रिकोटिकं

वैशा.

२७

रथानामर्बुदं चैव दीर्घग्रीवायुतंतथा ॥ ७४ ॥ रासभानां त्रिलक्षाणि प्रापयामास तां पुरीं ॥ वैशारवधर्ममाहात्म्यात् क्षणात् सर्वे च भूभृतः ॥ ७५ ॥ करदा-
 मग्नसंकल्पाः पादाक्रांता च भूविरे ॥ सुभिक्षमतुलं चासीत् पांचालविषयेषु च ॥ ७६ ॥ एकछत्रमभूद्राज्यं प्रसादान्मधुघातिनः ॥ पुत्राः पंचापितस्त्या सन्-
 शौर्योदार्यगुणान्विताः ॥ ७७ ॥ धृष्टकीर्तिर्धृष्टकेतुर्धृष्टकृष्णस्तथा परे ॥ विजयश्चित्रकेतुश्च मयूरध्वजसन्निभाः ॥ ७८ ॥ अनुरक्ताः प्रजाश्वासन्ध-
 र्मेण प्रतिपालिताः ॥ वैशारवस्य प्रतापेन प्रत्ययस्तत्क्षणादभूत् ॥ ७९ ॥ पुनश्चकार तान् धर्मान् पांचालनगरीश्वरः ॥ अकामुकेनचित्तेन ग्रीतये मधुघा-
 तिनः ॥ ८० ॥ धर्मेणानेन संतुष्टो भगवान्मधुसूदनः ॥ अक्षयायां तृतीयायां प्रत्यक्षः समजायत ॥ ८१ ॥ तं दृष्ट्वा विस्मितो भूत्वा परमात्मानमच्युतं ॥ ना-
 रायणं चतुर्बाहुं शंखचक्रगदाधरं ॥ ८२ ॥ पीतांबरधरं देवं च नमाला विश्रुषितं ॥ सलक्ष्मीकं सानुगं च गरुडोपरि संस्थितं ॥ ८३ ॥ निरीक्ष्य दुःसहं ते-
 जः सद्यो मीलितलोचनः ॥ उत्पतन् संपतन् हर्षान्मनोन्मत्त इव त्रिमन् ॥ ८४ ॥ पुलकांकितसर्वांगो गलद्वाष्पाकुलेक्षणः ॥ तुष्टावपरयाभक्त्या प्राञ्जलिः
 प्रणतो भुवि ॥ ८५ ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे वैशारवमाहात्म्ये नारदांबरीपसंवादे पांचालदेशाधिपतेर्जयप्राप्तिर्दरिद्रनाशनं नाम पंचदशोऽध्यायः ॥ १५ ॥
 ॥ श्रुतदेव उवाच ॥ तद्दर्शनाल्हादपरिप्लुताशयः सद्यः समुत्थाय ननामसूध्मा ॥ चिरं निरीक्ष्या कुललोचनैरमुं विश्वात्मदेवं जगताम-
 धीशं ॥ १ ॥ दधारपादाववनिज्यतज्जलं यत्पादजात्रह्यजगत्पुनाति ॥ समर्चयामास महविभूतिभिर्महाहविराभरणानुलेपनैः ॥ २ ॥ त्रिकूपदीपा-
 मृतभक्षणादिभिस्त्यग्गात्रवित्तात्मसमर्पणेन ॥ तुष्टावविष्णुं पुरुषं पुराणं नारायणं निगुणमद्वितीयं ॥ ३ ॥ निरंजनं विश्वसृजामधीशं परात्परं पद्मभ-

मा.अ.

१५

२७

वादिबंदि तं ॥ यन्मायया तत्त्वविदुत्तमाजनाविमोहिता विश्वसृजामधीश्वरं ॥ १४ ॥ मुह्यंति मायाचरिते शुभूटागुणेषु चित्रं भगवद्विचेष्टितं ॥ अनीह एत-
 द्बहुधेक आत्मना सृजत्यवत्यत्तिनसज्जतेऽप्यथ ॥ १५ ॥ समस्तदेवास्तरसौर्यदुःखप्राप्त्यै भवान् पूर्णमनोरथोऽपि ॥ तत्रापि काले स्वजनाभिगुप्त्यै विभर्षि-
 मत्संखलनिग्रहाय ॥ १६ ॥ तमोगुणो राक्षसबंधनाय रजोगुणो निर्गुण विश्वमूर्ते ॥ दिव्या त्वदंघ्रिं प्रणता घनाशनं तीर्थास्पदं हृदि धृतं सविषकयोगैः ॥
 उत्सिक्तभक्त्युपहृताशयजीवभावाः प्रापुर्गतिं तव पदस्मृतिमात्रतोये ॥ भवार्थकालोरगपाशबंधः पुनः पुनर्जन्मजरादिदुर्गवैः ॥ १७ ॥ भ्रमाभियोनिष-
 हमारबुधैश्च वत्सवृद्धवर्षस्तव पादविस्मृतेः ॥ नूनं नदत्तं न च ते कथाश्रुतानसाधवो जातु मयापि सेविताः ॥ १८ ॥ तेनारिभिर्ध्वस्तपराध्वलक्ष्मीर्विनं प्र-
 विष्टः स्वगुरुत्वं हंस्मरन् ॥ स्मृतौ च तौ मां समुपेत्य दुःखात्संबोधयांचक्रतुरार्त्तबंधू ॥ १९ ॥ वैशाखधर्मैः श्रुतिचोदितैः शभैः स्वर्गापवर्गादिपुमर्थहेतुभिः ॥ त-
 द्बोधतो हं कृतवान् समस्तान् शूरावहान्माधवमासधर्मान् ॥ २० ॥ तस्मादभून्मे परमः प्रसादस्तेनारिपलाः संपद ऊर्जिता इमाः ॥ नाग्निर्न सूर्यो न च चंद्रता-
 रकान् भूर्जलं स्वं श्वसनोथ वाङ्मनः ॥ २१ ॥ उपासितास्तेऽपि हरं त्ययंचिराद्विपश्चिंतो मंति सुहृत्तसेवया ॥ यान्मन्यसे त्वं भवितापि भूरिशक्त्यक्तेषां स्वत्य-
 दन्यस्तचित्तान् ॥ २२ ॥ नमः स्वतंत्राय विचित्रकर्मणे नमः परस्मै स दनुग्रहाय ॥ त्वन्मायया मोहितो हं गुणेषु दारार्थरूपेषु भ्रमाभ्यनर्थदृक् ॥
 ॥ २३ ॥ त्वत्पादपद्मं सति मूलनाशनं समस्तपापापहरं सन्निर्मलं ॥ सुखेच्छयानर्थनिदानभूतैः कृतात्मदारैर्ममताभि युक्तः ॥ २४ ॥ नका-
 पिनिद्रांलभते न शर्मन् वृद्धतर्षः पुनरेव तस्मिन् ॥ लब्ध्या दुरापं नरदेवं जन्मलं यत्नतः सवंपुमर्थहेतुः ॥ २५ ॥ पदारविदं न भजामि देवसं-

वैशा.

२८

मूढचेताविषयेपुलालसः॥ करोमिकर्माणिसुनिष्ठितः सन् प्रवृद्धतर्षस्तदयैक्षयाददन्॥ १७॥ पुनश्चभूयामहमद्यभूयामित्येवचिन्ताशतलोल
 मानसः॥ तदैवजीवस्य भवेत्कृपाविभोदुरंतशक्तेस्तवविश्वमूर्तेः॥ १८॥ समागमस्यान्महतांहिपुंसां भवांबुधिर्येनहिगोषदायते॥ सत्संगमा-
 देवयदेवभूयात्तर्हीशदेवेत्ययिजायतेमतिः॥ १९॥ समस्तराज्यापंगमंहिमन्ये ह्यनुयहं तेमयिजातमंजंसा॥ यथार्थतेब्रह्मकराकराद्यैर्निवृत्तत
 र्पैरपिहंसयूथैः॥ २०॥ इतरस्मराम्यच्युतमेवसादरं भवापहं पादसरोरुहं विभो॥ अकिञ्चनप्रार्थ्यममंदभाग्यदंनकामयेन्यत्तवपादपद्मात्॥
 ॥ २१॥ अतो नराज्यंनक्ततादिकोशंदेहेनशश्यत्पततारजोभुवा॥ भजामिनित्यंतदुपासितव्यंपादारविंदं मुनिभिविचिंत्यं॥ २२॥ प्रसीददेवेशजगन्नि
 वासस्मृतिर्यथास्यात्तवपादपद्मे॥ सक्तिः सदागच्छतुदारकोशपुत्रात्मचिह्नेषुगुणेषु मे प्रभो॥ २३॥ भूयान्मनःकृष्णपदारविंदयोर्वचांसितेदिव्यकथा
 नुवर्णने॥ नेत्रेममस्यात्तवविग्रहेक्षणे श्रोत्रेकथायांरसनात्स्वदपिता॥ २४॥ घ्राणंचत्वत्पादसरोजसौरभेस्त्वद्भक्तगंधादिविलेपनेत्वक्॥ स्यातांचहस्तो
 तवमंदिरेविभोसंमार्जनादोममनित्यदैव॥ २५॥ पादौविभोःक्षेत्रकथानुसर्पणेशूर्धाचमेस्यात्तववंदनेनिशं॥ कामश्चमेस्यात्तवसत्कथायांबुद्धिश्चमे
 स्यात्तवचिंतनेनिशं॥ २६॥ दिनानिमेस्युस्तवसत्कथोदयैरुद्गायमानैर्मुनिभिर्गृहागतैः॥ हीनप्रसंगैस्तवमेनभूयात्क्षणानि मेषार्द्धमथापि विष्णो
 ॥ २७॥ नपारमेष्ठ्यंनचसार्धभौमंनचापवर्गंस्पृहयामिविष्णो॥ त्वत्पादसेवांचसदैवकामयेप्रार्थ्यांश्चिदाब्रह्मभवादिभिः स्मरैः॥ २८॥ इतिराज्ञा
 स्तवीविष्णुःप्रसन्नःकमलेक्षणः॥ मेघगंभीरयावाचातसुवाचक्षितीश्वरं॥ २९॥ ॥ श्रीभगवानुवाच॥ ॥ जानेत्यांदासवर्यं मे निष्कामुक-

मा.अ.

१६

२८

मकल्पं ॥ अथापि ते प्रदास्यामि वरं देव तदुर्लभं ॥ ३० ॥ आयुष्यं चायुतं दिव्यं संपदश्च नरेश्वर ॥ भक्तिर्षयि ददाध्यादं ते सायुज्यमेव च ॥ ३१ ॥ त्वया कृ-
 तेन स्तोत्रेण मां स्तुतवन्ति च ये भुवि ॥ तेषां तुष्टः प्रदास्यामि भुक्तिमुक्तिं न संशयः ॥ ३२ ॥ तृतीयैषा क्षयानामभुविरत्याता भविष्यति ॥ यस्यां तव प्रसन्नो हं
 भुक्तिमुक्तिफलप्रदः ॥ ३३ ॥ ये कुर्वन्ति नरासूदाः स्नानदानादिकाः क्रियाः ॥ व्याजेनापि स्वभावाद्वा यांति मत्पदमव्ययं ॥ ३४ ॥ ये चाक्षय तृतीया-
 यां पितृनुद्दिश्यमानवाः ॥ श्राद्धं कुर्वन्ति तेषां वै तदानं त्याय कल्पते ॥ ३५ ॥ न चानयातिथिर्लोकैः समावा नाधिका भुवि ॥ अस्यां कृतं स्वल्पमपि तदस्म-
 यफलं भवेत् ॥ ३६ ॥ योगां दद्यान् पञ्चेष्टब्राह्मणाय कुटुंबिने ॥ सर्वसंपत्तवर्षाख्या भुक्तिमुक्तिः करे स्थिता ॥ ३७ ॥ यो हि दद्यादनुदुहं सर्वपापविनाश-
 नं ॥ कालमृत्कविमुक्तः सन् दीर्घायुष्यमवाप्नुयात् ॥ ३८ ॥ वैशाखमासे यो धर्मान् कुरुते मत्प्रियावहान् ॥ तेषां मृत्कजराजन्म भयं पापं हराम्यहं ॥ ३९ ॥ यथा
 वैशाखधर्मे स्तुष्टुः स्यात्स कलैरपि ॥ मासधर्मे न तुष्टुः स्यात्मासो मे माधवः प्रियः ॥ ४० ॥ सर्वधर्मोऽस्मि तायापि ब्रह्मचर्यविवर्जिताः ॥ वैशाखमास निरता-
 यांति मत्पदमव्ययं ॥ ४१ ॥ यदुरां पंतपो भिश्च सारव्ययोगैर्मरिचैरपि ॥ तद्धाम परमं यांति वैशाखनिरतानराः ॥ ४२ ॥ अपि पापसहस्रं वा मासो यं हरते
 नय ॥ प्रायश्चित्तविहीनं वा मत्पादस्मरणं यथा ॥ ४३ ॥ गुरुपदिष्टः कांतरे वैशाखे निरतो भवान् ॥ मामाराध्य जगन्नाथं तेनासमखिलं नृप ॥ ४४ ॥ धर्मे
 णानेन संप्रीतः प्रत्यक्षो हं भवामि ते ॥ भुत्काभोगान्यथाकामान् देवैरपि सुदुर्लभान् ॥ ४५ ॥ इति तस्मै वरं दत्त्वा देवदेवो जनार्दनः ॥ परयतामेव स
 र्वेषां तत्रैवांतरधीयत ॥ ४६ ॥ ततो भूपाल वयोसौ बभूवा त्वं तविस्मितः ॥ तदृष्टुं तनुभूषणं लब्धं नृप नृप नृप ॥ ४७ ॥ ततः शशास पृथिवीं तच्चित्त-

वैशा.
२९

स्तत्परायणः॥ महद्भिर्बोधितो नित्यं गुरुभिश्च निरंतरं॥ ४८॥ नान्यं प्रियतमं मे ने वा सुदेव मृते नृपः॥ यत्संपर्कस्त्रिया आसन्नं दारमात्यसुताद-
यः॥ ४९॥ सर्वान् धर्मांश्च कारासौ वैशारवो क्तात्पुष्पुनः॥ तेन पुण्यप्रभावेण पुत्रपौत्रादिभिर्वृतः॥ ५०॥ भुत्कामनोरथान् सर्वान् देवानामपि दुर्लभान्
॥ अंते जगाम सायुज्यं विष्णोर्देवस्य चक्रिणः॥ ५१॥ य इदं परमारव्यानं शृण्वन्ति श्रावयन्ति च॥ ते सर्वे पापनिमुक्ता पातिविष्णोः परंपदं॥ ५२॥ ॥ इति-
श्रीस्कंदपुराणे वैशारवमाहात्म्ये नारदांबरीषसंवादे पांचालाधिपतेः सायुज्यप्राप्तिर्नाम षोडशोऽध्यायः॥ १६॥ ॥ श्रुतकीर्तिरुवाच॥ ॥ वैशा-
खधर्मानि रिविलानि हासुत्रफलप्रदान्॥ भूयोपि शृण्वतश्चासीत्तृसिर्नाद्यापि मानद॥ ५३॥ यत्र चाकैतवोधमोयत्र विष्णुकथाः श्रुताः॥ तच्छ्राव्यं शृण्व-
तो नैव तृप्तिः कर्णरसायनं॥ ५४॥ पूर्वजन्मकृतं पुण्यं दिव्यापारमुपागतं॥ आतिथ्यव्यपदेशेन यद्भवान् गृहमागतः॥ ५५॥ वचोमृतं मुखं भोजनैः स्मृतं पर-
माद्भुतं॥ पीत्वा तृप्तः पारमेष्ठ्यं मोक्षं वाचनकामये॥ ५६॥ तस्मात्तानेव धर्मान् भुक्तिमुक्तिप्रदायकान्॥ विष्णुप्रीतिकारान् दिव्यान् भूयो विस्तरतो वद-
॥ ५७॥ इत्थं क्तस्तु पुनराज्ञं श्रुतदेवो महायशाः॥ संहृष्टात्मा श्रुमान् धर्मान् पुनर्व्याहर्तुमारभे॥ ५८॥ ॥ श्रुतदेव उवाच॥ ॥ शृणुराजन् प्रवक्ष्या-
मि कथां पापप्रणाशिनीं॥ वैशारवधर्मविषयां प्रावितां मुनिभिर्मुहुः॥ ५९॥ पंपातीरे द्विजः कश्चिच्छंखेनाममहायशाः॥ गुरोसिंहगते चागान् नदीगो-
दावरीं श्रुत्वा॥ ६०॥ तीर्त्वा भीमरथीं पुण्यां कांतारे कंटकाचले॥ निर्जले निर्जने घोरे वैशारवे तपकर्षितः॥ ६१॥ वृक्षे चोपविशे शासौ मध्याह्ने समवे द्विजः
॥ तदा कश्चिद्दुराचारो व्याधश्चापधरः शठः॥ ६२॥ निर्वृणः सर्वभूतेषु कालांतक इवापरः॥ तं कुंडलधरं विप्रं दीक्षितं भास्करोपमं॥ ६३॥ हत्वा बध्वास-

मा.अ.
१६

२९

जग्राहकुंडलादिकमुग्रधीः ॥ उपानहौच छत्रंचकक्षपालंकमंडलुं ॥ पश्चादिसृज्यतंविप्रंगच्छेत्याहविमूढधीः ॥ १२ ॥ ततःसगच्छन्पथि
शर्कराविलेसूर्याश्रतसेजलवर्जितेखरे ॥ १३ ॥ संतप्तपादस्तृणछादितेस्थलेकचिच्चारोपसन्ध्वरेताः ॥ सर्वैद्रुतंसंपतत्कापितिष्ठन्हाहेतिवादी
जसगामतूर्णं ॥ १४ ॥ दृष्ट्वामुनिंरिवद्यमानं पृथिव्यामध्यंगतेपूष्णिदयांबभूव ॥ व्याधस्यधर्मविमुखस्यचपापबुद्धेस्तस्मैददामीतिचपाद-
रक्षां ॥ १५ ॥ चौयेणैवस्वधर्मेणयद्गृहीतंवनांतरे ॥ तदीयमेवतत्सर्वं व्याधानांधर्मनिर्णयः ॥ १६ ॥ तस्मादुपानहौदास्येमुहुर्दुःखापनुत्तये ॥
तेनश्रेयोभवेद्यच्चतद्भवेत्समपापिनः ॥ १७ ॥ जीर्णेचौपानहौदिव्येवतेतेपादयोर्मम ॥ नवाभ्यामस्तिमेकृत्यंतस्मात्तेवैददाम्यहं ॥ १८ ॥ इ-
तिनिश्चित्यमनसितूपांगत्वादौचते ॥ शर्करातप्तपादायद्विजवयाचिसीदते ॥ १९ ॥ उपानहौगृहीत्वातेनिर्घृतिंचपरांययौ ॥ स्फुरतीभवेतितं
व्याधमाशीर्भिरभिनंदय ॥ २० ॥ नूनंरूपकपुण्योयंवैशारवेदत्तवानमू ॥ व्याधस्यापिचदुर्बुद्धेःप्रायोविष्णुःप्रसीदति ॥ २१ ॥ सर्वस्यास्याचभूयोपिय
त्स्फुरंतदभून्मम ॥ ततोभिश्चुस्यतद्वाक्यंकिमेतदिति विस्मितः ॥ २२ ॥ व्याजहारपुनर्विप्रं ब्रह्मिष्ठं ब्रह्मवादिनं ॥ त्वदीयंतुमयादत्तंकथंपुण्यंभवे-
न्मम ॥ २३ ॥ प्रशंससिचंवैशारवंहरिस्तुष्टोभवेदिति ॥ एतदाचक्ष्वमेब्रह्मन्कोवैशारवस्तुकोहरिः ॥ २४ ॥ कोधर्मःकिंफलंतस्यशश्रूषोर्मेदसा
निधे ॥ इतिव्याधवचःश्रुत्वाशारवस्तुष्टमनाअभूत् ॥ २५ ॥ प्रशंसन्सचंवैशारवंपुनर्विस्मितमानसः ॥ इदानींदत्तवान्पादत्राणेमेतुब्धकःशठः
॥ २६ ॥ यद्दुर्बुद्धेश्चवैवस्यंजातंचित्रमहोवत् ॥ सर्वेषामेवधर्माणांफलंजन्मांतरेषुवै ॥ २७ ॥ वैशारवमासधर्माणांफलंसद्यःक्षणंनृणां ॥ पापा

वेसा.
३७

चारस्य दुर्बुद्धे र्याधस्यापि दुःखम् ॥ ३८ ॥ देवा दुपानहोर्दानात्सत्त्वर्गद्विरभूदहो ॥ अथ विष्णोः प्रियं कर्म यत्तत्संतोषनिर्मलं ॥ ३९ ॥ तदेव धर्ममि-
त्याहुर्मन्वाद्या धर्मवित्तमाः ॥ धर्मा माधवमासीयाः प्रिया विष्णोरतीव ते ॥ ४० ॥ धर्मे माधवमासीये र्यथा तुष्यति केशवः ॥ न तथा सर्वदाने श्वतपो
मिथ्यमहमरवेः ॥ ४१ ॥ नानेन सदृशो धर्मः सर्वधर्मेषु विद्यते ॥ मागयायां तु मागं गोमाप्रयागं तु पुष्करं ॥ ४२ ॥ माकेदारं कुरुक्षेत्रं माप्रभासं स्यमंतकं ॥
मागोदां माचक्र्यां च मासेतुं मामरुद्धं ॥ ४३ ॥ वैशाखधर्मं माहात्म्यं शंसंती च कथापगा ॥ तत्र स्नानस्य वै विष्णुः सद्यो हृद्यवरुध्यते ॥ ४४ ॥ मासे-
माधवसंज्ञे स्मिन्यत्स्वल्पेनैव साध्यते ॥ न तद्बहु व्ययेर्दानेनैर्न धर्मेनापि वैमरवेः ॥ ४५ ॥ मासोयं माधवो नाम व्याधुप्यविषर्धनः ॥ तस्मिन्म-
ह्यं स्वयादत्ते पादुके तापनाशने ॥ ४६ ॥ तेन ते पूर्वकालीनं पुण्यं पाकमुपागतं ॥ तुष्टस्तु भगवान्प्रायः श्रेयो व्याधभाविष्यति ॥ ४७ ॥ अन्यथा
ते कथं भूयाद्वदिरतादृशी शक्रा ॥ मुनावे वं प्रुवाणे च मृत्कना प्रेरितो बली ॥ ४८ ॥ सिंहो व्याघ्रवधा र्थाय प्राद्वक्रो धविह्वलः ॥ मध्ये दृष्ट्वा च मा-
तंगं देवा द्वेवेन कल्पितं ॥ ४९ ॥ तंहं तु मुद्यतो गच्छन् पदाक्रांतं व्यवस्थितं ॥ तयोर्बुद्धमभूद्राजन् सिंहमातंगयोर्वने ॥ ५० ॥ आंतौ युद्धाच्च विरतौ नि-
रीक्षंतौ च तस्थतुः ॥ व्याधमुद्दिश्य यच्चोक्तं मुनिना च महात्मना ॥ ५१ ॥ समस्त पातकध्वंसि देवाच्छुश्रूवतु श्वतौ ॥ तेनैव मासमाहात्म्यं श्रवणेनामला-
शयो ॥ ५२ ॥ शापान्मुक्तौ च तोदेहात् सद्यो मुक्तो दिवंगतो ॥ दिव्यरूपधरो दिव्यो दिव्यगंधानुलैपनो ॥ ५३ ॥ दिव्यं विमानमारूढौ दिव्यनारीनिषेवि-
तौ ॥ सद्यो वनतमूढानौ प्राजलीचोपतस्थतुः ॥ ५४ ॥ मुनींद्रो धर्मवक्ता च व्याधमुद्दिश्य वैपथि ॥ तौ दृष्ट्वा विस्मितः प्राह कौयुवामिति निश्चलः ॥

मा. थ.
१७

३०

॥४५॥ दुर्यो नो तु कुतो जन्म युवयो र्या कथं मृतिः ॥ अहेतुर्विपिने चास्मिन् परस्परवधो द्युतो ॥ ४५ ॥ एतत्सर्वं क्व विस्तार्य सम्यक् वदत मे नघो ॥ इत्युक्तौ
 मुनिना तन्न वचः प्रत्युच्यतुः पुनः ॥ ४६ ॥ मतंगस्य मुनेः पुत्रौ दंतिलः कोहलोपरः ॥ शापदोषेण तौ जातौ नास्मादंतिलः कोहलो ॥ ४६ ॥ रूपयौवनसंप
 न्नौ सर्वविद्याविशारदौ ॥ आवा मुद्दिश्या प्रोवाच पिता धर्मार्थकोविदः ॥ ४७ ॥ मतंगो नाम ब्रह्मर्षिः सर्वधर्मबहुत्तमः ॥ वैशारवे मासितनयौ मधुसूदन-
 चक्षुभे ॥ ४८ ॥ प्रपोकुरुत मार्गे च जनान् बीजयते क्षणं ॥ मार्गे छायां विधत्तां च भूयं न शीतलां बुच ॥ ४९ ॥ कुरुते स्नानमुपसितयै वार्चयते विभुं ॥ क-
 थां च शृणुते नित्यं यथा बंधो निवर्तते ॥ ५० ॥ एवं च बहुभिर्वाक्यैर्बोधिता वपि दुर्मती ॥ क्रुद्धो भवं दंतिलो हं मतो हं कोहलाक्षयः ॥ ५१ ॥ क्रुद्धः शशा-
 पनो सद्यः पिता धर्मेषु लालसः ॥ पुत्रं च धर्मविमुखं भार्या चाप्रियवादिनी ॥ ५२ ॥ अब्रह्मण्यं च राजानं त्यजेत्स द्यौ न चेत्पतेत् ॥ दाक्षिण्यादर्थलोभा
 दासंसर्गं च प्रकुर्वते ॥ ५३ ॥ ते सर्वे नरकं यांति यावदिंद्राश्चतुर्दश ॥ इति ज्ञात्वा शशापा वांसदक्रोधपरिप्लुतो ॥ ५४ ॥ क्रुद्धो हं दंतिलो भूयाः सिंहः क्रोध-
 परिप्लुतः ॥ मत्तस्तु कोहलो भूयांसो मातंगयूथपा ॥ ५५ ॥ कृतानुतापो पश्चात्तु प्रार्थयावो विमोचने ॥ आवाभ्यां प्रार्थितो भूयो विशापंचददौ पिता ॥ ५६
 युवां प्राप्य च दुर्योनिं कियत्कालांतरे पितृ ॥ संगमो भविता तत्र परस्परवधैः पिणोः ॥ ५७ ॥ तस्मिन्नेव हि समये संचादं व्याधशंखयोः ॥ वैशारवधर्मवि-
 षयो देवा द्वां श्रवणस्य च ॥ ५८ ॥ गमिष्यति क्षणादेव तस्मान्मुक्तिर्भविष्यति ॥ शापान्मुक्तौ पूर्वमेव रूपमास्थाय पुत्रकौ ॥ ५९ ॥ मामेव प्राप्य वसतं नान्य
 थामेव चोभवेत् ॥ इति शसौ च गुरुणा दुर्योनिं प्राप्य दुर्मती ॥ ६० ॥ प्राप्य देवात्संगतिं च परस्परवधैः पिणोः ॥ संचादयुवयोर्दिव्यं शूभ्रं तं शूभ्रं वामहो ॥ ६१

वैशा-

२१

तेनसद्योविमुक्तिश्चक्षणादेवावयोरभूत् ॥ इतिसर्वसमाख्यायप्रणम्यचमुनीश्वरं ॥ ६४ ॥ समामंथ्याभ्यनुज्ञातोजग्मतुःपितुरंतिकं ॥ तदेवसंप्र-
 दृश्याहमुनिर्व्याधदयानिधिः ॥ ६५ ॥ पश्यवैशारवमाहात्म्यश्चवणस्यफलंमहत् ॥ सुहृंतश्चवणादेवतयोमुक्तिःकरेस्थिता ॥ ६६ ॥ इतिब्रुवाणंसुनिपुं-
 गवंतंदयानिधिंनिस्पृहमग्न्यबुद्धिं ॥ विशद्वमत्संकृतैकपात्रंसन्यस्तशस्त्रःपुनराहव्याधः ॥ ६७ ॥ ॥ इतिश्रीस्कंदपुराणेवैशारवमाहात्म्येनार-
 दंवरीषसंवादेदंतिलकोहलमुक्तिप्राप्तिर्नामसप्तदशोऽध्यायः ॥ १७ ॥ ॥ ६४ ॥ ॥ व्याधउवाच ॥ भवतानुग्रहीतोस्मिमुनेपापोतिदुष्ट-
 धीः ॥ दयालयोमहांतोहिस्यभावादेवसाधवः ॥ १ ॥ क्वव्याधश्चाकुलीनोहं क्वचवामतिरीदृशी ॥ केवलंभवतामेवमन्येनुग्रहमुत्तमं ॥ २ ॥ अथसाधो-
 चशिष्योस्मिक्वपापात्रोस्मिमानद ॥ अनुग्राह्योस्मिपुत्रोस्मिक्वपांकरुदयानिधे ॥ ३ ॥ यथामेनपुनर्भूयादसन्मतिरनर्थदा ॥ सद्भिस्तुसंगतिःक्वापि-
 नभूयोदुःखमश्नुते ॥ ४ ॥ तस्माद्वोधयमांविप्रसूक्तैस्तैर्वृजिनापहैः ॥ येनचाद्धातरिष्यंतिसंसारार्थिंसुमुक्षवः ॥ ५ ॥ साधूनांसमचित्तानांतथाभूत-
 दयावतां ॥ नचहीनोत्तमःक्वापिनात्मीयोहिपरस्तथा ॥ ६ ॥ एकाग्रेणविचिन्वंतिचित्तशुद्धिंचपृच्छति ॥ सर्वदोषयुतोवापिसर्वधर्मोद्भिस्तोपिवा-
 ॥ ७ ॥ कृतानुतापश्चयदायदापृच्छतिवैगुरुं ॥ तदेवोपदिशंत्यद्धाज्ञानंसंसारमोचकं ॥ ८ ॥ यथागंगामनुष्याणांपापनाशस्यभाविनी ॥ तथामंदस-
 मुद्धारस्वभावाःसाधवःस्मृताः ॥ ९ ॥ माविचारयमांबोद्धुंदयालोभक्तवत्सल ॥ शश्वृषत्त्वान्नतत्वाच्चशुद्धत्वात्तवसंगतेः ॥ १० ॥ इतिव्याधवचः-
 श्रुत्वापुनर्विस्मितमानसः ॥ साधुसाध्वितिसंभाष्यधर्मानेतानुवाचह ॥ ११ ॥ ॥ शंखउवाच ॥ विष्णुप्रीतिकरान्दिव्यान्संसारार्थिवि-

मा.अ.

५८

३१

मोचकान् ॥ कुरुधर्माश्च वैशाखेयदिव्याधशमिच्छसि ॥ १२ ॥ आतपोबाधनेघोरो नच्छायानां बुचात्र च ॥ तस्मात्स्थलांतरं यावो यत्र च्छाया तु वर्तते
 ॥ १३ ॥ तत्र गत्वा जलं पीत्वा स च्छायां च समाश्रितः ॥ तत्र ते वर्णयिष्यामि माहात्म्यं पापनाशनं ॥ १४ ॥ विष्णोर्माधवमासस्य यथा हृष्टं यथा श्रु-
 तं ॥ इत्युक्तो मुनिना तेन व्याधः प्राह कृतांजलिः ॥ १५ ॥ इतो विदूरे सलिलं वर्तते च सरोवरे ॥ कपिस्थास्तत्र वै सन्ति फलभारेण पीडिताः ॥ १६ ॥ ग-
 च्छावस्तत्र संतुष्टिर्भविता नात्र संशयः ॥ व्याधेनैवं समादिष्टस्तेन साकं यवौ मुनिः ॥ १७ ॥ किं दूरं ततो गत्वा ददर्शायै सरोवरं ॥ वक्रकारं दु-
 वाकीर्णं चक्रवाकोपशोभितं ॥ १८ ॥ हंससारसक्रौंचाद्यैः समन्तात्परिशोभितं ॥ कीचबंगकुषाद्यैश्च कूजितं भ्रमरैरपि ॥ १९ ॥ नक्रकच्छपमी-
 नाद्यैरगाह्यं समनोहरं ॥ कुमुदोत्पलकल्हारपुंडरीकादिभिर्महत् ॥ २० ॥ शतपत्रैः कोकनदैः समन्तात्परिशोभितं ॥ पक्षिणां च कलारावैर्मुख-
 रन्ध्रनोत्सवं ॥ २१ ॥ तदेकीचकगुल्मैश्च तथा वृक्षैश्च शोभितं ॥ वटैः करंजैर्नीपैश्च चिंचिणीभिस्तथैव च ॥ २२ ॥ निंबप्लक्षप्रियालैश्च चंपकैर्बकुलैः शु-
 भैः ॥ पुच्छगैस्तुंबरैश्चैव कपिस्थामलकैरपि ॥ २३ ॥ निषेपणैश्च जंबूभिः समन्तात्परिशोभितं ॥ वन्यमातंगसारंगवराहमहिषादिभिः ॥ २४ ॥
 शशैश्च शल्लुकैश्चैव गवयैरुशोभितं ॥ खड्गनाभिर्मृगाद्यैश्च व्याघ्रैः सिंहैर्वृकैरपि ॥ २५ ॥ खरांतकैश्च शरभैश्च मरीभिः समंडितं ॥ शारवाशा-
 खांतरंशीघ्रं पुष्पमानैः पुष्पगमैः ॥ २६ ॥ प्राजरीश्वैश्च भल्लुकैर्भीषणैरुरुभिस्तथा ॥ झिल्लीशब्दैश्च क्रेकारैः कीचकानां वैस्तथा ॥ २७ ॥ घोरवायुवि-
 निर्घातहारुभारैः समन्वितं ॥ एतादृशं सरोदिव्यं व्याधेनैवैव ददति ॥ २८ ॥ ददर्श मुनिः शार्दूलस्तृषया बाधितो भृशं ॥ स्नात्वा मध्याह्नवेलायां सर-

शा.

३२

स्यस्मिन्मनोरमे ॥ ३१ ॥ चालतो पारधायाथ कृत्वा मध्याह्निकीः क्रियाः ॥ देवपूजांततः कृत्वा शुक्लाफलमर्तद्वितः ॥ ३० ॥ व्याधोपनीतं स्रक्चादु
 कपित्थं श्रमहारिच ॥ सुरगोपविष्टः पप्रच्छ व्याधं धर्मरतं पुनः ॥ ३१ ॥ किं वक्तव्यं मया ह्यद्य तवा दो धर्मतत्पर ॥ धर्माश्च बहवः संति नाना मा
 गाः पृथग्विधाः ॥ ३२ ॥ तत्र वैशारदमा सोक्ताः सूक्ष्मा अपि महार्थदाः ॥ सर्वेषामेव जंतूनामिहामुत्रफलप्रदाः ॥ ३३ ॥ यत्प्रपृच्छं मनसिते यथा
 दौ तच्च पृच्छतां ॥ इत्युक्तो मुनिना तेन व्याधः प्राञ्जलिरब्रवीत् ॥ ३४ ॥ ॥ व्याध उवाच ॥ ॥ केन वा कर्मणा चासीत् व्याधजन्मतमो मयं-
 ॥ केन वा चेदृशी बुद्धिः संगतिर्यामहात्मनः ॥ ३५ ॥ एतच्चासौ ममाचक्ष्व यदि सांमन्यसे प्रभो ॥ इत्युक्तः पुनरप्याह शंखो नाम महामुनिः ॥ ३६ ॥
 ॥ मेघगंभीरया वाचा स्म समानमुखोऽबुजः ॥ ॥ शंख उवाच ॥ ॥ शाकले नगरे पूर्वा द्विजस्त्वं वेदपारगः ॥ ३७ ॥ स्तंबो नाम महातेजास्तथा-
 श्रीवत्सगोत्रजः ॥ तवेष्टागणिकाकाचिदासीत्तत्संगदोषतः ॥ ३८ ॥ त्यक्तानित्यक्रियां नित्यं शूद्रवत् गृहमागतः ॥ शून्याचारस्य दुष्टस्य-
 परित्यक्तक्रियस्य च ॥ ३९ ॥ ब्राह्मणी च तदा चासीच्छ्रार्थाकांतिमतीतव ॥ सात्वां पर्यचरत्स भूः सवेश्यं ब्राह्मणाधमं ॥ ४० ॥ उभयोः क्षालयं
 तीचपादां स्त्वत्प्रियकारिणी ॥ उभयोरप्यधः शोते उभयोर्वचने रता ॥ ४१ ॥ वेश्यया वार्यमाणा पिपाति ब्रत्यव्रतस्थिता ॥ एवं शश्रूषयं त्याहि भ-
 र्त्तारं वेश्यया सह ॥ ४२ ॥ जगाम सक्तमहान्कालो दुःखितायामहीतले ॥ अपरस्मिन् दिने भर्त्ता माहिष्यं मूलकान्वितं ॥ ४३ ॥ अभिक्षयच्छूद्रं
 मन्निष्पावांस्तिलमिश्रितान् ॥ तदपथ्यमशित्वा तु वमंश्चैव विरेचयत् ॥ ४४ ॥ अपथ्या ह्यारुणो रोगो व्यजायत भगंदरः ॥ सदह्यमानो रोगेण

पा. अ.

१८

३२

दिवारात्रंतुभूरिशः ॥ ५५ ॥ यावदास्तेग्रहेवित्तं तावद्वेश्याचसंस्थिता ॥ ग्रहीत्वा तस्य सावित्तं पृथ्वान्नोवासमंदिरे ॥ ५६ ॥ अन्यस्य पार्श्वमासाद्य ग-
 ताधोरासुनिष्ठणा ॥ ततः सुदीनवचनो व्याधिबाधासु पीडितः ॥ ५७ ॥ उक्तवान्सरुदन्भार्या रुजाव्याकुलमानसः ॥ परिपालय मां देवि वेश्या स-
 क्तं सुनिष्ठुरं ॥ ५८ ॥ नमयोपकृतं किंचित्त्वयि सन्दरिपापिना ॥ को भार्या प्रणतां पापो नानुमन्ये तगर्हितः ॥ ५९ ॥ स पटो भविता भद्रे दशजन्मसु पं-
 चसु ॥ दिवारात्रमहाभागे निन्दितः साधुभिर्जनैः ॥ ६० ॥ पापयोनिमवास्यामित्वा साध्वीमवमन्य वै ॥ अहं क्रोधेन दग्धोऽस्मितवासुनयजेन वै ॥
 एवं ब्रुवाणं भर्तारं कृतांजलिपुटा ब्रवीत् ॥ न देन्यं भवता कार्यं न ब्रीडा कांतमां प्रति ॥ ६१ ॥ न चापि त्वयि मे क्रोधो येन दग्धेति वक्ष्यति ॥ पुरा कृतानि-
 पापानि दुःखानीह भवन्ति हि ॥ ६२ ॥ तानि याक्षमते साध्वी पुरुषो वास उत्तमः ॥ यन्मया पापया पापं कृतं वै पूर्वजन्मनि ॥ ६३ ॥ तद्दुर्जन्मानमेदुः-
 खेन विषादः कथंचन ॥ इत्येवमुक्त्वा भर्तारं सासुभूस्तं च पालयत् ॥ ६४ ॥ आनीय जनकाद्वित्तं बंधुभ्यो वरवर्णिनी ॥ क्षीरोदवासिनं देवं भर्तारं चैव-
 चिंतयत् ॥ ६५ ॥ शोधयंती दिवारात्रौ पुरीषं मूत्रमेव च ॥ न रवेन कर्षती भर्तुः किमीन्कष्टाच्छनैः शनैः ॥ ६६ ॥ न सा स्वपतिरात्रौ तु न दिवा वरवर्णिनी
 ॥ भर्तुर्दुःखेन संतप्ता दुःखिते दुमवोचत् ॥ ६७ ॥ देवाश्च पातु भर्तारं पितरो ये च विश्रुताः ॥ कुर्वंतुरोगहीनं मे भर्तारं गतकल्मषं ॥ ६८ ॥ चंडिकायै
 प्रदास्यामि रक्तमांससमुद्भवं ॥ सुष्टु न्नं माहिषोपेतं भर्तुरारोग्यहेतवे ॥ ६९ ॥ मोदकान् कारयिष्यामि विघ्ने शायमहात्मने ॥ मंदवारं करिष्यामि-
 चोपवासान् दशैव तु ॥ ७० ॥ नोपभुंजामि मधुरं नोपभुंजामि वैद्युतं ॥ तैलाभ्यंगविहीना हं स्थास्ये नैवात्र संशयः ॥ ७१ ॥ जीवतां रोगहीनोयं भर्तमिशर-

वैशाखः

३३

दां शतं ॥ एवं साव्यहरद्वीवासरेवासरे गते ॥ ६३ ॥ तदा चागान्मुनिः कश्चिन्महात्मा देवलाह्वयः ॥ वैशाखे मासि घर्मार्तः सायान्हे तस्य वैगृहं
 ॥ ६४ ॥ तदा वै भार्यया चोक्तं भिषग्वैगृहमागतः ॥ तेन वैरोगहानिः स्यात्तस्यातिथ्यं करोम्यहं ॥ ६५ ॥ ज्ञात्वा त्वांधर्मविमुरवं भिषग्व्याजेन वंचितः ॥ पादा-
 वने जनं कृत्वा तज्जलं मूर्ध्नि साक्षिपत् ॥ ६६ ॥ पानकं च ददौ तस्मै घर्मार्ताय महात्मने ॥ त्वयानुमोदिता सायं घर्मतापनिवारकं ॥ ६७ ॥ स प्रातरुदि-
 ते सूर्ये मुनिप्रायाद्यथागतः ॥ अथ चाल्येन कालेन सान्निपातो भवत्तव ॥ ६८ ॥ त्रिकूटनीयमानायां भर्तुं गुलिमखंडयत् ॥ उभयोर्दंतयोः श्ले-
 षः सहस्रासमपद्यत् ॥ ६९ ॥ तत्र खंडमंगुले चक्रे स्थितं भर्तुः सुकोमलं ॥ खंडयित्वांगुलिं भर्ता पंचत्वमगमत्तदा ॥ ७० ॥ शय्यायां सुमनो ज्ञायां-
 स्मरं स्नापुंश्च श्लीश्रमां ॥ मृतं विज्ञाय भर्तारं भार्या कांतिमतीतव ॥ ७१ ॥ विक्रीत्वा चापि वलयं गृहीत्वा चेंधनं बहु ॥ चक्रे चित्तिं तेन सार्धं मध्ये कृत्वा
 पतितं तदा ॥ ७२ ॥ अवगुह्य भुजाभ्यां च पादौ चाश्लिष्य पादयोः ॥ मुखे मुखं विक्षिप्य हृदयं हृदये तथा ॥ ७३ ॥ जयने जघनं देवीत्यात्मानं सन्निवेश्य च ॥ दाह-
 यामास कल्याणी भर्तुं देहं रुजाचितं ॥ आत्मना सह कल्याणी ज्वलिते जातवेदसि ॥ ७४ ॥ विमुच्य देहं सहसा जगाम पतिसमागिं गन्धसुरारिलोकं ॥
 पानीयदानेन च माधवे स्निग्धादावने जादपि योगिगम्यां ॥ ७५ ॥ त्वमतकाले गणिका विचिंतया देहं त्यक्त्वा मुक्तसमस्तकिल्बिषः ॥ जन्मव्याधं प्राप्य सै-
 धोररूपं हिंसासक्तः सर्वदोद्वेगकारी ॥ ७६ ॥ दत्ता त्वया पानकं स्यादपि दाने मासे नु ज्ञामाधवे साधिजाने ॥ व्याधाज्जातस्तेन जाता सुबुद्धिर्धर्मान् प्र-
 ष्टुं सर्वसौख्यैकहेतून् ॥ ७७ ॥ धृतं मूर्धा पादशौचावशिष्टं जलं मुनेः सर्वपापपहारि ॥ तेनेयं ते संगतिर्मेव नेस्मिन् न्ययाभूयात्संपदः संततिश्च ॥ ७८ ॥

माअ-

१८

३३

इत्येतत्सर्वमारब्धातं पूर्वजन्मनियत्कृतं ॥ कर्मपुण्यं पापकंच दृष्टं दिव्येन चक्षुषा ॥ ७९ ॥ गोप्यं वाते प्रवक्ष्यामि यद्वा न श्रोतुमिच्छति ॥
 जाता ते चित्तशुद्धिर्वैस्वस्ति भूयान्महामते ॥ ८० ॥ ॥ इति श्री स्कंदपुराणे वैशाखमाहात्म्ये नारदाचार्यसंवादे व्याधौ पारव्याने व्याधस्य पूर्व
 जन्मकथनं नाम अष्टादशोऽध्यायः ॥ १८ ॥ ॥ ७९ ॥ ॥ व्याध उवाच ॥ ॥ विष्णुमुद्दिश्य कर्तव्या धर्माभागवताः शूभाः ॥ तत्रापि मा-
 धवीयाश्च इत्कृत्तं तु त्वया पुरा ॥ १ ॥ स विष्णुः कीदृशो ब्रह्मन् किं वा तस्य हिलक्षणं ॥ किं मानंतस्य सद्भावैः कैर्ज्ञेयो भगवान्निभुः ॥ २ ॥ कीदृ-
 शा वैष्णवा धर्माः केनासौ प्रीयते हरिः ॥ एतदाचक्ष्वमे ब्रह्मन् किं कराय महामते ॥ ३ ॥ इति पृष्ठस्तु व्याधेन पुनः प्राह स वैद्विजः ॥ प्रणम्य जगता-
 मीशं नारायणमनामयं ॥ ४ ॥ ॥ शंख उवाच ॥ ॥ शृणु व्याध प्रवक्ष्यामि विष्णुरूपमकल्मषं ॥ यदचित्यं विरिंचाद्यैर्मुनिभिर्भावितात्मभिः ॥ ५ ॥ पूर्ण-
 शक्तिः पूर्णगुणो निर्दिष्टः सकलेश्वरः ॥ निर्गुणो निष्कलोनंतः सच्चिदानंदविग्रहः ॥ ६ ॥ यदेतदखिलं विश्वं चराचरमनीदृशं ॥ साधीशं साश्रयं यच्च यद्व-
 शेनियतं स्थितं ॥ ७ ॥ अथ ते लक्षणं वच्मि ब्रह्मणः परमात्मनः ॥ उत्पत्तिस्थितिसंहाराद्या वृत्तिर्निश्चयस्तथा ॥ ८ ॥ प्राकाशो बंधमोक्षौ च वृत्तिर्वस्माद्द-
 वंश्यमी ॥ स विष्णुर्ब्रह्मसंज्ञो सौ कवीनां संमतो विभुः ॥ ९ ॥ सा साद्रहमेतितं प्राहुः पश्चाद्ब्रह्मादिकानपि ॥ ब्रह्मशब्दोऽप्यपदं ब्रह्मादिषु विदो विदुः
 ॥ १० ॥ नान्येषां ब्रह्मता क्वापि तच्छ्रुत्वा कोऽशमागिनां ॥ तदेतच्छ्रुत्वा गम्यं हि जन्माद्यस्य महाविभोः ॥ ११ ॥ शास्त्रं च वेदाः स्मृतयः पुराणं चैतदात्मकं
 ॥ इति हासः पंचरात्रं भारतं च महामते ॥ १२ ॥ एतैरेव महाविष्णुर्ज्ञेयो नान्यैः कथंचन ॥ नावेदविदं सुविष्णुं मनुते च नरः कश्चित् ॥ १३ ॥ नैद्विद्यैर्नानु

नैशा.
३४

मा.अ.
१९

मानैश्चनतर्कैः शक्यते विभुं ॥ ज्ञातुं नारायणं देवं वेदवैद्यं सनातनं ॥ १४ ॥ अस्मै वज्रं कर्माणि गुणान्ज्ञात्वा यथा मति ॥ सुच्यंते जीवसंघाश्च स
दातुं दशवर्तिनः ॥ १५ ॥ कस्माद्विष्णोश्च माहात्म्यं यथा साति शयं भवेत् ॥ एकैकस्मिन् स्थिता शक्तिर्देवर्षिपितृमातृके ॥ १६ ॥ प्रत्यक्षेणागमेनापितथै
वानुसयापि च ॥ आदौ नरोत्तमं विद्यात्बलेशाने सखे तथा ॥ १७ ॥ तस्याद्भुतं शतगुणं विद्याज्ञानादिभिर्वृतं ॥ भूषान्मनुष्यगंधर्वान् विद्याच्छतगुणा
धिकान् ॥ १८ ॥ तस्याभिमानिनो देवांस्तभ्यो विद्याच्छताधिकान् ॥ तस्याभिमानिदेवेभ्यः समैव ऋषयो वराः ॥ १९ ॥ सप्तर्षिभ्यो वरोऽयमिरमः
सूयादियस्तथा ॥ सूयद्विरुगुरोः प्राणः प्राणादिंद्रोमहाबलः ॥ २० ॥ इंद्राच्च गिरिजा देवी देव्याः शंभुर्जगद्गुरुः ॥ शंभोर्बुद्धिर्महादेवी बुद्धेः प्रा
णो बलात्मकः ॥ २१ ॥ न प्राणात्परमं किंचित् प्राणे सर्वं प्रतिष्ठितं ॥ प्राणाज्जातमिदं विश्वं प्राणात्मकमिदं जगत् ॥ २२ ॥ प्राणे प्रोतमिदं सर्वं प्राणा
देवहि चेष्टते ॥ सर्वाधारमिमं प्राहुः सूत्रं नीलांबुदप्रभं ॥ २३ ॥ लक्ष्मीकटाक्षमात्रेण प्राणस्यास्य स्थितिर्भवेत् ॥ ॥ व्याध उवाच ॥ ॥ सा लक्ष्मीर्दे
वदेवस्य रूपालेशैकमाजिनी ॥ २४ ॥ न विष्णोः परमं किंचिन्न समो वा कथं च न ॥ कथं जीवेष्वयं प्राणः सूत्रनामाधिको भवत् ॥ २५ ॥ निर्णयो वा कथं
स्य प्राणाधिक्ये कथं विभो ॥ एतदाचक्ष्वमे ब्रह्मन् कथं प्राणाद्विभुः परः ॥ २६ ॥ शंख उवाच ॥ शृणु व्याध प्रवक्ष्यामि यत्पृष्टं निर्णयं त्वया ॥ प्राणाधि
क्यं समुद्दिश्य जीवैश्च सकलैरपि ॥ २७ ॥ पुरा नारायणो देवः पद्मसृष्टौ सनातनः ॥ सृष्ट्वा ब्रह्मादिकान् देवानिदं प्राहुर्जनार्दनः ॥ २८ ॥ सा म्राज्येहं
स्थापयेयं ब्रह्माणं वः पतिं प्रभुं ॥ यो युष्मास्वधिको देवो यो वराज्येकरेश्वराः ॥ २९ ॥ तं स्थापयत शीलान्दयं शो यो दार्यगुणान्वितं ॥ इत्थक्ता विभुना दे

३४

वाःसर्वेशक्रपुरोगमाः ॥ ३० ॥ एवंविधदिरेन्योन्यमहं भूयामहंत्विति ॥ सर्वेविवदमानाश्चसूर्यकेचित्परंविदुः ॥ ३१ ॥ शक्रंकेचित्परंकामंकेचित्चूष्णी-
 तुतस्थिरे ॥ तेनिर्णयमपश्यंतः प्रष्टुंनारायणंययुः ॥ ३२ ॥ नमस्कृत्यपुनःप्राहुःसर्वेप्रांजलयौमराः ॥ विचारितंमहाविष्णोसर्वैरस्माभिरंजसा ॥ ३३ ॥
 अस्माकदेवमधिकंनैवविद्मःकथंचन ॥ त्वमेवनिर्णयंब्रूहिदेवाःसंशयिनोइमे ॥ ३४ ॥ इतिपृष्टोमरैःसर्वैःप्रहसान्निदमब्रवीत् ॥ देहाद्यस्माच्च-
 वैराजाद्यस्मिन्निष्क्रामतिह्ययं ॥ ३५ ॥ पतिष्यतिप्रविष्टेतुयस्मिन्वैत्युत्थितोभवेत् ॥ सदेवोह्यधिकोचूनंनापरस्तकथंचन ॥ ३६ ॥ इत्युक्तास्तेततःस-
 र्वे तथास्त्विति वचोब्रुवन् ॥ निश्चक्रामजयंताहःपापात्पूर्वैस्सरेश्वरः ॥ ३७ ॥ तदापंगुममुंप्राहुर्नदेहःपतितस्तदा ॥ शृण्वन्पिबन्वदन्जिघ्रन्पश्यन्ना-
 स्तेचलन्पि ॥ ३८ ॥ पश्चाद्ब्रूयाद्विनिष्क्रांतोदक्षोनामप्रजापतिः ॥ तदापंडममुंप्राहुर्नदेहःपतितस्तदा ॥ ३९ ॥ शृण्वन्पिबन्वदन्जिघ्रन्पश्यन्ना-
 स्तेचलन्पि ॥ पश्चाद्ब्रूयाद्विनिष्क्रांतइंद्रःसर्वामरेश्वरः ॥ ४० ॥ हस्तहीनममुंप्राहुर्नदेहःपतितस्तदा ॥ शृण्वन्पिबन्वदन् ॥ ४१ ॥ ओचनाभ्यांवि-
 निष्क्रांतःसूर्यस्तेजस्विनांवरः ॥ तदाकाणममुंप्राहुर्नदेहःपतितस्तदा ॥ ४२ ॥ शृण्वन्पिबन्वदन्जिघ्रन्पश्यन्नास्तेचलन्पि ॥ घ्राणात्यश्वाद्विनिष्क्रां-
 तौनासत्योविश्वमेवजौ ॥ अजिघ्राणममुंप्राहुर्नदेहःपतितस्तदा ॥ ४३ ॥ शृण्वन्पिबन्वदन् ॥ ओत्रादिशोविनिष्क्रांतानदेहःपतितस्तदा ॥ तदासुं-
 वधिरंप्राहुर्नमृतेतिकथंचन ॥ ४४ ॥ शृण्वन् ॥ वरुणोरसनायास्तविनिष्क्रांतस्ततःपरं ॥ तदारसज्ञमेवाहुर्नदेहःपतितस्तदा ॥ ४५ ॥ जीव-
 चलन्वदन्नास्तेतथाजानन्श्वसन्पि ॥ ततोवाचोविनिष्क्रांतोवह्निर्वागीश्वरोविभुः ॥ ४६ ॥ तदासूकममुंप्राहुर्नदेहःपतितस्तदा ॥ जीवन्चल-

वैशा.
३५

मा.अ.
१९

३५

नदन्नास्ते ॥ ४७ ॥ पश्चाद्द्रोविनिष्क्रांतो मनसो बोधनात्मकः ॥ तदा जडमसुं प्राहुर्न ॥ ४८ ॥ जीवन्चलन् ॥ पश्चात्प्राणो विनिष्क्रांतो मृतमे-
नंतदा विदुः ॥ पुनरेवं तदा प्राहुर्देवा विस्मितमानसाः ॥ ४९ ॥ देहमुत्थापयेद्यस्तु पुनरेवं व्यवस्थितः ॥ स एव ह्यधिकोऽस्माक्युवराजा भविष्यति
॥ ५० ॥ इत्येवं तु प्रतिश्रुत्य विविश श्वयथाक्रमं ॥ जयंतः प्राविशत्पादौ नोत्तस्थौ तत्कलेवरं ॥ ५१ ॥ गुह्यं च प्राविशद्दक्षो नोत्तस्थौ तत्कलेवरं ॥ इन्द्रो हस्तौ
विवेशाथ नोत्त ॥ ५२ ॥ दिशः श्रोत्रं प्रविशन्नोत्त ॥ चक्षुः सूर्यः प्रविशेन्मूत्रोत्तस्थौ त ॥ ५३ ॥ वरुणः प्राविशज्जिह्वां नोत्तस्थौ ॥ नासां विविशतुर्द-
क्षो नोत्त ॥ ५४ ॥ वह्निश्च प्राविशद्वाचं नोत्तस्थौ तत्कलेवरं ॥ मनश्च प्राविशद्द्रो नोत्तस्थौ ॥ ५५ ॥ पश्चात्प्राणो विवेशासौ तदोत्तस्थौ कलेवरं ॥ त-
दा देवा विनिश्चित्य प्राणं देवाधिकं विभुं ॥ ५६ ॥ बले ज्ञाने च धैर्ये च वैराग्ये प्राणनेपि च ॥ ततो भिषे च यांचक्रुर्यैव राज्ये महाप्रभुं ॥ ५७ ॥ उत्कृष्टस्थितिर्हेतु-
त्वादुक्तमेकं तदा जगुः ॥ तस्मात्प्राणात्मकं विश्वं सर्वं स्थावरजंगमं ॥ ५८ ॥ अंशैः पूर्णैर्बलाद्यैश्च पूर्णो यं जगतां पतिः ॥ न प्राणहीनं जगदस्ति किंचित्प्राणेन ह-
नं न च वै समेधते ॥ ५९ ॥ प्राणेन हीनं स्थितिमन्न किंचित्प्राणेन हीनं न च किंचिदस्ति ॥ तस्मात् प्राणः सर्वजीवाधिको भूद्बलाधिकः सर्वजीवांतरात्मा ॥ ६०
॥ प्राणा लोपित्यधिको वासमो वाशास्ये दृष्टः श्रुतपूर्वो न चास्ते ॥ तत्तत्कार्यानुगः प्राणो ह्येको देवो ह्यनेकधा ॥ ६१ ॥ तस्मात्प्राणं वरं प्राहुः प्राणो पासनतत्पराः
॥ लीलयेव जगत्प्रभुं हंतुं पालयितुं प्रभुः ॥ ६२ ॥ शेषा हि शिवशक्राद्याश्चेतनाश्च जडा अपि ॥ वासुदेवा दृते कोपि नैनं परिभविष्यति ॥ ६३ ॥ सर्वदेवा-
त्मकः प्राणः सर्वदेवमयो विभुः ॥ वासुदेवानुगो नित्यं तथा विष्णुवशस्थितः ॥ ६४ ॥ वासुदेवप्रतीपंतु नश्यतोति न पश्यति ॥ देवाः प्रतीपंकुर्वन्ति रुद्रैर्द्रा-

द्याः सुरेश्वराः ॥ ६५ ॥ प्रतीपं कापिकुरुतेन प्राणः सर्वगोचरः ॥ तस्मात्प्राणो महाविष्णो बलमाहुर्मनीषिणः ॥ ६६ ॥ एवं ज्ञात्वा महाविष्णो महात्म्यं लक्ष-
 णं तथा ॥ पूर्वबंधानुगुलिंगं जीर्णं स्वचमिवोरगः ॥ ६७ ॥ विसृज्य परमं याति नारायणमनामयं ॥ श्रुत्वा शंखोदितं वाक्यं पुनर्वाधिः प्रसन्नधीः ॥ ६८
 प्रश्नयाचनतो भूला पुनः पप्रच्छ तं सुनि ॥ ब्रह्मन्महानुभावस्य प्राणस्यास्य जगद्गुरोः ॥ ६९ ॥ नरव्यातो महिमा लोके कथं सर्वेश्वरस्य वै ॥ देवानां च सु-
 नीनां च भूपानां च महात्मनां ॥ ७० ॥ महिमा श्रूयते लोके पुराणेषु सहस्रशः ॥ एतदाचक्ष्वमे ब्रह्मन् श्रोतुं कौतूहलं हि मे ॥ ७१ ॥ ॥ शंसव उवाच ॥
 पुराणो हरिर्देवो नारायणमनामयं ॥ अश्वमेधैर्यष्टुकामो गंगातीरं ययौ मुदा ॥ ७२ ॥ हलैश्चकार भूशूद्रिं नाना मुनिगणैर्युतः ॥ अंतर्वत्सी कलीनक्त-
 कण्वानामसमाधिगः ॥ ७३ ॥ हलोत्कृष्टो विनिष्क्रांतः क्रोधादिदमुवाच ह ॥ दृष्ट्वा पुरस्थितं प्राणं शशाप ह महाविभुं ॥ ७४ ॥ अद्य प्रजातिनरव्यातिं महि-
 मा भुवनत्रये ॥ तव नामोति देवेश भूलोके तु विशेषतः ॥ ७५ ॥ प्रख्यातास्ते भविष्यंति स्यवतारा जगत्रये ॥ इत्युक्तो मुनिना तेन वायुः क्रोधात्तथा ब्रवीत्
 ॥ ७६ ॥ विना पराधं शसो सितिति स्तुमां निरागमं ॥ तस्मात्कृपामहाबाहो गुरुद्वो ही भवांश्च ॥ ७७ ॥ लोके निर्दिष्टवृत्तिश्च भवेत्साहसदा गतिः ॥ ततः प्र-
 भृतिलोके स्मिन् प्राणस्यास्य महाप्रभो ॥ ७८ ॥ नरव्यातो महिमा लोके भूलोके तु विशेषतः ॥ शापात्कृपवो गुरुं जग्धा सूर्यशिष्यो भवत्तदा ॥ ७९ ॥ इत्येतत्-
 कथितं सर्वयत्सुष्टु त्वया धुना ॥ यच्छ्रोतव्यमितो व्याध पृच्छ मां मा विचारय ॥ ८० ॥ इति श्री स्कंदपुराणे वैशारवमाहात्म्ये नारदं बरीषसंवादे वायु-
 शापकथनं नाम एकविंशोऽध्यायः ॥ १९ ॥ ६५ ॥ ॥ आध उवाच ॥ ॥ किं जीवा विभुना सृष्टाः कोटिशो य सहस्रशः ॥ दृश्यंते भिन्नकर्माणि-

वैशा.

१६

नानामार्गाः सनातनाः ॥ १॥ नैकस्वभावा एते हि कुत एव महामते ॥ सर्वतस्तृच्छते म ह्यं विस्तारात् तत्त्वतो वद ॥ २॥ ॥ शंख उवाच ॥ ॥ त्रिविधा जीवसंघा-
 हिरजः सत्त्वतमोगुणाः ॥ राजसा राजसं कर्मतामसास्तमसंतथा ॥ ३॥ सात्विकाः सात्विकं कर्म कुर्वन्त्येते यथाक्रमं ॥ क्वचिच्च गुणवेषम्यमेतेषां संसृतो
 भवेत् ॥ ४॥ ते नैवोच्चावचं कर्म कुर्वन्तः फलभागिनः ॥ क्वचित्करुणं क्वचिद्दुःखं क्वचिच्छोभयमेव च ॥ ५॥ गुणानामेव वेषम्यात् प्राप्नुवन्ति नरा इमे ॥ प्रकृ-
 तिस्था इमे जीवा बद्धा एते रूपास्त्रिभिः ॥ ६॥ गुणकर्मानुरूपेण कर्मणो व्यत्ययः फलं ॥ गुणानुगुण्यं भूयस्ते प्रकृतिं यात्यमी जनाः ॥ ७॥ प्रकृतिस्थाः प्रा-
 कृतिका गुणकर्माभिसूतिताः ॥ गतिं प्राकृतिकीं याति व्यत्ययः प्रकृतेर्न हि ॥ ८॥ तामसा दुःखबहुलाः सदा तामसवृत्तयः ॥ निर्दयानिष्ठुरालोके
 सदा द्वेषैकजीविनः ॥ ९॥ राक्षसाद्याः पिशाचांतास्तामसीं याति वै गतिं ॥ राजसामिश्रमतयः कर्तारः पुण्यपापयोः ॥ १०॥ पुण्यात्स्वर्गं प्राप्नुवन्ति
 क्वचित्पापाच्च यातनां ॥ अत एते मंदभाग्या आवर्तन्ते पुनः पुनः ॥ ११॥ धर्मशीला दद्यावन्तः श्रद्धावन्तो न स्यूयकाः ॥ सात्विकाः सात्विकीं वृत्तिमनुतिष्ठन्त आ-
 सते ॥ १२॥ ते चोर्ध्वं याति विमला गुणा पाये महोजसः ॥ अतो विभिन्नकर्माणा पृथग्भावाः पृथग्विधाः ॥ १३॥ गुणकर्मानुरूपेण तेषां विष्णुर्महाप्रभुः ॥
 कर्माणि कारयत्यद्वा स्वस्वरूपा स ये विभुः ॥ १४॥ विष्णोर्वेषम्यनेर्घृण्ये पूर्णकामस्य वै न हि ॥ सृष्टिं स्थितिं हृतिं चैव समामेव करोत्ययं ॥ १५॥ स्व
 गुणा देवते सर्वे कर्मणः फलभागिनः ॥ आरामोऽयथा सर्वान् समं वर्षयति द्रुमान् ॥ १६॥ एककुल्याजलात्पङ्कजं द्रुमाश्च प्रकृतिंगताः ॥ नारासोऽस-
 रिर्वेषम्यनेर्घृण्यं वा कथंचन ॥ १७॥ ॥ व्याध उवाच ॥ ॥ जनानां पूर्णभोगानां कदा सुक्तिर्भवेन्मुने ॥ सृष्टिकालेऽथवा त्वांतकाले वा स्थापन-

मा. अ.

१९

३६

स्यच ॥ १८ ॥ क्वचिच्चसृष्टिकालस्यसंहारस्यापि वैस्थितेः ॥ एतद्विस्तार्यमेव ब्रह्मन् भगवच्छेष्टितं वद ॥ १९ ॥ ॥ शंख उवाच ॥ ॥ चतुर्धुगसहस्राणि
 ब्रह्मणो दिनमुच्यते ॥ रात्रिश्च तावती तस्य ह्यहोरात्रं दिनं भवेत् ॥ २० ॥ दशपंचदिनान्याहुः पक्षं मासो द्वायात्मकः ॥ मासद्वयं ऋतुं प्राहुरयनं च ऋ-
 तुत्रयं ॥ २१ ॥ अयने देवत्तरः स्यात्तादृक् शतसमा यदि ॥ गच्छन्ति ब्रह्मणो ह्यस्य ब्रह्मकल्पं तदा विदुः ॥ २२ ॥ तावान् हि प्रलयः काल इति वेदविदां मतं ॥
 प्रलयास्त्रिविधः प्रोक्तो मानवो मानवेत्यये ॥ २३ ॥ दैनंदिनो द्वितीयो हि ब्रह्मणो दिवसात्यये ॥ ब्रह्मणो थलये पश्चात् ब्रह्मं च प्रलयं विदुः ॥ २४ ॥ ब्रह्मण-
 स्तुमुहूर्ते तु मनोक्तप्रलयं विदुः ॥ प्रलयेषु व्यतीतेषु चतुर्दशसु वै क्रमात् ॥ २५ ॥ दैनंदिनलये प्राहुः प्रलयानोरिति पुनः ॥ त्रयाणामेव लोकानां ल-
 यो मन्वन्तरे भवेत् ॥ २६ ॥ चेतनानां तदानां लोकानां क्षयो भवेत् ॥ उदकैरेव पूतिश्च यथा पूर्वं तथा पुनः ॥ २७ ॥ मन्वंतरो ते भूयात्तु चेतनानां पुनर्भवः ॥
 दैनंदिनलये व्याध सर्वस्यापि क्षयो भवेत् ॥ २८ ॥ सत्यलोकं विना सर्वलोकानं श्यंति साधिपाः ॥ स चेतनाः साधिभूताः प्रसृते चतुरानने ॥ २९ ॥ तत्त्वाभिमानि-
 नो देवाः केचिच्चा मुनयस्तथा ॥ शिष्यंति सप्ताः सर्वे पिसत्यलोकव्यवस्थिताः ॥ ३० ॥ तिष्ठन्ति सप्तिमापन्ना यावत्कल्पमतीन्द्रियाः ॥ पुनर्निशात्यये ब्रह्माय-
 था पूर्वमकल्पयत् ॥ ३१ ॥ ऋषीन् देवान् पितृन् लोकान् धर्मान् च वर्णान् पृथक् पृथक् ॥ पुनर्दशावतारा हि विष्णोर्देवस्य च क्रिणः ॥ ३२ ॥ नियमेन भवंत्येते त-
 थान्येपि च भूरिशः ॥ देवता ऋषयश्चैव आकल्पं च गिरां पतेः ॥ ३३ ॥ पुनरेवाभिवर्त्तते ब्रह्मणा सहस्रमुक्तिगाः ॥ भूपाश्च साधवो ये च सिद्धिं प्राप्ताः परंगताः
 ॥ ३४ ॥ तेनैव चाभिवर्त्तते सत्यलोकव्यवस्थिताः ॥ तद्वाशिगाः पुनर्याति तन्नाम्ना श्रुति संस्थिताः ॥ ३५ ॥ तत्तत्गोत्रेषु जायंते तत्तत्कर्मरताः सदा ॥

वैशा-
१७

दैत्यानामपि सर्वेषां यदा कलियुगात्ययः ॥ ३६ ॥ कलिना सह गच्छंति स्वांगतिं निरयालयाः ॥ तेषां च राशिसंस्था ये तन्नामानो परेऽपि च ॥ ३७ ॥ जायंते क-
र्मणास्तेन तत्तत्कर्मविधायकाः ॥ सृष्टिकालं प्रवक्ष्यामि सुक्तिकालं तथैव च ॥ ३८ ॥ ब्रह्मादीनां च देवानां समाहितमना भव ॥ निमेषो देवदेवस्य ब्रह्म क-
ल्पसमो मतः ॥ ३९ ॥ तस्यावसाने चोन्मेषो देवदेवशिरसामणैः ॥ निमेषांते भवेद्विच्छास्त्रं पुंलाकांश्च कुक्षिगान् ॥ ४० ॥ सोऽपश्यत्सोदरे सर्वान् जीवसंघानने-
कशः ॥ सृज्यान्मुक्तान्मुक्तांश्चलिंगभंगमुपागतान् ॥ ४१ ॥ कृताः सृतिस्थाः सर्वेऽपि तमोगा अपि सर्वशः ॥ पूर्वकल्पे लिंगभंगमापन्ना विधिपूर्वकाः ॥
॥ ४२ ॥ मानवांता जीवकोशा जीवन्मुक्ताश्च मुक्तिगाः ॥ पूर्वकल्पे विमुक्ताश्च ब्रह्माद्या मानवांतकाः ॥ ४३ ॥ ध्यानसंस्था हितिष्ठंति विष्णु कुक्षिगता अपि-
॥ उन्मेषप्रथमे भागे चतुर्व्यूहात्मको विभुः ॥ ४४ ॥ भूत्वा तु पूर्वपाद्भ्यां द्वा सु देवाश्च व्यूहगात् ॥ दत्त्वा तु ब्रह्मणो मुक्तिः सा युज्याख्यां महाविभुः ॥ ४५ ॥
दत्त्वा तदनुसायुज्यं तत्त्वज्ञानमहात्मनां ॥ सारूप्यं चैव केषां चित्सामीप्यं च तथा विभुः ॥ ४६ ॥ सालोक्यं च तथान्येषां दत्त्वा देवो जनार्दनः ॥ अनिरु-
द्धवशे सर्वान् स्थितां लोकानलोकयत् ॥ ४७ ॥ प्रहसन्स्य वशे दत्त्वा सृष्टिं कर्तुं मनोदधे ॥ मायां जयां कृतिं शान्तिमुपये मे स्वयं हरिः ॥ ४८ ॥ चतुर्व्यूहैः पूर्णगुणै-
र्वासु देवादि कैः क्रमात् ॥ ताभिर्युक्तो महाविष्णुश्चतुर्व्यूहात्मको विभुः ॥ ४९ ॥ भिन्नकर्माशयं लोकं पूर्णकामो व्यजीजनत् ॥ उन्मेषांते पुनर्विष्णुर्यो-
गमायां समाश्रितः ॥ ५० ॥ संकषणा द्यूहगाश्च हरत्येतच्चराचरं ॥ तदेतत्सर्वमाख्यातं कार्यं चित्यं महात्मनः ॥ ५१ ॥ यदचित्यं दुर्विभाव्यं ब्रह्माद्यैर-
पियोगिभिः ॥ ५२ ॥ व्याध उवाच ॥ ॥ केवाभागवता धर्माः कैर्विष्णुश्च प्रसीदति ॥ ५३ ॥ तानहं श्रोतुमिच्छामि सांप्रतं वदतान्मुने ॥ शंख उ-

सा-३७

२०

३७

येनचित्तविशुद्धिः स्याद्यः सतामुपकारकः ॥ ५३ ॥ तं विद्वि सात्त्विकं धर्मं यश्च केनाप्यनिर्दिष्टः ॥ श्रुतिस्मृत्युदितो यस्तु यदि निष्कामको भवेत् ॥
 ५४ ॥ यस्तु लोकाविरुद्धोऽपि तं धर्मं सात्त्विकं विदुः ॥ चतुर्विधाहिते धर्मावर्णाश्रमविभागतः ॥ ५५ ॥ नित्यनैमित्तिकाः काम्या इति ते च त्रिधामताः ॥
 ते सर्वे स्वस्वधर्माश्च यदा विष्णोः समर्पिताः ॥ ५६ ॥ तदा वै सात्त्विका ज्ञेया धर्मा भागवताः शुभाः ॥ देवतां तरदैवत्याः सकामाराजसामताः ॥
 ५७ ॥ यक्षरक्षपिशाचादिदैवत्या लोकनिष्ठराः ॥ हिंसात्मकानिर्दिताश्च धर्मास्ते तामसाः स्मृताः ॥ ५८ ॥ सत्त्वस्थाः सात्त्विकान्धर्मान् वि-
 ष्णुप्रीतिकरान् शुभान् ॥ कुर्वन्त्यनीहयानित्यं ते वै भागवताः स्मृताः ॥ ५९ ॥ येषां चित्तं सदा विष्णोर्जिह्वायां नाम वै विभोः ॥ पादौ च हृदये ये-
 षां ते वै ॥ ६० ॥ सदाचाररता ये च सर्वेषां उपकारकाः ॥ सदैव ममताहीनास्ते वै ॥ ६१ ॥ येषां च शास्त्रेषु विश्वासो गुरोसाधुषु कर्मसु ॥ ये विष्णु-
 भक्ताः सततं ते वै ॥ ६२ ॥ येषां हि संमता धर्माः शाश्वता विष्णुवल्लभाः ॥ श्रुतिस्मृत्युदिता ये च ते धर्माः शाश्वता मताः ॥ ६३ ॥ अटनं सर्वदेशेषु
 क्षणं सर्वकर्मणां ॥ श्रवणं सर्वधर्माणां विषया सक्तचेतसां ॥ ६४ ॥ अकिंचित्करमेतेषां षण्डस्येव वरस्त्रियः ॥ साधूनां दर्शने नैव मनो द्रवति वै सतां
 ॥ ६५ ॥ चंद्रस्य कौमुदीसंगाच्चंद्रकांतशिला यथा ॥ क्वचित्सच्छास्त्रश्रवणाद्विषयेभ्योज्ज्वलं मनः ॥ ६६ ॥ तिष्ठत्येव सतां पुंसां तेजो रूपो ह्यक-
 ल्मषः ॥ पद्मबंधोऽत्र भासंगात्सूर्यकांतशिला यथा ॥ ६७ ॥ निष्कामैर्हि जनैर्यस्तु श्रद्धया समुपाश्रितः ॥ यो विष्णुवल्लभो नित्यं धर्मो भागवतो
 मतः ॥ ६८ ॥ ते दृष्टा बहवो धर्मा इहामुत्र फलप्रदाः ॥ विष्णुप्रीतिकराः सूक्ष्माः सर्वदुःखविमोचकाः ॥ ६९ ॥ दध्मः सारमिवोत्थत्यधर्मवैशाखसंभ

वैशा०
३८

वं ॥ रमायै भगवानाह ह्रीराधो हितकाम्यया ॥ ७१ ॥ मार्गच्छाया विनिर्माणं प्रपादानं च वै तथा ॥ व्यजनैर्वर्जिनं चैव प्रश्रयाणां समर्पणम् ॥ ७२ ॥ लुक्-
स्योपानहोर्दानं कर्पूरगंधयोः ॥ वापीकूपतडागानां निर्माणं विभवे सति ॥ ७३ ॥ सायान्हे पानकस्यापि दानं तु कुसुमस्य च ॥ तंबूलदानं पाप-
घ्नं गोरसानां विशेषतः ॥ ७४ ॥ लवणाश्विततक्रस्य दानं श्रान्ताय वै पथि ॥ अभ्यंगकरणं चैव द्विजपादावने जन ॥ ७५ ॥ कटकंबलपर्यंकदानं
गोदानमेव च ॥ मधुयुक्तं तिलानां च दानं पापविनाशनम् ॥ ७६ ॥ सायान्हे चैकदं डानां दानं सुर्वारुकस्य च ॥ रसायनप्रदानं च पितृनिर्वापनं
तथा ॥ ७७ ॥ एते धर्माः शिष्योक्ता मासेस्मिन्माधवप्रिये ॥ प्रातः सूर्योदये स्नात्वा शृण्वन् द्विजकुले रितम् ॥ ७८ ॥ नित्यं कर्माणि कृत्वेव मधुसूद-
नमर्चयेत् ॥ कथां माधवमासीयां शृणुयाच्च समाहितः ॥ ७९ ॥ तैलाभ्यंगं वर्जयेच्च कांस्यपात्रे तु भोजनम् ॥ निषिद्धं भक्षणं चैव वृथा लापं तु व-
र्जयेत् ॥ ८० ॥ अलांबुं गुंजरं चैव लश्कनं तिलपिष्टकं ॥ आरनालं भिस्सटं च घृतकोशातकीं तथा ॥ ८१ ॥ उपोदकीं कलिंगं च शिशुशाकं च वर्जयेत्
निष्पावानि कुलित्थानि मसूराणि च वर्जयेत् ॥ ८२ ॥ चूतकानि कलिंगानि कोद्रवाणि च वर्जयेत् ॥ तंदुलीयकशाकं च कौसंभं मूलकं तथा ॥ ८३
ओदुंबरं बिल्वफलं तथा श्लेष्मातकीफलं ॥ सर्वथा वर्जयेद् द्विद्वान् मासेस्मिन्माधवप्रिये ॥ ८४ ॥ एतेष्वन्यतमं भुत्वा स चांडालो भवेद्भुवं ॥ तिर्यग्यो-
निशतं याति नात्र कार्या विचारणा ॥ ८५ ॥ एवं मासव्रतं कुर्यात् प्रीतये मधुघातिनः ॥ एवं व्रते समासे तु प्रतिमांकारयेद् द्विभोः ॥ ८६ ॥ मधुसूदनदे-
वत्यां सवस्त्रां च सदक्षिणां ॥ स्वर्चितां विभवेः सर्वैर्ब्राह्मणाय निवेदयेत् ॥ ८७ ॥ वैशारवासितद्वादश्यां दद्याद्ध्यन्मंजसा ॥ सोदकुंभं सतांबूलस-

मा-अ०
३०

३८

फलं च सदक्षिणं ॥ ८७ ॥ ददामि धर्मराजाय ते न प्रीणानु वै च मः ॥ अपसव्यात्समुच्चार्य नाम गोत्रे पितुस्तत् ॥ ८८ ॥ दद्याद्दध्यन्मसश्च यं पितृणां तृ-
 तिहेतवे ॥ गुरुभ्यश्च तथा दद्यात्पश्चाद्दद्याच्च विष्णवे ॥ ८९ ॥ शीतलोदकदध्यन्नं कांस्यपात्रस्थमुत्तमम् ॥ सदक्षिणं सतांबूलं सप्तक्षयं च फलान्वि-
 तं ॥ ९० ॥ ददामि विष्णवे तु भ्यं विष्णुलोकजिगीषया ॥ इति दत्त्वा यथाशक्त्या गां च दद्यात्कुटुंबिने ॥ ९१ ॥ एवं मासव्रतं कुर्यात्स दंभं तु विवर्जितः
 ॥ सप्तर्वैः पातकेर्हर्निः कुलमुत्प्लव्य वै शतं ॥ ९२ ॥ पश्यतामेव भूतानां भित्त्वा वै सूर्यमंडलं ॥ याति विष्णोः परं धाम योगिनामपि दुर्लभं ॥ ९३ ॥ व्या-
 रव्यात्येवं द्विजकुलवसे माधवीयांश्च धर्मांश्चिन्वादिष्टानतिमहिमतान् व्याधपृष्टान् समस्तान् ॥ वटः सद्यः पश्यतामेव भूमौ पाताहो पंच-
 शारवी दुमेयं ॥ ९४ ॥ वृक्षात्तस्मात्कोदरे संस्थितो हि व्यालः कश्चिद्दीर्घदेही करालः ॥ हित्वा देहं पापयोनिं च सद्यः स वै तस्थौ प्रांजलिर्नम्रमूर्धा ॥ ९५ ॥
 ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे वैशारवमाहात्म्ये नारदां चरीपसंवादे भागवतधर्मकथनं नाम विंशोऽध्यायः ॥ २० ॥ ॥ ॥ ॥ शुतदेव उवाच
 ततस्तु विस्मितो भूत्वा शंखो व्याधसमन्वितः ॥ को भवानिति तं ग्राह्यं दशैषा च कुतस्तव ॥ १ ॥ केन वा कर्मणा सोम्य मतिस्तव श्लाघावहा ॥ अकस्मा-
 त्ते कथमुत्तिरेतदा च ह्यविस्तरात् ॥ २ ॥ शंखेनैवं तदा पृष्टो दंडवत्पतितो भुवि ॥ प्रश्नयावनतो भूत्वा प्रांजलिर्वाक्यमब्रवीत् ॥ ३ ॥ अहं पुरा-
 द्विजः कश्चित्प्रयागे बहुभाषणः ॥ रूपयौवनसंपन्नो विद्यामदसुगर्वितः ॥ ४ ॥ धनाढ्यो बहुपुत्राढ्यः सदा हंकारदूषितः ॥ कुसीदस्य सुनेः पु-
 त्रो नात्मारोचन इत्यहं ॥ ५ ॥ आसनं शयनं निद्रा व्यववायोक्षपरिक्रियाः ॥ लोकवातकुसीदं वा व्यापारास्ते ममाभवन् ॥ ६ ॥ तंतुमात्राणि क-

वैशा०

३९

माणिलोकनिंदाविशंकितः ॥ सदंभश्च सदा कुर्वेन्नश्च ह्यमेकदाचन ॥ ७॥ दुर्बुद्धेर्ममदुष्टस्य कियत्कालो गतो मम ॥ तदा वैशारवमासेस्मिन् ज
 यंतो नाम वैद्विजः ॥ ८ ॥ श्रावयामास तन्मासधर्मान् भागवतप्रियान् ॥ तत्क्षेत्रवासिनां पुण्यकर्मणा च द्विजन्मनां ॥ ९ ॥ नारीनराः क्षत्रियाश्च
 वैश्याः शूद्राः सहस्रशः ॥ प्रातःस्नात्वा समभ्यर्च्य मधुसूदनमव्ययं ॥ १० ॥ कथां शृण्वन्ति सततं जयंते न समीरितां ॥ शतविभूत्वा मौनधरा वासु
 देवकथारताः ॥ ११ ॥ वैशारवधर्मनिरता दंभालस्य विवर्जिताः ॥ तां सभां च प्रविष्टो हं कौतुकाच्च दिदृक्षुः ॥ १२ ॥ सौष्ठीषेण मया सूधर्निम-
 स्कारोऽपि नो मुने ॥ तां बूलं च मुखे कृत्वा कंचु कंच मया धृतं ॥ १३ ॥ कथाविशेषमकरं लोकवार्ताभिरंजसा ॥ सर्वेषां चित्तचांचल्यमभूद्वैलो-
 कवार्तया ॥ १४ ॥ क्वचिद्वासः प्रसार्थाहं क्वचिन्निदं क्वचिच्छ्रुत् ॥ एवं कालो मयानीतः कथायावत्समाप्यते ॥ १५ ॥ पश्वात्तेनैव दोषेण सद्यो-
 ल्यायुर्विनिष्टधीः ॥ सन्निपातेन पंचत्वे प्राप्तो हं च परे दिने ॥ १६ ॥ तत्तसीसजलैः पूर्णं निरयं च हलाहलं ॥ प्राप्य भुत्काया तनां च मन्यंतानि चतुर्दश ॥
 ॥ १७ ॥ युक्तेष्वथ चलक्षेषु तथा चतुरशीतिभिः ॥ क्रमाद्यो निषुजातो हं मिदानीं चावैसंद्रुमे ॥ १८ ॥ दशयोजनविस्तीर्णं शतयोजनसुलभं ॥
 व्यालोहं ताससः क्रूरः सप्तयोजनकोदरे ॥ १९ ॥ भूत्वा वसामिविप्रर्षे कर्मणा बाधितः पुरा ॥ अधुतं च समायातानि राहारस्य कोदरे ॥ २० ॥ देवा-
 न्तवसु रवां भोजसमीरीत कथां श्रुतं ॥ श्रुत्वा च चक्षुःशूलकैः सद्यो धस्ता शक्रो मुने ॥ २१ ॥ व्यालयोनिं विस्मृज्या हं दिव्यरूपधरः पुमान् ॥ प्रांज-
 लिः प्रणतो भूत्वा पादौ तेशरणागतः ॥ २२ ॥ कस्मिन् जन्मनि त्वं बंधुर्न जाने सुनिश्चितम् ॥ नमो पकृतं क्वापि सानुबन्धः कुतः सता ॥ २३ ॥ सा

मा. अ.

२१

३९

धूनां समचित्तानां सदाभूतदयावता ॥ परोपकारप्रकृतिर्न चैवामन्ययामतिः ॥ २४ ॥ ममाद्यानुग्रहाणस्वयथाधर्मे मतिर्भवत् ॥ न भूयाद्विस्मृतिः
 पापिविष्णोर्देवस्य चक्रिणः ॥ २५ ॥ महतांसाधुवृत्तानां संगतिश्च सदा भवेत् ॥ दारिद्र्यमेकमेव स्थान्मदांधपरमांजनं ॥ २६ ॥ इतित बहुधास्तत्त्वाप्र-
 णम्य च पुनः पुनः ॥ प्रांजलिः प्रणतस्तस्यौतूष्णीमेव तदग्रतः ॥ २७ ॥ शंखो दोभ्योऽसि सुस्थाप्य पूर्णप्रेमपरिप्लुतः ॥ पस्पर्शपाणिना चांगं शंतये न-
 गताध्यसः ॥ २८ ॥ चक्रे सोऽनुग्रहं तस्मिन् दिव्यरूपधरे द्विजे ॥ ग्राह तं कृपया विष्टो भविष्यतां तमं जसो ॥ २९ ॥ द्विजते मासमाहात्म्यं च वणाच्च हरेरपि
 ॥ माहात्म्यं च वणात्सद्यो विध्यस्तारिवलबंधनः ॥ ३० ॥ अतिहाय कलंकं च क्रमाद्गत्वा पुनर्भुवि ॥ दशांशो विषये पुण्ये भविता त्वं द्विजोत्तमः ॥ ३१ ॥ वे-
 दशर्मेति विख्यातः सर्ववेदविशारदः ॥ तत्र ते भविता जातिस्मृतिरात्यंतकीशभा ॥ ३२ ॥ तथा स्मृतानुबंधस्त्वं त्यक्त सर्वपणः शुभः ॥ करोषि सकलां
 नृधर्मान् वैशारवाक्षान् हरिप्रियान् ॥ ३३ ॥ निर्द्वंद्वो निस्पृहो संगो गुरुभक्तोजितेन्द्रियः ॥ सदा विष्णुकथालापो भविता तत्र जन्मनि ॥ ३४ ॥ ततः सि-
 द्विसमाप्याथ विध्यस्तारिवलबंधनः ॥ ग्रामोति परमं धाम यागैरपि दुरासदं ॥ ३५ ॥ मा भैषीः पुत्रभद्रं ते भविता मत्प्रसादतः ॥ हास्याद्भयात्तथा
 क्रोधाद्देषात्क्रामादथापि वा ॥ ३६ ॥ स्नेहाद्वासकृदुच्चार्य विष्णोर्नामाधहारि च ॥ पापिष्ठा अपि गच्छन्ति विष्णोर्धाम निरामयं ॥ ३७ ॥ किमु तत्र ह-
 यायुक्ता जितक्रोधा जितेन्द्रियाः ॥ दयावतः कथां श्रुत्वा गच्छन्तीति द्विजोत्तम ॥ ३८ ॥ केचित्केवलया मत्स्या कथालापेकतत्पराः ॥ सर्वधर्माद्वि-
 तावपि यांति विष्णोः परं पदं ॥ ३९ ॥ देवादिनां च मत्स्या वा केचित् द्विष्णुमुपासते ॥ तेषांति परं धाम पूतने वास्तुहाविणी ॥ ४० ॥ महद्भिः संगतो नित्यं क-

वैशा०

४०

ग्विसर्गस्तदाश्रयः॥ मुमुक्षुणांच कर्तव्यसंविधिं भक्तिं चोदितः॥ ४१॥ सवाग्विसर्गे जनताय विष्णवे यस्मिन् प्रतिश्लोकं म बद्धवत्यपि॥ नामान्यनंत-
 स्य यशो किं तानि श्रुत्वा वेति गायंति गृणंति साधवः॥ ४२॥ यः कष्टं सेवां न च कदांश्च ते विभुर्न वासनं भूरिन रूपयो वने॥ स्मृतः सकृद्वच्छति धामभास्वरं
 कं वा दयालुं शरणं व्रजेत॥ ४३॥ तमेव शरणं चाहि नारायणमनामयं॥ भक्तवत्सलमव्यक्तं चेतोगम्यं दयानिधिं॥ ४४॥ कुरु सर्वानि मानवधर्मान्
 वैशारथ्योक्तान् महामते॥ तेन तु श्रेयसं जगन्नाथः शर्मते च विधास्यति॥ ४५॥ इत्युक्त्वा विरामाथ व्याधं दृष्ट्वा कविस्मितः॥ सदिव्यः पुरुषः प्राह पुनस्तं मु-
 निपुंगवं॥ ४६॥ ॥ दिव्यपुरुष उवाच ॥ ॥ धन्यांस्थं नु गृहीतोऽस्मि त्वया शरणं दयालुना॥ दिव्यागतमेदुर्यो नियामि चैव परांगतिं॥ ४७॥
 इति तं च परिक्रम्य त्वनुज्ञातो दिवं ययौ॥ ततः सायमभूद्राजन् शरवो व्याधेन तोषितः॥ ४८॥ संध्यां सायंतनीं कृत्वा रात्रिं शेषं निनाय च॥ नानारव्या-
 नैश्च भूपानां देवानां च महात्मनां॥ ४९॥ लीलाभिरवताराणां दृष्ट्वा गोष्ठिभिरिव च॥ ब्राह्मे मुहूर्ते चास्थाय पादौ प्रक्षाल्य वाग्यतः॥ ५०॥ ध्याय च तारकं ब्र-
 ह्म कलाशौचादिसत्क्रियां॥ वैशारवे मे पुरे स्मृत्वा प्राकृच भगो दयात्॥ ५१॥ दृत्वा संध्यादिकं कर्म तथा संतर्प्य चारिविलान्॥ व्याधमाहूय हृष्टात्मा
 मूर्ध्नि प्रोक्ष्य निरीक्ष्य च॥ ५२॥ रामेति ह्यक्षरं नाम ददौ वेदाधिकं श्रुतं॥ विष्णोरेकैकनामापि सर्ववेदाधिकं मतं॥ ५३॥ तेभ्यश्चानंतनामभ्योधिकं ना-
 म्नां सहस्रकं॥ तादृज्जामसहस्रेण रामनामसमं मतं॥ ५४॥ तस्माद्रामेति तं ज्ञाम जप व्याध निरंतरं॥ धर्माने तान् कुरु व्याधया वदामरणांतिकं॥
 ॥ ५५॥ ततस्ते भविता जन्मवल्मीकस्य ऋषेः कुले॥ वाल्मीकिरिति नाम्ना च भूमौ रव्यातिमवाप्स्यसि॥ ५६॥ इति व्याधं समादिश्य प्रतस्थे दक्षिणां

मा-अ-

२१

४०

दिशं ॥ व्याधोपितं परिक्रम्य प्रणम्य च पुनः पुनः ॥ ५७ ॥ किंचिद्दूरानुगोभूत्वा सरुदन्विरहातुरः ॥ यावद्दृष्टिपथं तावत्पश्यंस्तस्य गतिं पुनः ॥ ५८ ॥
 पुनर्निवृत्ते कृच्छ्रात्तमेव हृदि चिंतयन् ॥ वनं निर्माय तन्मागे प्रपां कृत्वा सन्निर्मलां ॥ ५९ ॥ अतियोग्यानि मान् धर्मान् वैशारवोक्तंश्चकार ह ॥ वन्यैः
 कपिस्थपनसैर्जंबूचूतादिभिः फलैः ॥ ६० ॥ मार्गिणानां श्रमात्तानां माहारं परिकल्पयन् ॥ उपानद्भिश्चंदनैश्च कृत्रैश्च व्यजनैरपि ॥ ६१ ॥ बालुकास्तरणो
 पे तच्छायाभिश्च कृत्स्नचित् ॥ अपाजहार पांथानां श्रमं स्वेदोद्भवं तथा ॥ ६२ ॥ प्रातः स्नात्वा दिवारात्रं जपन्नामेति वैमनुं ॥ व्याधजन्मनिनाया
 सौवल्मीकस्य सक्तो भवत् ॥ ६३ ॥ कृष्णुर्नाम मुनिः कश्चित्स्मिन्नेव सरोवरे ॥ तपो वैदुस्तरं ते पे बाह्य व्यापारवर्जितः ॥ ६४ ॥ वल्मीकमभवद्देहे तस्य का
 लेन भूयसा ॥ वल्मीक इति तं प्राहुरतो वै मुनिपुंगवं ॥ ६५ ॥ पश्चात्तपो विरामांते कृष्णोऽस्मृतिपथंगते ॥ स्थियो विस्तरतो राजन् स्वलितं चेंद्रियं मुनेः ॥
 ॥ ६६ ॥ जग्राह शैलुषीका चित्तस्याजज्ञे वने चरः ॥ बाल्मीकिरिति विख्यातो भुवनेषु महायशाः ॥ ६७ ॥ यो वै राम कथां दिव्यां स्वैः प्रबध्मैर्मनोहरैः ॥ लो
 के प्रख्यापयामास कर्मबंधनि कृतनीं ॥ ६८ ॥ ॥ श्रुतदेव उवाच ॥ पश्य वैशारव माहात्म्यं भूपालाद्यापि भूतिदं ॥ व्याधोऽप्युपानहौ दत्त्वा
 क्रविलं पापदुर्लभं ॥ ६९ ॥ यद्दं परमारव्यानं पापघ्नं रोमहर्षणं ॥ शृणुयाच्छ्रावयेद्वापि न भूयस्तनपो भवेत् ॥ ७० ॥ ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे वैशा
 रवसंवादे व्याधोपारव्याने बाल्मीके जन्मकथनं नाम एकविंशोऽध्यायः ॥ ३१ ॥ ॥ ६९ ॥ ॥ मैथिले उवाच ॥ ॥
 ॥ कः पुण्यामासे वैशारवसंज्ञके ॥ कानिदानानि शस्तानि तासु तासु विशेषतः ॥ १ ॥ कैः प्रख्याताश्च वै लोके एतदाचक्ष्विस्तरात् ॥

वैशा.

४९

॥ श्रुतदेवउवाच ॥ ॥ त्रिंशच्चतिथयः पुण्या वैशारवे मेषगोचरौ ॥ २॥ एकादश्यां कृतं पुण्यं कोटि कोटि गुणं भवेत् ॥ सर्वदानेषु यत्पुण्यं सर्वतीर्थेषु यत्फलं
 ॥ ३॥ समवाप्नोति वैशारवे एकादश्यां जलापुतः ॥ स्नानं दानं तपो होमो देवतार्चनसत्क्रियाः ॥ ४॥ कथायाः श्रवणं चैव सद्यो मुक्तिविधायकं ॥ रोगाद्यपि
 ह तोयस्तदरिद्रेणापि पीडितः ॥ ५॥ श्रुत्वा कथामिमां पुण्यां कृतकृत्यो भवेन्नरः ॥ अस्नात्वा चाप्यदत्त्वा च येन नीता इमाः श्रमाः ॥ ६॥ सगोमयश्च कृतमश्व
 पितृमश्व आत्महास्मृतः ॥ जलाशयाश्च स्वाधीनाः स्वाधीनं च कलेवरं ॥ ७॥ माधवो मनसा सेव्यः कालश्च सगुणोत्तमा ॥ साधवश्च दयावंतः कोनसेवे-
 तमाधवं ॥ ८॥ दरिद्रैश्च धनार्थैश्च पंगुभिश्चांधैस्तथा ॥ षण्डैश्च विधवाभिश्च नारीभिश्च नरैस्तथा ॥ ९॥ कुमारयुवदृष्टैश्च रोगातैरपि भूमिप ॥ अतीव
 सुखसाध्यो हि धर्मो वैशारवगोचरः ॥ १०॥ मासमेनमनुप्राप्य धर्मांकुरमिमं श्रुतं ॥ कोनयत्नं च कुरुते कस्मात्को न्वपरः श्रुतः ॥ ११॥ योती च सु-
 लभान् धर्मान् करोति नराधमः ॥ तस्यैव सुलभालोका नरकानां त्रयं शयः ॥ १२॥ अथातः संप्रवक्ष्यामि तस्मिन्मासे च कोत्तमा ॥ तांतिथिं सर्वपापघ्नीं-
 दधः सारमिषोद्धृतं ॥ १३॥ चैत्रे मासि महापुण्ये मेषसंस्थे दिवा करे ॥ पापघ्नीं पितृदेवत्यागया कोटि फलप्रदा ॥ १४॥ अत्रैव श्रूयते पुण्या पितृगाथा
 पुरातनी ॥ नरके पितृनुद्दिश्य सावर्णो शासति क्षितिं ॥ १५॥ त्रिंशत्कलियुगस्यां ते सर्वधर्मविवर्जिते ॥ आनर्ते तु द्विजः कश्चिद् धर्मवर्ण इति श्रुतः ॥ १६॥
 दृष्ट्वा कलियुगे राज्ञं नृजनान्यापरतान्मुनिः ॥ तस्यैव प्रथमं पादे वर्णधर्मविवर्जिते ॥ १७॥ सकदाचित्सत्रयागं मुनीनां तु महात्मनां ॥ अगमत्सु क-
 रे सत्रं कुर्वतां मोनधारिणां ॥ १८॥ तत्र चासन् पुण्यकथा कृषीणां शास्त्रगोचराः ॥ तत्र केचित्कलियुगं प्रशशंसुर्धृत्तव्रताः ॥ १९॥ कृते यद्दत्तरा-

मा. अ.

२२

४९

साध्यं पुण्यं माधवतोषणं ॥ त्रेतायां मासतः साध्यं ह्यपरे पक्षतो नृप ॥ २० ॥ तस्माद्दशगुणं पुण्यं कलौ विष्णुस्मृते भवेत् ॥ अत्यल्पमपि वै पुण्यं कलौ
 कोटिगुणं भवेत् ॥ २१ ॥ दया पुण्यविहीने तु दानधर्मविवर्जिते ॥ दयादानं न कुरुते सकृदुच्चार्य वै हरिं ॥ २२ ॥ स एव चोर्ध्वगो नूनं दुर्मिहो चान्नदस्त-
 था ॥ एतत्प्रसंगावसरे नारदो भ्येत्येवमुनिः ॥ २३ ॥ करेणैकेन शिश्नं च जिह्वां चैकेन वै हसन् ॥ प्रगृह्णान्मत्तवत्तत्र ननर्तसुनिसत्तमः ॥ २४ ॥ सभ्यास्त-
 दा तस्मिन्पुत्रुः किमेतदिति नारद ॥ प्रत्यवाच स तान् सर्वान् नृत्यं नृत्यन् हसन्सुधीः ॥ २५ ॥ संतोषाद्यदिह प्रोक्तं नृत्यद्विर्भावितात्मभिः ॥ सिद्धावयं न
 संदेहः पुण्योयं कलिरागतः ॥ २६ ॥ तत्सत्यं न च संदेहो बहुसत्येन साध्यते ॥ स्मरणात्तोषमायाति केशवः क्लेशनाशनः ॥ २७ ॥ तथापि वः प्रवक्ष्यामि
 दुर्घटं च दुर्घटं ध्रुवं ॥ शिश्नस्य निग्रहः पुत्राजिह्वाया अपि नित्यशः ॥ २८ ॥ द्रव्यं यद्विभवेद्यस्य स एव स्याज्जनार्दनः ॥ भवद्विर्भावस्था तव्यं तस्मा-
 न्कलियुगागमे ॥ २९ ॥ पारवंदं भारतं हित्वा संचरध्वं यथासुरवं ॥ यत्र कुत्रापि देशेषु मनोयत्र प्रसीदति ॥ ३० ॥ इति तद्वचनं श्रुत्वा मुनयः शंसितव्र-
 ताः ॥ सत्रं समाप्य सहसा यद्युक्ते च यथासुरवं ॥ ३१ ॥ धर्मवर्णोऽपि तच्छ्रुत्वा त्यक्तुं भूमिं मनोदधे ॥ सत्रतं चोर्ध्वं तेजस्कं धत्वा दंडकमंडलू ॥ ३२
 जटावल्लधारी च भूत्वा चैव ययौ पुनः ॥ कलौ युगे त्वना चारान्द्रष्टुं विस्मितमानसः ॥ ३३ ॥ तत्रापश्यज्जनान् घोरान् पापाचाररतान् रवलात् ॥ पारवं-
 दिनो द्विजाः सर्वे शूद्राश्च जिनस्तथा ॥ ३४ ॥ भर्तारं द्वेष्टि भार्या च शिष्यो द्वेष्टि गुरुं तथा ॥ भृत्यश्च स्वामिहंता च पुत्रः पितृवधेरतः ॥ ३५ ॥ शूद्रप्राया-
 द्विजाः सर्वे ब्रह्मशास्त्रधेनवः ॥ गाथाप्रायास्तथा वेदाः क्रियासाम्याः शूभाः क्रियाः ॥ ३६ ॥ मृतमेतपि शाखाद्याः फलदास्तत्र देवताः ॥ ता एव यद्व्याच-

पेशा-
४२

तिजनाः पापराताः शवाः ॥ ३७ ॥ सर्वे व्यवायनिरतास्तदर्थे त्यक्तजीविताः ॥ कूटसाक्षिप्रवक्तारः सदा केतवमानसाः ॥ ३८ ॥ मनस्येकं वचस्येकं कर्म
पथेकं सदा कलौ ॥ सर्वे प्राप्ते तु कीविद्यासा पूज्या नृपमंदिरे ॥ ३९ ॥ गीताद्याश्च कलाविद्या नृपाणां च प्रियावहाः ॥ हीनाश्च पूज्यतां यांति नोत्तमाश्च क-
लौ युगे ॥ ४० ॥ श्रोत्रियाश्च द्विजाः सर्वे दरिद्रस्थुः कलौ युगे ॥ विष्णुभक्तिर्नराणां तु प्रायशो नैव वर्तते ॥ ४१ ॥ प्रायः पारवंदभूयिष्ठं पुण्यक्षेत्रं भविष्य-
ति ॥ शूद्राधर्मप्रवक्तारो जटिलास्तापसाः कलौ ॥ ४२ ॥ सर्वे चात्माद्युषोमर्त्या दयाहीनाः शठजनाः ॥ सर्वे धर्मप्रवक्तारः सर्वे च ग्रहणोत्सवाः ॥ ४३ ॥
स्वार्चनं चापि हीच्छंति वृथानिंदापराधनाः ॥ असूयानिरताः सर्वे परे प्रभोगृहं गते ॥ ४४ ॥ भ्राता च भगिनी गता पिता पुत्री च वै कलौ ॥ सर्वे पिशू-
द्रीनिरताः सर्वे वारांगनारताः ॥ ४५ ॥ साधून् नैवावजानंति बहुपापांश्च मन्यते ॥ व्यक्तिं कुर्वंति साधूनां दोषमैकं दुराग्रहाः ॥ ४६ ॥ पापानां दोष-
जातानि गुणत्वेन वदंति हि ॥ दोषमेव प्रगृह्णंति कलौ तु विगुणाजनाः ॥ ४७ ॥ जलूकस्तनसंयुक्तो रक्तं पिबति नोपयः ॥ ओषधयः सत्वहीना-
हि क्रतूनां व्यत्ययास्तथा ॥ ४८ ॥ दुर्भिक्षं सर्वराष्ट्रेषु कन्याकालेन सूर्यते ॥ नदनर्तकविद्यासु प्रीतिमंतो नराः कलौ ॥ ४९ ॥ वेदवेदांतविद्यासु-
निरता ये गुणाधिरा ॥ भृत्यान्पश्यंति तान् मूढास्ते भ्रष्टाश्चाखिलशिशवः ॥ ५० ॥ त्यक्तभ्रातृक्रियाः सर्वे त्यक्तवेदोदितक्रियाः ॥ जिह्वायां विष्णुनामानि
न वर्तन्ते कदाचन ॥ ५१ ॥ शृंगाररसनिर्वाणास्तद्गीतान्येव ते जगुः ॥ न विष्णुसेवानचशास्त्रवार्तानयागदीक्षानविचारलेशः ॥ ५२ ॥ न ती-
र्थयात्रानचदानधर्माः कलौ जनेष्वापि बभूवुर्वचित्रं ॥ तान् दृष्ट्वा धर्मवर्णोऽपि सुभीतो त्यंतविस्मितः ॥ ५३ ॥ वंशं पापात्सयं यांतं दृष्ट्वा द्वीपांत-

मा.अ.
२२

४२

रय्यो ॥ सचरन् सर्वदीपेषु लोकेष्वेव तु सर्वशः ॥ ५४ ॥ पितृलोकं ययौ धीमान् कदाचित्कोतुकात्स्वितः ॥ तत्रापश्यन् महाघोरान् आस्यमाणांश्च
 कर्मभिः ॥ ५५ ॥ धावतोरुदमानांश्च पततः पतितानपि ॥ तत्रापश्यन् धातून् पतितान् स्वान् पितृनधः ॥ ५६ ॥ दूर्वाग्रलंबिनो दीनान् दूर्वाच्छेदे हि शंकि-
 तान् ॥ तदा खुरवा दयत्यद्धा दूर्वासूलं तदाश्चयं ॥ ५७ ॥ तेन भागत्रयं चात्तमे कोप्ता गोवशोपितः ॥ तं दृष्ट्वा ते क्षीयमाणं सूलं दुःस्वेन कर्षिताः ॥ ५८ ॥
 अधो दृष्ट्वा च धातून् तदपातादिभीषणं ॥ दुरुत्तारं महाघोरं कर्मणा संसृजुः खिताः ॥ ५९ ॥ अग्रे चापि दुरुत्तारमवलंबविचर्जितं ॥ तान् दृष्ट्वा विस्मि-
 तो भूत्वा दयालुर्वाक्यमब्रवीत् ॥ ६० ॥ कैयं पतिता ह्यस्मिन् केन दुरुत्तरकर्मणा ॥ कस्य गोत्रे समुत्पन्नाः कथं वा सुक्तिरूजिताः ॥ ६१ ॥ एतद्युयं वद-
 ध्वं मे शर्मवोथ भविष्यति ॥ इत्येवं मुदितास्तेन पितरो थसृजुः खिताः ॥ ६२ ॥ तसूतुः करुणां वाचं धर्मश्चुतिपुरःसराः ॥ ॥ पितरसृजुः ॥ ॥ वयं
 श्रीवत्सगोत्रीया भुविसंतानवर्जिताः ॥ ६३ ॥ पिंडश्चाह विहोनाश्च तेन पत्न्या महं वयं ॥ निःसंतानोपिनो वंशोजातः पापैः कलौ युगे ॥ ६४ ॥ नास्माकं पिं-
 डदश्चास्ति वंशोपापक्षयंगते ॥ तेनांधकूपे पतनं निस्तंतूनां दुःशतमनां ॥ ६५ ॥ एको हि वर्तते वंशो धर्मवर्णो मिहायशाः ॥ स विरक्तश्चरन्नेको न गार्हस्थ-
 सुपेयिवान् ॥ ६६ ॥ तंतुना तेन बभ्रा मोदूर्वा नालावलंबिताः ॥ निस्तंतुत्वाच्च तन्मूलमारुखुः खदादतिप्रत्यहं ॥ ६७ ॥ एकस्यैवावशिष्टत्वात् किंचिन्मू-
 लावशोपितः ॥ आखु नारवाद्यमानश्च वर्तते सौम्यपश्यतां ॥ ६८ ॥ तस्य चायुः क्षये तात शेषमारुहं रिष्यति ॥ पश्चात्कूपे पतिष्यामो दुरुत्तारं धतामसं
 ॥ ६९ ॥ तस्मात्त्वं च भुवंगत्वा धर्मवर्णं प्रबोधय ॥ अस्मद्वाक्येर्दया पात्रे गार्हस्थे विमुखं मुनिं ॥ ७० ॥ पितरस्ते भृशार्ता हि नरके पतिता मया ॥ अंधकू

वैशा-
४३

पेदुरुत्तारे दृष्ट्वा दूर्वावलंविताः ॥ ७१ ॥ सादूर्वाचंशरूपाहि नन्मूलं सततं सुने ॥ कालारव्यो मूपकस्तस्य मूलं रयादतिप्रत्यहं ॥ ७२ ॥ वंशनाशोलु क्रमतो
एकस्त्वं त्वं वशोपितः ॥ तेन मूलेस्य दूर्वाया नष्टं भागत्रयं सुने ॥ ७३ ॥ एको भागो वशिष्ठोत्रयतस्त्वं वतते शुवि ॥ किंचित्स्यादतिवैत्त्याखुस्तव चा-
युः क्षयक्रमात् ॥ ७४ ॥ परे ते त्वयि चास्माकं तवापि पतनं भवेत् ॥ कूप एवांधतामिस्त्रे संताने पितृयंगते ॥ ७५ ॥ तस्माद्गार्हस्थ्यमासाद्य कुरु संतति व-
र्द्धनं ॥ तेनार्त्ताकं तवापि स्याद्भूतिरूध्वानि संशयः ॥ ७६ ॥ यष्ट्या बहवः पुत्रायद्ये कोपि गथां व्रजेत् ॥ यजेत वाश्वमेधं च नीलं वा वषसु त्वृजेत् ॥ ७७
यद्ये कोपि च वैशाखे माघे वा कार्तिके पि वा ॥ अस्मानुद्दिश्य वैस्नानं आर्द्धं दानं करिष्यति ॥ ७८ ॥ तेन चोर्ध्वगतिर्भूधान्नरकादुद्धतिश्च नः ॥ एको वा वि-
ष्णुः प्रकृतस्यादेको वा हरिर्वासरी ॥ ७९ ॥ एको वा भृगुर्वा द्विष्णोः कथां पापविनाशनीं ॥ तस्यातीतं कुलशतं भावी चापि कुलं शतं ॥ ८० ॥ अपि पापवृत्तं कापि-
नरकं नैव पश्यति ॥ किमन्यैर्बहुभिः पुत्रैर्दयाधर्मविवर्जितैः ॥ ८१ ॥ ये जानातार्चयंत्यद्धा विष्णुं नारायणं कुले ॥ नापुत्रस्य हिलोकोऽस्ति सर्वमेतज्ज-
नाविदुः ॥ ८२ ॥ तत्रापि च दयायुक्तं तत्संतानं च दुर्लभं ॥ इति तं बोधयित्वा तु वाक्यैरेतैश्च सूचते ॥ ८३ ॥ विरक्तस्योर्ध्वरेतस्य गार्हस्थे त्वं मतिं कुरु
॥ पितृणां वचनं श्रुत्वा धर्मवर्णोति विस्मितः ॥ ८४ ॥ प्रणम्य प्राञ्जलिः शङ्करुदन्वैजातवेपथुः ॥ नास्माहं धर्मवर्णश्च युष्मदंशयो दुराग्रही ॥ ८५ ॥ स त्रेषु त्वत्तु
वचनं नारदस्य महात्मनः ॥ जिह्वादाढ्यं गुह्यदाढ्यं न कस्यापि कलौ युगे ॥ ८६ ॥ दृष्ट्वा शुचिचपापिष्ठांस्तान् जनान् पितृशंकितः ॥ भीमो दुर्जनसंगस्तत्वर-
त्तद्दीपांतरे वसन् ॥ ८७ ॥ पादास्त्रयोगतास्यस्य कलेः पादं मे पि च ॥ गतास्माद्धर्मयो भागा इदानीं जनका इमे ॥ ८८ ॥ नाहं वै चि भवदुःखं वृथा जन्म-

मा.अ.
२२

४३

गतंसम॥ यस्मिन्कुले त्वहं जाते कृपां पित्रोर्न वै हतं ॥ ८९ ॥ किं तेन जातमात्रेण भूभारेणान्नशत्रुणा ॥ योजातो नार्चयेद्विष्णुं पितृन् देवानृषींस्तथा
 ॥ ९० ॥ युष्मदाज्ञां करिष्यामिममाज्ञापयतक्षितौ ॥ यथानकलिबाधा स्यात्तत्र संसारतोपि वा ॥ ९१ ॥ कर्तव्यान्यपि कृत्यानि मया पुत्रेण भूतले ॥ इ-
 त्कृत्वा स्तेनवर्णेन धर्मवर्णेन धीमता ॥ ९२ ॥ किं विदारवस्तमनस इमं सूचुर्मही पते ॥ पुत्रपश्यदशमेतोपितृणां ते महात्मनां ॥ ९३ ॥ संतत्यभावा-
 त्यततां दूर्वा मात्रावलंबितां ॥ त्वंगाहस्थसुपालभ्य संतत्यास्मान् समुद्धर ॥ ९४ ॥ ये च विष्णुकथारक्ता ये स्मरंत्यनिशं हरिं ॥ ये सदाचारनिरतान-
 तान्वै बाधते कलिः ॥ ९५ ॥ शालियामशिला यस्य गृहेति प्रतिमानद ॥ अथवा भारतंगेहेन तंवै बाधते कलिः ॥ ९६ ॥ यश्च वैशारव्यनिरतो माघस्मान-
 परश्च यः ॥ कार्तिकेदीपदाता योनितं वा बाधते कलिः ॥ ९७ ॥ प्रत्यहं शृणुयाद्यस्तु कथां विष्णोर्महात्मनः ॥ पापघ्नी मोक्षदां दिव्यां न तंवै बाधते क-
 लिः ॥ ९८ ॥ यद्गृहे वैश्वदेवश्च यद्गृहे तुलसीरुद्रा ॥ यदंगणेशु भागेश्वरं तंवै बाधते कलिः ॥ ९९ ॥ तस्मान्मावसतत्र त्वं युगे पापात्मके पि च ॥ शीघ्रं-
 यच्च भुवं पुत्रमासौ यमाधवाहयः ॥ १०० ॥ सर्वेषां सुपकाराय मे पसंस्थे दिवाकरे ॥ त्रिंशच्च तिथयः पुण्या मे पसंस्थे दिवाकरे ॥ १०१ ॥ एकैकस्यां कृतं
 पुण्यं कोटिकोटिगुणं भवेत् ॥ तत्रापि चैत्रं बहुलोदशो नृणां च मुक्तिदः ॥ १०२ ॥ प्रिया च पितृदेवानां सद्यो मुक्तिविधायिनी ॥ ये वै पितृन् समुद्दिश्य आ-
 द्य कुर्वन्ति तद्दिने ॥ १०३ ॥ सोऽद्य कुंभं पिंडदानं तदक्षयफलं भवेत् ॥ ये च कुर्वन्ति वै आद्यं मायां च मधोऽसुत ॥ १०४ ॥ तैः कृतं तु गयाक्षेत्रे आद्यं कोटिगुणं
 भवेत् ॥ यदि आद्यं मधोऽसुतं शक्येनापि च आद्यं कृतं ॥ १०५ ॥ कोटि आद्यं गयायां तु कृतं तेन न संशयः ॥ कुंभं च पानकैः पूर्णं कर्तुं शक्यं वासितं ॥ १०६ ॥

मा.अ.
३२

नात् ॥ ५ ॥ देवर्षिपितृदेवत्यातिथिरेषामहाशुभा ॥ त्रयाणां तृप्तिदात्री च कृते धर्मे सनातने ॥ ६ ॥ प्रख्यातिश्च तिथेरस्याः केन चासीत्तदप्यहं ॥
 वक्ष्यामि नृपशार्दूलसावधानमनाः शृणु ॥ ७ ॥ पुरापुरंदरस्यासीद्युद्धं च बलिना सह ॥ देवानां चैव देत्यानां दंष्ट्रयुद्धमभूत्ततः ॥ ८ ॥ सनि-
 र्जित्य बलिं देत्यं पातालतलवासिनं ॥ पुनर्भुवं समासाद्य चोत्थस्य श्रमं ययौ ॥ ९ ॥ तत्रापश्यच्च तत्पत्नीं गुर्विणीं मंदगामिनीं ॥ चलच्छोणि-
 तयवद्धं कांचीं दाम्नासु मंडितां ॥ १० ॥ कणत्कं कणनिर्घोषजितमत्तलिकोकिलां ॥ बल्लुचित्रां वरां रामां मंजुवाचा सुविस्मितां ॥ ११ ॥ लसत्कुमस्थ-
 लाभ्यां च कुचाभ्यामुपशोभितां ॥ हसत्पद्मसुरवां दिव्यां नीलोत्पलसुलोचनां ॥ १२ ॥ केतव्युदरपांडुभ्यां गंडाभ्यां च मनोरमां ॥ श्रमोच्छ्रंसं-
 तीं दीनाक्षीं पर्णशालासुरवे स्थितां ॥ १३ ॥ स्वपतीं शयने कापितां दृष्ट्वा मोहमागतः ॥ बलात्कारेण बुभुजे गुर्विणीं पाकशासनः ॥ १४ ॥ गर्भस्थस्तत-
 दापि दुःस्वस्य पातविशंकया ॥ छादयामास वै योनिद्वारं पादेन दुःखितः ॥ १५ ॥ ततश्च स्कंदधीयं नद्मूमावव बलिद्विषः ॥ गर्भस्थाय च कुपोपासौ-
 भगवान् पाकशासनः ॥ १६ ॥ तं शशाप च गर्भस्थं रुषातां स्त्रांतलोचनः ॥ जात्यंधो भवदुर्बुद्धे मासवंस्था यतः पदा ॥ १७ ॥ प्रच्छाद्य योनिद्वारं च ततो-
 दीर्घतपाह्वयः ॥ पदात्प्रस्कंदिता द्वीर्याज्ज्वलंतः समजायत ॥ १८ ॥ पश्चादिंद्रो ययो शीघ्रमृषेः शापविशो कितः ॥ पलायं तं हरिं दृष्ट्वा जह स बटवो-
 रिवलाः ॥ १९ ॥ ततस्तु व्रीडितो भूत्वा ययो मेरोर्गुहां शुभां ॥ तत्र लीनश्च चारामौ दुस्तरं वै तपो महत् ॥ २० ॥ मेरोर्विलीय वसति देवेंद्रे लज्जयान्चि-
 ते ॥ गूढेर्विज्ञायतां वा तां देतेषां बलिपूर्वका ॥ २१ ॥ करानाक्रम्य बुभुजुर्बलीं द्रश्वा मरावतीं ॥ दिक्पालानां विभूतीश्च शंभराद्या बलीयसः ॥

वैशा.

४५

॥२२॥ बलादुभुजिरेहीननाथेराष्ट्रेदिवौकसां ॥ राक्षितारमजानंतो देवाश्चाग्निपुरोगमाः ॥ २३॥ पप्रच्छुर्धिषणं देवं देवाचार्यमकल्मषं ॥ पप्रच्छु-
 रिंद्रवत्तांतं कचतिष्ठति नः प्रभुः ॥ २४॥ दैत्याक्रांतमिदं राष्ट्रं हीननाथं दिवौकसां ॥ कुतो नायाति देवोसौ भूयान्कालो गतो विभोः ॥ २५॥ तं यामोय-
 त्रधिषणप्रार्थयामश्च तं विशुं ॥ इति पृष्टस्तदा देवैर्धिषणस्तानुवाच ह ॥ २६॥ रसातले बलिं जित्वा चोत्तथ्य स्याथ मं ययौ ॥ भुत्वा पत्नीं च दाह्येन
 तच्छिष्यैरेव निंदितः ॥ २७॥ व्रीडितस्तु दिवं यातुं गुहं मेरोर्विवेश ह ॥ तत्रैवास्ते शची युक्तः स्वकृतं चिंतयन् विभुः ॥ २८॥ इति तस्य वचः श्रुत्वा देवा अग्नि-
 पुरोगमाः ॥ गुहं मेरोर्ययुः शीघ्रं दृष्ट्वा प्रार्थयितुं विभुं ॥ २९॥ तत्र दृष्ट्वा गुहालीनं देवं द्रुपदं पाकशासनं ॥ तुष्टुवुर्विविधैस्तोत्रैस्तद्वीर्यैर्लोकविभुतैः ॥ ३०॥
 इद्रतुभ्यं नमस्तेस्तु सर्वदेवाधिपायते ॥ वयं देवैरेर्दिताश्च त्वया हीना भृशा दिताः ॥ ३१॥ स्थानमिष्टाश्च रामो गनानां देशेषु दुःखिताः ॥ तस्माद्गत्य
 देवं द्रुपदं जहि शत्रून् रिंदम ॥ ३२॥ इति स्तुतस्तदा देवैर्निश्चक्राम गुहासुरात् ॥ लज्जया वनतो भूत्वा पश्यन् भूमिं च चक्षुषा ॥ ३३॥ न किंचिदपि चोवा-
 च दुःखाद्भद्रदं भाषणः ॥ तज्ज्ञात्वा धिषणः प्राह तं सुरेन्द्रं भयानकं ॥ ३४॥ मां शंकाते सुरपते कर्माधीनमिदं जगत् ॥ माना मानो सुरवंदुःखं लाभा ला-
 भौ जया जयौ ॥ ३५॥ पूर्वकर्मानुरोधेन भयं त्येतेन संशयः ॥ जीवः कर्मानुरोधादुःखं दिष्टं देवेन कक्षातः ॥ ३६॥ प्राज्ञाः प्रायो न शोचन्ति न प्रहृष्यन्ति वै सुरवा-
 न् ॥ तस्मात्स्वारब्धतः प्राप्तं दुःखं चेदं तव प्रभो ॥ ३७॥ तस्मात्प्रमथ वदुःखं नैव शोचितुमर्हसि ॥ इत्युक्तो गुरुणा चाह मघवानमराधिपान् ॥ ३८॥ ॥
 ॥ इन्द्र उवाच ॥ परस्त्रीसंगदोषेण बलं वीर्यं यशो मलं ॥ मंत्रशक्तिः शास्त्रशक्तिर्विद्याशक्तिश्च मानद ॥ ३९॥ अभवं नष्टवीर्यो हंतूणीं नैनवसास्य हं ॥

मा. अ.

२३

४५

पाकशासनवाक्यं तु श्रुत्वा स्वाचार्यसंयुताः ॥४०॥ मंत्रयामासुरेकांते पुनस्तस्य बलासये ॥ तदा गुरुश्च तान् प्राह करुणां च विदुत्तमः ॥४१॥ बृहस्प
 तिरुवाच ॥ मासो वै शारवणा मासं प्रियो वै मधुघातिनः ॥ सर्वाश्च तिथयः पुण्या मासे स्मिन्माधवप्रिये ॥४२॥ तत्रापि च सिते पक्षे तृतीया चाक्ष-
 याह्वया ॥ यस्तस्यां स्नानदानादिश्च ह्युदाच करोति वै ॥४३॥ तस्य पापसहस्राणि नश्यन्त्येव न संशयः ॥ अनवद्यंतथैश्वर्यं बलं धैर्यं भवन्ति च ॥४४॥
 तस्मात्तस्यां तृतीयायां हरिणा बलिविद्विषा ॥ स्नानदानादि सद्धर्मनकारयामोहिता सये ॥४५॥ भविष्यति च सा शक्तिर्विद्यायां मंत्रशस्त्रयोः ॥ बलं
 धैर्यं यशश्चैव यथा पूर्वं भविष्यति ॥४६॥ इत्येवं तु विचार्यथ गुरुदेवैः समाहितः ॥ इंद्रेण कारयामास धर्माने तान् हरिप्रियान् ॥४७॥ अक्षयायां तृ-
 तीयायां भुक्तिमुक्तिफलप्रदान् ॥ तेन पूर्ववदेवासीद्बलं धैर्यादिकं विप्रोऽथ ॥४८॥ परस्त्रीसंगदोषोऽपि सद्य एव विलीयत ॥ पश्चाद्धृताश्रमः शक्रो-
 राहो मुक्त इवोडुपः ॥४९॥ देवतानां तथा मध्ये शक्रश्चैव हरिर्यथा ॥ पश्चाद्देवैः समायुक्तो विनिजित्य तथा स्रगान् ॥५०॥ तृतीयायाश्च माहात्म्या-
 द्वाग्योद्विक्तो मराभवती ॥ विवेश विभवैः सार्द्धं शारवतूर्यादिनिःस्वनैः ॥५१॥ अनुज्ञाताश्च शक्रेण स्वधामानिययुः सराः ॥ ततस्ते यज्ञागांश्च लेभि-
 रे च यथापुरा ॥५२॥ पिंडभागांश्च पितरो यथा पूर्वं प्रपदिरे ॥ स्वाध्याये मुनयस्तृष्टा दैत्यानां च पराजयः ॥५३॥ तदा प्रभृति लोके स्मिन् तृतीयायाश्च
 ह्वया ॥ प्रख्याता सर्वलोकेषु देवर्षिपितृलुष्टिदा ॥५४॥ तस्मात्पुण्यतमा चैषा सर्वकर्मनिहंतनी ॥ भुक्तिमुक्तिप्रदानृणां तृतीयायाश्च ह्वया ॥५५॥
 इति श्रीस्कंदपुराणे वैशारवमाहात्म्ये चारुवरीषसंवादे अक्षय्यतृतीयायाः श्रेष्ठत्वकथनं नाम त्रिंविंशोऽध्यायः ॥२५॥ ॥ सुत उवाच ॥ ॥

वैशाख

४६

तिथिष्वेतासु पुण्यासु द्वादशीसितपक्षिणी ॥ वैशाखमासे राजेंद्रसर्वाधो धविनाशिनी ॥ १॥ किंदानेः किंतपो भिष्य किमु पोष्ये त्रैतैश्च किं ॥ किमिष्टैश्च-
 वपुर्तैश्च द्वादशीयैर्नसेविता ॥ २॥ गंगाया सुपरागे तु यो दद्याद्दोसहस्रकं ॥ तत्फलं समवाप्नोति प्रातःस्नात्वा हरेर्दिने ॥ ३॥ यदुत्तंचार्हते चान्नं द्वादश्यां
 च सितेशभे ॥ सिक्थे सिक्थे भवेत्तस्य कोटिब्राह्मणभोजनं ॥ ४॥ यो दद्यात्तिलपात्रं तु द्वादश्यां मधुसूतं ॥ निर्धूताखिलबंधस्तु विष्णुलोके महीयते
 ॥ ५॥ एकादश्यां सिते पक्षे कुर्याज्जागरणं हरेः ॥ सजीवन्ने वसुक्तः स्यात्तुष्टाः स्युः सर्वदेवताः ॥ ६॥ कोटीं दुःसूर्यग्रहणोतीथान्मुत्प्राप्य यत्फलं ॥ तत्फ-
 लं समवाप्नोति प्रातःस्नात्वा हरेर्दिने ॥ ७॥ तुलस्याः कोमलैः पत्रैर्द्वादश्यां विष्णुमर्चयेत् ॥ समस्तकुलमुद्धृत्य विष्णुलोकाधिपो भवेत् ॥ ८॥ यमंपितृ-
 न्मृगुरुन्मृदेयान् विष्णुमुद्दिश्य मानवः ॥ माधवेशकृद्द्वादश्यां सोदकुंभं सदक्षिणं ॥ ९॥ दध्यन्नं च वयो दद्यात्तस्य पुण्यफलं शृणु ॥ प्रयागे प्रत्यहं वै-
 वकुर्याद्यः कोटिभोजनम् ॥ १०॥ यावत्संवत्सरं पुण्यं षड्रसान्नेर्मनोरमैः ॥ तत्फलं समवाप्नोति मधुशासनशासनात् ॥ ११॥ शालिग्रामशिलादा-
 नं यः कुर्याद्द्वादशीदिने ॥ वैशाखेशकृत्पक्षे तु सर्वपापैः प्रमुच्यते ॥ १२॥ सप्तद्वीपवर्तां भूमिं गंगायोचरविग्रहे ॥ यो दद्यात्कोटिवारं तु तेन तुल्यफ-
 लं विदुः ॥ १३॥ द्वादश्यां पयसा यस्तस्मात्पयेन्मधुसूदनं ॥ राजसूयाश्च मेधाभ्यां यत्फलं परिजायते ॥ १४॥ तत्फलं समवाप्नोति गंगायां नात्र संशयः
 पंचासृते च यो विष्णुं भक्त्या संस्नापयेद्दिशुं ॥ १५॥ स सर्वकुलमुद्धृत्य विष्णुलोके महीयते ॥ यो दद्यात्पानकं ह्यस्यां सायान्हे प्रीतये हरेः ॥ १६॥ जी-
 र्णपापं जहात्या शक्ती पांत्वचमिवोरगः ॥ सायान्हे चैव यो दद्याद्दुर्वारुकरसायनं ॥ १७॥ भवेन्मुक्तः कर्मबंधाद्दुर्वारुकरसायनात् ॥ इक्षुदंडं च

मा. अ.

२६

४६

तफलं दद्याद्वाक्षाफलानि च ॥ १८ ॥ नविच्छितिः संततेः स्यात्तस्य वैशतपूरुषं ॥ यो दद्याद्द्वंधले पंतु सायान्हे द्वादशीदिने ॥ १९ ॥ बाह्योपधातैः स-
 कलैर्मुच्यते नात्र संशयः ॥ यत्किंचित्कुरुते पुण्यं द्वादश्यां राजसत्तम ॥ २० ॥ माधवे तु सिते पक्षे तदक्षयफलं भवेत् ॥ प्रख्याति मस्या चक्ष्या मिये
 न जातेति भूमिप ॥ २१ ॥ सर्वेषां सर्वपापार्घ्यां सर्वमंगलदायिनीं ॥ पुराका शमीरदेशे तु द्विजो देवव्रताह्वयः ॥ २२ ॥ तस्यासीन्मालिनीनाम तनया
 चासूरूपिणी ॥ ददौ तां सत्यशीलाय विप्रवर्याय धीमते ॥ २३ ॥ तामुद्वाह्य ययौ धीमान् स्वदेशं यवनाह्वयं ॥ रूपयो वनसंपन्ना तस्य नैव प्रि-
 या भवत् ॥ २४ ॥ सदा विद्वेषसंयुक्तस्तस्यां तिष्ठति निष्ठुरः ॥ नान्यस्य कस्यचिद्द्वेषी तां विनानृपते पतिः ॥ २५ ॥ तस्मिन् सा क्रोधसंयुक्ता
 वशीकरणलंपटा ॥ अष्टच्छत्रमंदाराज न्यास्त्यक्ताः पतिभिः पुरा ॥ २६ ॥ ताभिरुक्ता तु सा भूपवश्यो भर्ता भविष्यति ॥ अस्माकं प्रत्ययो
 जातो भर्तृत्यागावमानिनां ॥ २७ ॥ प्रयुज्य भेषजं वश्यं नीता हि पतयः पुरा ॥ योगिनी त्वं तु गच्छाद्य दास्यते भेषजं शृंगं ॥ २८ ॥ न विकल्प-
 स्त्वया कार्यो भविता दासवत्पतिः ॥ योगिनी मंदिरं गत्वा तासां वाक्येन भूपते ॥ २९ ॥ प्रसादमतुलं तस्याले भेदुश्चारिणी सती ॥ शतस्तंभसमायुक्ता
 कुटीं भोजे लवान्विता ॥ ३० ॥ क्वचित् तृतां क्वचिच्छांतं वैवायातयामिकां ॥ प्रावृता दीर्घवस्त्रेण सन्निधीते न योगिनी ॥ ३१ ॥ दीर्घाभिश्च सद्य-
 भिस्तु प्रावृत्तदीप्ति संयुता ॥ परिचारसमोपेता दीक्ष्यमाणा शनैः शनैः ॥ ३२ ॥ अक्षसूत्रकरा सा तु जपंती प्रार्थिता तथा ॥ ददौ वश्यकरं मंत्रं
 सोमकं प्रत्ययात्मकं ॥ ३३ ॥ ततः सा प्रणता भूत्वा पञ्चांगद्वयं गुलीयकं ॥ वज्रभाणिक्यसंयुक्तमतिरक्तप्रमान्वितं ॥ ३४ ॥ मृदुकाचनसंयु-

वैशाख

१०

मा.अ.

२४

४७

कंभानुरश्मिसमुद्युति ॥ ततो दृष्ट्वा तु संतुष्टा पादस्थं चान्गुलीयकं ॥ ३३ ॥ हृष्टया च तथा ज्ञातं तत्पतेरवमानजं ॥ तदोक्ता हितया धूपतापस्या हित
 युक्तया ॥ ३४ ॥ चूर्णैर्गन्धान्वितो लेषसर्वभूतवशंकरः ॥ चूर्णं भर्तृरिसंयुज्यरसां ग्रीवाश्रयां कुरु ॥ ३५ ॥ अविष्यति पतिर्वश्यो नान्यायास्यति संदरी ॥ ना
 प्रियंवदति कापि दुश्चारिण्यास्तवापि च ॥ ३६ ॥ चूर्णरक्षां गृह्णात्वा सा प्रासादं गृहं पुनः ॥ प्रदोषे पयसा युक्तश्चूर्णो भर्तृरियोजितः ॥ ३७ ॥ ग्रीवायां हि-
 रुत्तारक्षानविचारः कृतस्तथा ॥ तदा स पीतचूर्णं स्तुभर्तृचपवरोत्तम ॥ ३८ ॥ तच्चूर्णात्क्षयरोगो भूत्यतिः क्षीणो दिने दिने ॥ गुह्ये तु क्रिमयोजाता घोरा-
 दुष्टप्रणोद्भवाः ॥ ३९ ॥ दिनेः कतिपये राजन् पत्युर्नैव व्यवस्थितिः ॥ उवासस्तेच्छयौ सापि पुंश्चली दुष्टचारिणी ॥ ४० ॥ हतते जास्तनो भर्तृता सुवाचा
 कुलेंद्रियः ॥ क्रंदमानो दिवारात्रं दासो स्मितवशो भ्रजे ॥ ४१ ॥ आहि मां शरणं प्राप्तं न कामेन्यं परस्त्रियं ॥ तत्तस्य विदितं ज्ञात्वा श्रीता सामेदिनी पते ॥ ४२ ॥
 अलंकारकृते पत्युर्जीवनेच्छुर्न वै हिता ॥ योगिर्न चि ययोशीघ्रं तस्यै स र्वं न्यवेदयत् ॥ ४३ ॥ तथा च भेषजं दत्तं द्वितीयं दाहशान्तये ॥ दत्ते च भेषजे तस्मिन् स्त-
 न्धो भूत् क्षणात्पतिः ॥ ४४ ॥ तिष्ठत्युपपतिर्गृहे गृहं कृत्वा पदेशतः ॥ सर्ववर्णसमुद्भूता जारास्तिष्ठन्ति वै गृहे ॥ ४५ ॥ न किंचिद्दूचने शक्तिर्भर्तुर्जाना कथंच-
 न ॥ ततस्ते नैव दोषेण सधंगिषु च जज्ञिरे ॥ ४६ ॥ क्रिमयश्चास्थिभेत्तारः कालांतकयमोपमाः ॥ ते न सा जिह्वयोश्चासीच्छेदः कर्णद्वयस्य च ॥ ४७ ॥ स्तनयोश्च
 गुनीनां च पंगुत्वं चापि चागतं ॥ तेन पंचत्वमापन्ना गतानरकयातना ॥ ४८ ॥ ताम्रभांडे च सादग्धा युगानि शतपंच च ॥ श्वानयोनिषु संजाता शतवारं
 पुनः पुनः ॥ ४९ ॥ छिन्ननासा छिन्नकर्णा कृमिभूर्धानिरंतरं ॥ छिन्नपुच्छा भ्रमपादा ताडिता च गृहे गृहे ॥ ५० ॥ पश्चात्सौ वीरदेशेषु पद्मबंधोर्द्विजस्य च ॥ दा-

स्याद्गृहे शनीजाता बहु दुःखसमाकुला ॥ ५३ ॥ छिन्नकर्णा छिन्ननासा छिन्नपुच्छां गिरातुरा ॥ किमिपूर्णशिरानित्यं किमियोनिश्चतिष्ठति ॥ ५४ ॥
 एवं त्रिंशद्दत्तावर्षात् स्मिन् जन्मनि भूमिषु ॥ देवात्कर्मविपाकेन वैशाखे मे षण्णरेवौ ॥ ५५ ॥ शक्रपक्षे तु द्वादश्यां पञ्चबंधोस्तनूद्भवः ॥ नद्यां स्नात्वा शनिं मृत्वा
 सार्द्रं वस्त्रो गृहयथौ ॥ ५६ ॥ तुलसीविदिकां प्राप्य पादाववनिजे नह ॥ वेदिकायामर्धो देशे साधुनी स्थापमागता ॥ ५७ ॥ प्राक् सूर्योदयवेलायां पादादकपरि-
 धुता ॥ सूर्योध्यस्ताशुभाजाता जातिस्मृतिरभूत्क्षणात् ॥ ५८ ॥ स्मृत्या कर्मकृतं पूर्वसाशनीतापसंसदा ॥ चुक्रोशकृष्णादीनां मुने ब्राह्मीतिवै पुनः ॥ ५९ ॥
 ॥ स्वकर्मचमुनी द्वायस्मृत्वा चरव्यो भयाकुला ॥ भर्तुर्विषययोगंतु स्यस्य दुश्चरितं तथा ॥ ६० ॥ यान्यापियुवती ब्रह्मन् भर्तुर्वश्यं समाचरेत् ॥ वृथा धर्मादु-
 राचारापच्यते तां स्वभाजने ॥ ६१ ॥ भर्तानाथो गुरु भर्ता भर्ता देवतमुत्तमम् ॥ विप्रि चां कृत्यसाध्या साकथं सरवमवाप्नुयात् ॥ ६२ ॥ तिर्यग्योनिशतं याति
 किमिकोटिशतानि च ॥ तस्माद्भूस्तरकर्तव्यं स्त्रीभिर्भर्तुर्वचः सदा ॥ ६३ ॥ साहं पश्ये पुनर्यो निंकुत्सितां यातनान्वितां ॥ यदि नोद्धरसे ब्रह्मन् दत्तवृष्टिसं-
 मुखी ॥ ६४ ॥ तस्माद्दुद्धर मां ब्रह्मन् दुष्कृतां पापचारिणीं ॥ सकृत्तस्य प्रदानेन वैशाखे शक्रपक्षके ॥ ६५ ॥ याकृता तु त्वया ब्रह्मन् द्वादशी पुण्यवर्द्धिनी ॥ तस्यां
 त्वया कृतं पुण्यं स्नानं दावात् भोजनैः ॥ ६६ ॥ दुश्चारिण्या अपि ब्रह्मन् तेन मुक्तिर्भविष्यति ॥ यस्यां तु भूस्तररत्नातो स्वगृहे मनुजः किल ॥ ६७ ॥ सर्वतीर्थफला-
 वाप्तिं लभते नात्र संशयः ॥ तसंदत्तं हुतं यत्र कृतं देवार्चनादियत् ॥ ६८ ॥ तदस्य फलं ज्ञेयं यत्कृतं द्वादशी दिने ॥ एवं विधिफलं यत्स्यात्तद्देहि सकलं मम ॥
 ॥ ६९ ॥ द्वादश्यामुपवासेन त्रयोदश्यां तु पारणात् ॥ यत्फलं स्यात्तदप्यद्वा तेन मुक्तिर्भविष्यति ॥ ७० ॥ दयां कुरु महाभाग दीनायां दीनवत्सल ॥ दीननाथो-

वैशा.
४८

मा.अ.
२४

४८

जगन्नाथोयुष्मन्नाथोजनार्दनः॥ ७१॥ तदीयास्तादृशाएव यथाराजा तथा प्रजाः॥ वैवस्वतपदध्वंसि मरिचाहिस्तदुःखितो॥ ७२॥ त्वद्वारवासिनीदी-
नां शूनीमां दीनवत्सल॥ ब्रह्महत्यासहस्रं वा गोहत्यानां सहस्रकं॥ ७३॥ अगम्यानां च कोटीश्च दहत्येवाशुभातिथिः॥ तस्यां कृतं महापुण्यं मत्स्यं द-
त्तामहामुने॥ ७४॥ सामुद्धरसमुद्धियां दीनानाथसमुद्धर॥ अंतंतुभ्यं द्विजेन्द्राय नमोऽस्ति वदाम्यहम्॥ ७५॥ इति तस्यावचःश्रुत्वा शूनीमाहमुनेः कृतः
स्वकृतं जंतवोश्चंतिस्तरवदुःखात्मकं शूनी॥ ७६॥ तस्मात्किमुत्पया कार्यं कद्रया पापशीलया॥ यया भर्ता विशं नीतोरक्षाचूर्णादिभिर्द्विजैः॥ ७७॥ सा
धुभ्यो यत्कृतं पापं तस्य दुःखं करं भवेत्॥ साधुभ्यो यत्कृतं पुण्यं तस्य दुःखं हरं भवेत्॥ ७८॥ उभयभ्यं शतामेति पापेभ्यो यत्कृतं भवेत्॥ शर्करामि-
श्रितं क्षीरं काद्रवेयं निवेदितं॥ ७९॥ विषदृष्टिं करं दृष्टं मेघं पापकरं भवेत्॥ वदत्येवं मुनिस्ततेशूनीदुःखैकं रूपिणी॥ ८०॥ पुनश्चुक्रोशोर्ध्वमुखी त-
त्पित्रे बहुभाषिणी॥ पद्मबंधोपरि त्राहि शूनीं त्वद्वारवासिनीं॥ ८१॥ त्वदुच्छिष्टाशूनीं नित्यं त्वं पाहीति पुनः पुनः॥ स्वपोष्यायेहि वत्तं ते गृहस्थस्य म-
हात्मनः॥ ८२॥ तेषां मुद्धरणं कार्यमिति वेदविदां मतं॥ चांडालावायसाश्चैव सारमेयाश्च नित्यशः॥ ८३॥ गृहस्थानां दयापात्रं प्रत्यहं बलिभोजनः॥-
अशक्तं नोद्धरेत्पोष्यं रोगाद्यपहंतं यदि॥ ८४॥ सोधः पतेन्न संदेह इति वेदविदां मतं॥ कर्तारमेकं जगतां हि कर्ता कृत्वात्मना पातिसमस्तजंतून्॥ ८५॥
दारादिरूपव्यपदेशतो हरिस्तस्मात्तदाज्ञाखलु पोष्यरक्षा॥ तां पोष्यरक्षां परित्यजंतु देवि न कृत्वा यदि वर्तते त्यधीः॥ ८६॥ सदैव द्रोण्यासकलस्य हं-
ता कीनाशलोकं नितरां प्रयाति॥ कर्तव्यत्वादया लुप्ता दीनामुद्धरदुर्मतिं॥ ८७॥ इति तस्यावचःश्रुत्वा दुःखात्तया गृहेः कृतः॥ निश्चक्राम गृहात्तू-

णेपद्मबंधुर्दयानिधिः ॥ ८८ ॥ किमेतदिति तां प्राह पुत्रः सर्वं न्यवेदयत् ॥ स तु पुत्रवचः श्रुत्वा तमेव प्राह विस्मितः ॥ ८९ ॥ ॥ पद्मबंधुरुवाच ॥
 ममात्मजकथं वाक्यमीदृशं व्याहृतं त्वया ॥ न साधूनामिदं वाक्यं भवतीह धरानन ॥ ९० ॥ आत्मसौख्यकराः पापा भवन्ति परिभाविताः ॥ पश्य पुत्रज-
 नाः सर्वे परोपकरणाय वै ॥ ९१ ॥ शशिः सूर्येथ पवनो मेदिनी हुतभुजलं ॥ चंदनं पादपाः संतः परोपकरणे स्थिताः ॥ ९२ ॥ अस्थिदानं कृतं पुत्रकृपया हि-
 दधीचिना ॥ देवानां मुपकाराय सा त्वोदयान्महाबलात् ॥ ९३ ॥ कपोतार्थे स्वमांसानि शिविना ह्यभुजापुरा ॥ प्रदत्तानि महाभाग श्येनाय कृपाधितानि-
 वै ॥ ९४ ॥ जीमूतवाहनो राजा पुरासी स्त्रितिमंडले ॥ तेनापि जीवितं दत्तं गरुडाय महात्मने ॥ ९५ ॥ तस्माद्यत्पुना प्राप्य भूकरेण विपश्चिता ॥ श्रद्धे-
 वर्षति देवस्त किमश्रद्धे न वर्षति ॥ ९६ ॥ किं न दीपयते चंद्रश्चांडालानां गृहे सदा ॥ तस्मादहं शक्नीमेतां याचंतीं च पुनः पुनः ॥ ९७ ॥ उद्धुरि-
 ष्ये निजैः पुण्यैः पंकमन्त्रांच गां यथा ॥ इति पुत्रं निराकृत्य प्रतिजज्ञे महामतिः ॥ ९८ ॥ दत्तं दत्तं महापुण्यं द्वादशी दिनसंभवं ॥ शुनी गच्छ हरेर्धा-
 मनिधूतारिखिलकल्मषा ॥ तद्वाक्यात्सहसा भूपदिव्याभरणभूषिता ॥ विमुच्य देहं जीर्णं तु दिव्यरूपधरा शक्ता ॥ ९९ ॥ शतादित्यं प्रभाजाता सा-
 वित्री प्रतिमा यथा ॥ जगामासं च तं विप्रं द्योतयंती दिशो दश ॥ १०० ॥ भुत्कादिवि महाभोगान् पश्चाज्जाता महीतले ॥ नरनारायणा देवा दुर्बशीनामनाम-
 तः ॥ १०१ ॥ वैशारव श्रद्धा दश्याः प्रभावेण वरांगना ॥ देवानां च प्रिया जाता अप्सरस्त्वं च सा ययौ ॥ १०२ ॥ यद्योगि गम्यं हुतभु कप्रकाशं वरं वरं परमार्थरू-
 पं ॥ यत्प्राप्य संतोपि हियांति सोहं तत्प्रापरूपं च शक्नीहि देवी ॥ १०३ ॥ पश्चात्स पद्मबंधुर्हि तां तिथिं पुण्यवर्द्धिनीं ॥ लोके प्रख्यापयामास मधुहि-

वैशाख
४९

दृष्टाणवत्त्वमां ॥ ५॥ कोटींदुसूर्यग्रहणाधिकासासमस्तरूपाधिकपुण्यरूपा ॥ यज्ञैः समस्तेरतिरिच्यमाना द्विजेनख्याता भुवनत्रये च ॥ ६॥ ॥ इति-
भीकंदपुराणे वैशाखमाहात्म्ये नारदांबरीषसंवादेश्वनीमोक्षप्राप्तिर्नाम चतुर्विंशोऽध्यायः ॥ २४॥ ॥ ॥ श्रुतदेवउवाच ॥ ॥ यास्तिस्त्र
स्तिथयः पुण्या अंतिमाः शुक्लपक्षके ॥ वैशाखमासिराजेन्द्रपोषिमांताः शुभावहाः ॥ १॥ अंत्याः पुष्करिणीसंज्ञाः सर्वपापक्षयावहाः ॥ माधवेमा-
सियः पूर्णरेनानं कर्तुं न च क्षमः ॥ २॥ तिथिष्वेतास्तस्मादात्पूर्णमेव फलं लभेत् ॥ सर्वदेवास्त्योदश्यां स्थित्वा जंतु न नंति हि ॥ ३॥ पूर्णायाः
पर्वतीर्थैश्च विष्णुना सह संस्थिताः ॥ चतुर्दश्यां स यज्ञाश्च देवा एतास्तु नंति हि ॥ ४॥ ब्रह्मघ्नं वा स्रगपं वा सर्वानेतास्तु नंति हि ॥ एकादश्यां
पुराजज्ञे वैशाख्याममृतं शुभम् ॥ ५॥ द्वादश्यां पालितं तच्च विष्णुना प्रभविष्णुना ॥ त्रयोदश्यां संधां देवान्माययामास वै हरिः ॥ ६॥ ज-
घान च चतुर्दश्यां दैत्यान् देवविरोधिनः ॥ पूर्णायां सर्वदेवानां सास्त्राज्यामिर्बह्वह ॥ ७॥ ततो देवाः स्रस्तुष्टा एतासां च वरं ददुः ॥
तिसृणां च तिथीनां वै प्रीत्योत्फुल्लविलोचनाः ॥ ८॥ एता वैशाखमासस्य तिस्त्रश्च तिथयः शुभाः ॥ पुत्रपौत्रादिफलदानराणां पाप-
हानिदाः ॥ ९॥ यो माधवे त्वसंपूर्णे न स्नातो मनुजा धमः ॥ तिथित्रये तु संस्नात्वा पूर्णमेव फलं लभेत् ॥ १०॥ तिथित्रयेऽप्यकुर्वाणः
स्नानदानादिके नरः ॥ चांडालीं यो निमासाद्य पश्चाद्गौरवमश्नुते ॥ ११॥ उष्णोदके नयः स्नाति माधवे च तिथित्रये ॥ रौर-
वं नरकं याति यावदिंद्राश्चतुर्दश ॥ १२॥ पितृन् देवान्समुद्दिश्य दध्यन्मनददाति यः ॥ वैशाखीं यो निमासाद्य तिष्ठत्याभूत

मा. अ.
२५

४९

संप्लवं ॥ १३ ॥ प्रवृत्तानां च कामानां माधवे नियमे कृते ॥ अवश्यं विष्णु सायुज्यं युज्यते नात्र संशयः ॥ १४ ॥ आमासं नियमासक्तः कुर्याद्यदि दिनत्रये ॥ ते
 न पूर्णफलं प्राप्य मोदते विष्णु मंदिरं ॥ १५ ॥ यो वै देवान् पितृन् विष्णुं गुरुमुद्दिश्य मानवः ॥ न स्नानादिकरोत्यह्नामुष्यशापप्रदा वयं ॥ निसंतानो निरा
 युश्च निःश्रेयस्को भवेदिति ॥ इति देवावरं दत्त्वा स्वधामानिययुः पुरा ॥ १७ ॥ तस्मात्तिथिचयं पुण्यं सर्वाघौघविनाशनं ॥ अंत्यं पुष्करिणीसंज्ञं पुत्र-
 पौत्रविवर्द्धनं ॥ १८ ॥ यानरीरुभगासूपपायसं पोषिमादिने ॥ ब्राह्मणाय सकृद्वत्सा कीर्तिमंतं कृतं लभेत् ॥ १९ ॥ गीतापाठं तु यः कुर्यादंतिमेव
 दिनत्रये ॥ दिने दिने श्वमेधानां फलमेति न संशयः ॥ २० ॥ सहस्रनामपठनं यः कुर्याच्च दिनत्रये ॥ तस्य पुण्यफलं वक्तुं कः शक्तो दिवि वा भुवि ॥ २१ ॥
 सहस्रनामभिर्देवपुण्यां मधुसूदनं ॥ पयसा स्नाय्य वेयाति विष्णुलोकमकल्मषं ॥ २२ ॥ समस्तविभवैर्यस्त पूजयेन्मधुसूदनं ॥ न तस्य लोकाः
 क्षीयन्ते युगकल्पादिव्यत्यये ॥ २३ ॥ अस्नात्वा चाप्यदत्त्वा च वैशारवश्च गतो यदि ॥ स ब्रह्महा गुरुमश्वपितृणां घातकस्तथा ॥ २४ ॥ श्लोकार्धं
 श्लोकपादवानित्यं भागवतोद्भवं ॥ वैशारवे च पठन्मर्त्यो ब्रह्मत्वं चोपपद्यते ॥ २५ ॥ यो वै भागवतं शास्त्रं शृणोत्येतं दिनत्रये ॥ न पापैर्लिप्यते क्वापि
 पद्मपत्रमिवांभसा ॥ २६ ॥ देवत्वं मनुजैः प्राप्तं कैश्चित्सिद्धत्यमेव च ॥ कैश्चित्सा सो ब्रह्मभावो दिनत्रयनिषेवणात् ॥ २७ ॥ ब्रह्मज्ञानेन वै मुक्तिः प्र-
 यागमरणेन वा ॥ अथवा मासि वैशारवे नियमेन जलाप्लुते ॥ २८ ॥ नीलं च पंसमुत्सृज्य वैशारव्यां च जलाप्लुतः ॥ समस्तबंधनिर्मुक्तः पुमर्थान्या-
 तिसर्वथा ॥ २९ ॥ गांसवत्सां द्विजेन्द्राय सीदते च कुटुंबिने ॥ इहापमृत्युनिर्मुक्तः परत्र च परं व्रजेत् ॥ ३० ॥ स्नानदानविहीनस्तु वैशारवीं चैव योन-

वैशाख

५०

येत् ॥ श्वानयोनिशतं प्राप्य विष्टाय जायते कृमिः ॥ ३१ ॥ तिस्रः कोट्यो र्द्ध कोटिश्च तीर्थानि भुवनत्रये ॥ संभूय मंत्रयां चक्रुः पापसंघातशंकिताः ॥ ३२ ॥ जनाभस्मात्पापिष्ठा विसृजन्ति स्वकं मलं ॥ तदस्माकं कथं गच्छेदिति चिन्ता समन्विताः ॥ ३३ ॥ तीर्थपादं हरिं जग्मुः शरण्यं शरणां विभुं ॥ स्तुत्वा च बहुभिः स्तोत्रैः प्रार्थयामासुरं जसा ॥ ३४ ॥ देवदेव जगन्नाथ सर्वघोषविनाशन ॥ जनाभस्मात्पापिष्ठाः स्नात्वा पापानि सर्वशः ॥ ३५ ॥ विसृज्य स्वल्पदंयां तिलदाज्ञाधारिणो भुवि ॥ अस्माकं चैव तत्पापं कथं गच्छेज्जनार्दन ॥ ३६ ॥ तदुपायं वदार्थिनां त्वत्पादशरणेषु ॥ इति तीर्थैः प्रार्थितस्तु भगवान्भूतभावनः ॥ ३७ ॥ ग्रहसन्प्राह तीर्थानि मेघगंभीरया गिरा ॥ ॥ श्रीभगवानुवाच ॥ ॥ सिते पक्षे मेषसूये वैशारवां ते दिनत्रये ॥ ३८ ॥ सर्वतीर्थमये पुण्ये ममापि प्राणवत्सु मे ॥ द्यूयं भगोदयात्पूर्वं बहिः संस्थ जलाप्लुताः ॥ ३९ ॥ विमुक्ताघाः पुण्यरूपा भवंत्वा शक्यं निर्मलाः ॥ भवद्विश्च विमुक्ता धैर्येन स्नाता दिनत्रये ॥ ४० ॥ तेषु तिष्ठतु तत्पापं जनैर्युष्माद्विरेचितं ॥ इति तीर्थपदो विष्णुस्तीर्थानां च वरददौ ॥ अनुज्ञाप्य च तान्योगात्तत्रैवांतरधीयत ॥ स्वधामानि पुनः प्राप्य तानि तीर्थानि नित्यशः ॥ ४१ ॥ प्रतिवर्षं तु वैशारवे तथैवां त्य दिनत्रये ॥ तेनाघोषं विमुच्येव याति निर्मलतामहो ॥ ४२ ॥ ये तु स्नानं न कुर्वन्ति वैशारवां त दिनत्रये ॥ ते भवंतु समस्ता न जना न पातकाश्च याः ॥ ४३ ॥ इति शापं च तीर्थानि त्य स्नातानां ददाति च ॥ न तेन सदृशः पापो यो न स्नातो दिनत्रये ॥ ४४ ॥ विचारितेषु शास्त्रेषु न दृष्टो न च वैश्रुतः ॥ तस्माद् दिनत्रये कार्यं स्नानदानार्चनादिकं ॥ ४५ ॥ अन्यथानरकं याति यावदिन्द्राश्च तु र्दश ॥ इत्येतत्सर्वमाख्यातं श्रुतकीर्तिमहामते ॥ ४६ ॥ पृष्टं वैशारवमाहात्म्यं यथा दृष्टं यथा श्रुतं ॥ माहात्म्य-

मा. अ०

२५

५०

स्यचलेशोयं माधवस्यचवर्णितः ॥ ४८ ॥ कात्स्न्यं तुं ब्रह्मणापि नालं वर्षशतेरेपि ॥ पुराकैलासशिखरे पार्वत्येशं करः स्वयं ॥ ४९ ॥
 आह माधव माहात्म्यं पृच्छत्यै शतवत्सरं ॥ तच्चापि नांतमगमदशक्तो विरसामह ॥ ५० ॥ कोनु वर्णयितुं शक्तः कात्स्न्यान्माहात्म्यमुत्तमं-
 ॥ विनाविष्णुं जगन्नाथं नारायणमनामयं ॥ ५१ ॥ पुरासर्वेपि ऋषयो माहात्म्यं पापनाशनं ॥ लेशंचलेशं व्याचरय्युर्जनानां हितकाम्य-
 या ॥ ५२ ॥ नांतः केनापि व्याख्याते ल्यशक्तत्वात् न हीयते ॥ त्वंचमासेतु वैशारवे कुरुदानादिसत्क्रियाः ॥ ५३ ॥ तेन भुक्तिंच मुक्तिंच सं-
 प्राप्नोपिन संशयः ॥ इतितं बोधयित्वा च मे धिलं जनकाह्वयं ॥ ५४ ॥ श्रुतदेवस्तमामं च गंतुं चक्रे मनोगतिं ॥ जाताल्हादः सराजविर्ग-
 लद्वाष्पाकुले क्षणाः ॥ ५५ ॥ उत्सवं कारयामास स्थापितुं धैमनोरमं ॥ ग्रामं प्रदक्षिणीकृत्य शिविकामधिरोष्यतं ॥ ५६ ॥ चतुरंगबलैर्युक्तः स्व-
 यं पृष्ठमथान्वगात् ॥ पुनश्चांतः पुरं प्राप्य सकलैर्विभवेरपि ॥ ५७ ॥ वस्त्रैराभरणैश्चैव गौघृतिलहिरण्यकैः ॥ प्रणम्य च परिक्रम्य तस्थो प्रां-
 जलिरग्रतः ॥ ५८ ॥ ततस्तंतु महातेजाः श्रुतदेवो महायशाः संतुष्टः परमप्रीतो ययौ धामस्य कैमुनिः ॥ ५९ ॥ ॥ नारद उवाच ॥ ॥
 इत्येतत्परमारव्यानमंबरीषतवोदितं ॥ श्रवणात्सर्वपापघ्नं सर्वसंप्रद्विधायकं ॥ ६० ॥ तेन भुक्तिंच मुक्तिंच ज्ञानं मोक्षं च विंदति ॥ इतितस्य वचः
 श्रुत्वा अंबरीषो महायशाः ॥ ६१ ॥ प्रहृष्टांतरत्नैश्च बाल्यव्यापारवर्जितः ॥ प्रणनाम तथामूर्धा दंडवत्पतितो भुवि ॥ ६२ ॥ विभवे रक्षिते श्वा-
 पि पूजयामास तं पुनः ॥ संपूजितस्तमामं च नारदो भगवान्मुनिः ॥ लोकांतरे ययौ धीमान् च्छापान्नैकत्र संस्थितिः ॥ अंबरीषोऽपि राजर्षिर्ना

वैशाख
५९

मा. ५९
२५

रदोक्तानिमान्शुभान् ॥ ६४ ॥ धर्मान्कृत्वा विहीनो भूत्यरे ब्रह्मणि निर्गुणे ॥ ॥ सूत उवाच ॥ ॥ य इदं परमाख्यानं पापघ्नं पु-
ण्यवर्धनं ॥ ६५ ॥ शृणुयाद्वा पठेद्वापि स याति परमो गतिं ॥ लिखितं पुस्तकं ये प्राग्गृहे तिष्ठति मानद ॥ ६६ ॥ तेषां मुक्तिः करस्था हि किमु तच्छ्र-
वणात्मनां ॥ ६७ ॥ ॥ इति श्रीस्कंदपुराणे वैशाख माहात्म्ये नारदां बरीष संवादे फलश्रुति कथनं नाम पंचविंशोऽध्यायः ॥ २५ ॥ ॥
ते पुस्तकमुक्ता मसुं बर्हि यथेवापू सदा शिवशेद हे गिष्ठे शेदं श्रीवर्धन करयाणी आपल्या शिलायं बला परवान्यां तलापिले ॥ शके १७८७ क्रो-
धननाय संवत्सरे ॥ भाद्रपद शुद्ध एकादश्या यां इदं पुस्तकं समाप्तम् ॥ ॥ श्रीवसंतमाधवार्षणमस्तु ॥ ॥ शुभं भवतु ॥
॥ ॥ ॥ ॥ ॥ श्रीसावसा शिवार्षणमस्तु ॥ ॥ ॥ ॥ ॥ ॥

॥ इति वैशारवमाहात्म्यं समाप्तं ॥

